T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESKİ ANADOLU'DA SUÇLAR VE CEZALARI
(Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Dönemi)

Hazırlayan
Hüseyin BOZCA

Danışman
Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM

Ankara- 2010

ONAY

Hüseyin BOZCA tarafından hazırlanan Eski Anadolu'da Suçlar ve Cezaları (Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Dönemi) başlıklı çalışma, 23.07.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak Jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı/ Eskiçağ Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. İlhami DURMUŞ (Başkan) .....

Prof.Dr. Sebahattin BAYRAM .....

Yrd.Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU .....

ÖNSÖZ

İnsanların toplu olarak yaşamaya başladığı en eski çağlardan itibaren toplumun huzur, emniyet ve birliğinin sağlanması için, günümüzde olduğu gibi kurallar geliştirilmiştir. Çünkü toplu halde yaşayabilmek için insanların birbirlerine ve içinde yaşadıkları topluluğa karşı görev ve haklarını düzenleyecek belirli kurallara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın bir neticesi olarak da eski toplumların hukuk sistemini oluşturan kanunlar ortaya çıkmıştır. Toplumda, bireyler arasındaki hukuki ilişkiler neticesinde ortaya çıkan kurallar kanunlara yansımıştır.

Yaptığımız bu çalışmada Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Dönemi ile ilgili belge ve kanunları ele alarak o dönemlerle ilgili suçlar ve cezalarını göstermeye çalıştık.

Yararlı olur düşüncesiyle çalışmamızın sonuna konuyla ilgili birkaç harita ve resim koymayı uygun gördük.

Araştırmalarım esnasında ufuk açıcı yönlendirmeleriyle yardımlarını esirgemeyen danışman hocam, Sayın Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM'a teşekkür etmekten mutluluk duyuyorum. Ayrıca, gerektiği yerde yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım, Sayın Prof. Dr. Salih ÇEÇEN'e ve Yrd. Doç. Dr. Esma REYHAN'a en içten teşekkürlerimi sunmayı bir görev kabul ederim.

Hüseyin BOZCA

Ankara- 2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ii
İÇİNDEKİLER iii
KISALTMALAR viii
GİRİŞ 1

I. ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA ANADOLU'NUN GENEL DURUMU 1
A. Kaniš Krallığı 5
B. Purušhattum Krallığı 6
C. Wahšušana Krallığı 6
D. Hattuša Krallığı 7
E. Mamma Krallığı 7
F. Luhusaddia Krallığı 8
G. Ušur-ša-İštar Ailesi 9
H. Ennum-Aššur Ailesi 9
II. HİTİTLER ZAMANINDA ANADOLU'NUN GENEL DURUMU 15
A. Hititlerin Menşei Meselesi 15
B. Hititlerin Keşfi 17
C. Hitit İdari Sistemi 26
D. Hitit Siyasi Tarihi 28
1. Eski Hitit Devleti 29
2. Hitit İmparatorluk Dönemi 35
3.Geç Hitit Şehir Devletleri 46
a. Tabal Memleketi 46
b. Que Memleketi 47
c. Melid (Malatya) 48
d. Kumukh Memleketi 48
e. Gurgum (Maraş) Memleketi 49
f. Sam'al (Zincirli) Memleketi 49
g. Sakçagözü Memleketi 50

h. Kargamış (Cerablus) Memleketi 50
ı. Hattena Memleketi 51

III. MEZOPOTAMYA VE HİTİT KANUNLARI HAKKINDA KISA BİLGİ.....52
A. Sumer Kanunları 52
1- Urukagina Reformları 52
2- Ur-Nammu Kanunları 53
3- Ana Ittušu Kanunları 53
4- Lipit-İştar Kanunları 54
B. Akatca Yazılı Kanunlar.....54
1- Ešnunna Kanunları 54
2- Hammurabi Kanunları.....55
3- Orta Asur Kanunları.....56
C. Hitit Kanunları 57

BİRİNCİ BÖLÜM
ASUR TİCARET KOLONİLER DÖNEMİ'NDE ANADOLU'DA SUÇLAR VE CEZALARI

I. AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI.....58
A. Nişanlanma.....61
B. Evlenme.....63
1. Yerli Kadın Yerli Erkek Evlenmesi.....63
2. Yerli Kadın Asurlu Erkek Evlenmesi.....64
3. Asurlu Bir Kadının Asurlu Bir Erkekle Evlenmesi 65
C. Boşanma.....66
D. Nafaka 68
E. Evlatlık Alma 69
F. Miras (Veraset).....71
G. Kan Parası.....73

II. TİCARET HUKUKU İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI 75

A. Köle Ticareti 78
B. Ev Satışı 80
1. Yerlilerin Kendi Aralarındaki Ev Satışları 80
2. Asurlu Tüccarların Kendi Aralarındaki Ev Satışları 81
3. Yerlilerin Asurlu Tüccarlara Ev Satışı 82
C. Borç Meselesi 82
D. Faiz Meselesi 84

III. ULUSLARARASI HUKUK İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI 86
A. Asurlu Tüccarlar İle Yerli Beyler Arasındaki Suçlar ve Cezaları 86
B. Kaçakçılık 89
C. Casusluk 95

İKİNCİ BÖLÜM
HİTİTLER'DE SUÇLAR VE CEZALARI

I. AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI 101
A. Söz 101
B. Nişan 100
C. Evlilik 102
1. Kraliçe Evlenmeleri 102
2. Halk Evlenmesi 104
D. İçgüveylik 105
E. Boşanma 106
F. Kız Kaçırma 107
G. Evlatlık Alama 108
1. Eski Hitit Devleti Zamanında Evlatlık Alma 108
a. Hattušili'nin vasiyetnamesi 109
b. İnandık Bağış Belgesi 110
2. Orta Hitit Devleti Zamanında Evlatlık Alma 110
3. Yeni Devlet Zamanında Evlatlık Alma 111

H. Miras 111
I. Kan Davası 112

II. CEZA HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI 114
A. Hırsızlık 116
1. Büyükbaş Hayvan Hırsızlığı 118
2. Küçükbaş Hayvan Hırsızlığı 118
3 Ev Soymak 119
B. Kundakçılık 120
C. Büyü 120
1. Ak (iyi) Büyü 122
2. Kara (Kötü) Büyü 123
D. Tecavüz 124
E. Zina 125

III. ULUSLARARASI HUKUK İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI 126
A. Vasallerle Yapılan Antlaşmalar 127
1. Anadolu İçinde Bulunan Vasal Devletler 127
2. Anadolu Dışında Bulunan Vasal Devletler 128
B. Hititlerin Kendilerine Eşit Devletlerle Yaptığı Antlaşmalar 130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HİTİT KANUNLARININ DİĞER KANUNLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

I. AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI 136
A. Evlilik 136
B. Boşanma 138
C. Miras 140

II. CEZA HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI 142
A. Hırsızlık 142
B. Büyü 144

C. Zina-Tecavüz 145
III. AF 147
SONUÇ 148
KAYNAKÇA 150
HARİTALAR VE RESİMLER 168
ÖZET 177
ABSTRACT 178

KISALTMALAR

AKT : Ankara Kültepe Tabletleri

Ar-An: Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

AÜDTCFTAD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi

AÜHF: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

E.Ü.: Erciyes Üniversitesi

Hr. : Hrozny

Kt. : Kültepe

Kt b/k : Kültepe 1949 kazı dönemi tabletleri

Kt c/k: Kültepe 1950 kazı dönemi tabletleri

Kt g/k: Kültepe 1955 kazı dönemi tabletleri

Kt m/k: Kültepe 1961 kazı dönemi tabletleri

Kt n/k: Kültepe 1962 kazı dönemi tabletleri

Kt v/k: Kültepe 1970 kazı dönemi tabletleri

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

s. : Sayfa

S. : Sayı

S.Ü.: Selçuk Üniversitesi

SÜSBED: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

Yay: Yayın

y.t. : Yayınsız Tarih

y.y.: Yüzyıl

GİRİŞ

I. ASUR TİCARET ÇAĞI'NDA ANADOLU'NUN GENEL DURUMU

Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticaretin başlangıcı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte iki bölge arasındaki ilk ilişkilere dair bilgilere Boğazköy'de yapılmış olan kazılarda bulunan ve Akad Kralı Sargon'un Anadolu'da Purušhattum şehrindeki Akadlı tüccarlara yardım ettiğine dair bilgi veren "šar tamhāri" = (savaş kralı) metninde rastlamaktayız.[1] Sargon'un Anadolu'ya seferini konu alan metinde anlatılanlar özet olarak şöyledir: Öncelikle Sargon'a Purušhanda'ya değin yolun zorlukları, geçilmez ve zahmetli olduğu anlatılmaktadır. Daha sonra tüccarların kralın huzuruna çıkarak, savaşçı olmadıklarını belirtmeleri Sargon'dan yardım istemeleri vardır. Bu tüccarlar Anadolu'daki Purušhanda şehrinden olmalı ve şikâyetlerinin konusu da Anadolulu yerli bir kral olan Nur-daggal olmalıdır. Sargon'un sorması üzerine tekrar Purušhanda'ya değin yolun güçlüklerinden bahsedilmektedir. Metnin arka yüzünün ilk bölümünde Anadolulu kral Nur-daggal'ın ve onun hitap ettiği savaşçıların Sargon'a meydan okur tarzdaki ifadeleri yer almaktadır. Hemen arkasından da Sargon'un Nur-daggal'ın şehrini ele geçirdiği anlatılır. Sargon, metinden anlaşıldığına göre şehrin surlarını yıkmış ve ciddi bir direnmeyle karşılaşmaksızın burayı ele geçirmiştir. Nur-daggal yakalanarak Sargon'un huzuruna getirilmiş ve Sargon'dan merhamet dilemiştir.[2]

Yazılı belgelerden öğrenildiğine göre Akad krallarından Naram-Sin M.Ö. 2200'lerde Anadolu'ya bir sefer düzenlenmiş ve 17 Anadolu kralının oluşturduğu bir koalisyonu mağlup etmiştir.[3] Böylece Anadolu- Mezopotamya ilişkileri başlamış ve daha sonra bütün hızıyla devam etmiştir.

---

[1] Sever, 1995: 1
[2] Yiğit, 2000a: 21; Yiğit 2003: 174-175
[3] Memiş, 1999: 65

M.Ö. 2100'lerden hemen sonra Kuzey Mezopotamya'da mülkiyet anlayışı değişmiş ve birbirlerinden bazı farklarla Asur ve Babil ülkelerinde, Sumerliler'in uygulamakta oldukları mutlakıyet idaresi yerine, şahsi mülkiyet sistemi görüşü hâkim olmuştur. Bu durum Mezopotamya'da ekonomik canlanmaya sebep olmuş ve gelişen iktisadi hayat sonucunda dışarıya açılmaya ihtiyaç duyulmuştur. Yukarıda arz edilen sebepler yüzünden Kuzey Mezopotamya'ya en yakın ve elverişli bölge olan Anadolu ile iktisadi münasebetlere girişilmiştir.[4] Asurlu tüccarlar Anadolu'ya gelerek yerleşmiş oldukları şehirlerde aşağı yukarı iki asır boyunca Anadolu halkı ile birlikte yaşamışlardır. **(Harita 1)**

Herkesçe bilinmektedir ki, tarih yazıyla başlar. Fakat Mısır, Mezopotamya ve Anadolu gibi üç bölgede gelişen Eski Önasya medeniyetlerinden ilk iki ülkede (Mısır, Mezopotamya) yazı, M.Ö. IV. Binyılın sonlarında (M.Ö.3200'lerde) başladığı halde, Anadolu ancak M.Ö. II. Binyılın başlarında yazıya kavuşur. İlk yazılı vesikalar, Kayseri civarındaki Kültepe'de bulunmuştur. Kültepe höyüğündeki ilk kazıyı 1893–94 yılındaki Fransız bilgini E. Chantre yapmış, bunu 1906'da höyükte sondajlar yapan H. Winckler izlemiştir. Aynı yıl burada çalışan H. Grothe, çeşitli tabakalara oldukça önemli buluntular elde edilmiş, bunlar J. Cuntius tarafından yayınlanmıştır. 1925'de Çek bilgini F. Hrozny burada kendinden öncekilerden daha uzun süre çalışmış, fakat Büyük Hitit Devleti çağından daha eskiye inememiştir. Ancak Hrozny, Kültepe'yi yalnız tablet bulmak amacıyla kazdığından arkeolojinin anladığı manada sistemli bir kazı yapmamıştır. Hâlbuki tabletlerin verdiği bilgileri arkeolojik belgelerle kontrol etmek gerekirdi. Bu durumu dikkate alan Türk Tarih Kurumu (TTK) Kültepe'de yeniden kazı yapılmasını kararlaştırmıştır ve Tahsin Özgüç başkanlığında bir ilim heyeti tarafından 1948'de kazılara yeniden başlanmıştır. Kültepe kazıları evvela Kültepe'nin eteğinde yapılmış, sonra da tepede devam etmiştir. Bu kazılar neticesinde, tepenin eteğindeki düzlüğün, tabletlerde "Kārum" denilen Asurlu tüccarlara ait

[4] Sever,1995: 2

pazar mahallesi, tepenin de o zaman ki Kaniš şehrinin harabesi olduğu anlaşılmıştır.[5]

Kültepe kazılarında dört yapı katı tespit edilmiştir. Bunlardan en alttaki IV. ve III. yapı katlarında hiçbir yazılı belgeye rastlanmamıştır. Sayıları 23.000'e varan tabletlerin hemen hepsi, II. yapı katında bulunmuştur. En üstteki I. tabaka a ve b olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar I-b tabakasında 150 kadar tablet ele geçmiştir. Bu kattaki vesikalar, Kültepe'nin en geç dönemine ait olanlarıdır. Bunlardan başka, söz konusu yapı katında (I-b), Hammurabi dönemine (M.Ö.1750) ait "Habur Kapıları" denilen seramikler bulunmuştur. Böylelikle Hitit Devleti'nin en eski döneminin, Babilli Hammurabi zamanı ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır.[6]

Anadolu'ya ticari gaye ile gelen ve Anadolu'nun yazılı devreye girmesini sağlayan Asurlu tüccarlardan, elimize binlerce vesika geçmiştir. Bu belgeler tüccarların mektupları, mahkeme zabıtları ve borç verdiklerinde yazdırmış oldukları senetlerden oluşmaktadır. Kültepe tabletleri Asurlu tüccarlara ait vesikalar olduğundan, Eski Asur lehçesi ve çivi yazısı ile yazılmıştır. Bu vesikalar arasında tüccarların özel hayatlarına ait evlenme, boşanma, evlatlık alma, gibi sosyal münasebetleri ile ilgili mukaveleler de bulunmaktadır. Kısaca Kültepe tabletleri umumiyetle ticari ve hukuki vesikalardır.[7] Bu vesikalar içerisinde, Anadolu'nun siyasi ve sosyal yapısı ile doğrudan ilgili olanların sayısı oldukça sınırlıdır. Çünkü Asurlular kendi ticari faaliyetlerini etkilemediği sürece, vesikalarında Anadolu'nun siyasi, tarihi ve sosyal olaylarına yer vermemişlerdir.[8]

Kültepe tabletlerinden öğrenildiğine göre, Orta Anadolu'nun önem arz eden hemen her şehrinde bir şehir devleti vardı. Asurlu tüccarlar bu şehir beylerine vergi ödemek şartı ile onların himayesi altında, şehir sınırlarının dışına kurmuş oldukları "Kārum"(Büyük) ve "Wabartum"(Küçük) adı verilen pazar mahallelerinde oturuyorlar ve şehir halkı ile ticaret yapıyorlardı. Ticaret

[5] Memiş, 2003: 63
[6] Memiş, 2003: 64
[7] Kınal, 1962: 61
[8] Çeçen, 1991: 49

amacı ile Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar Kārum ve Wabartum kurarak yaklaşık 250 yıl bu coğrafyada ticaretle uğraşmışlardır.

Kolonilerin merkezi Kültepe (Kaniš) olmuştur. Kārum ve Wabartum'lar en büyük Kārum olan bu merkeze bağlanmışlardır. Diğer adı geçen bütün ticaret merkezleri Kaniš'ten talimat almışlardır.[9]

Asur gerek Mezopotamya içerisindeki gerekse Anadolu ile yapılan faaliyetin merkezini teşkil etmiştir. Asurlular Anadolu'nun talebi olan kalayı ve kaliteli kumaşları temin edip, Anadolu'ya getirmişler; Anadolu'daki altın, bakır ve gümüşü de Asur'a aktarmışlardır.[10] Asurlu tüccarlar, Anadolu'ya sadece ticaret yapmak maksadıyla gelmişlerdir. Siyasi bir amaçla gelmedikleri için ticaret dışında herhangi bir faaliyette bulunmamışlardır.

Kültepe tabletlerinden bugüne kadar incelenmiş ya da neşredilmiş olanlardan anlaşıldığı üzere, ticaretin oldukça sistemli bir şekilde disipline edilmiş olduğu, ithal malların fiyatlarının belirlenmesi, tüccarların verdikleri kredilerin faiz oranları ve çalıştırılması, ithalat ve ihracat esnasında ödenecek vergi miktarı, ticari anlaşmazlıklarının nasıl çözüldüğünü öğreniyoruz. Netice itibariyle "İlk milletlerarası ticaret sistemi" Anadolu ile Asur halkları arasında gerçekleşmiştir de diyebiliriz.[11]

Asurluların Anadolu'yu ticari faaliyetleri için uygun bir yer olarak seçmelerini; MÖ. III. binyıldan kalma kral mezarlarının bilinen zenginliğine, yerli halkın sahip oldukları hayat standardının düşüklüğüne, Asurluların bir başka yerden temin edip getirdikleri kalaya tunç yapımındaki yaygın kullanılışından dolayı yerli halkın büyük ihtiyacının olmasına ve Anadolu'nun zenginliklerinin Asur'a götürülmek istenmesine bağlamak mümkündür.[12]

Asurlu tüccarların Anadolu'yu tercih sebeplerinden birisi ve en önemlisi de bu bölgede sulh ve sükûn ortamının daimi mevcudiyetidir. Çünkü ticaret kervanları Asur'dan hareket ettikten altı ay kadar sonra Kaniš'e ulaşabilmekteydiler.[13]

---

[9] Sever, 1995: 2
[10] Bayram, 1993: 1
[11] Sever, 1994: 85-86
[12] Bayram, 1993: 1
[13] Sever, 1995: 3

Kültepe dışında Hattuša ve Alişar'da da Asurlu tüccarlara ait birer pazar yeri olduğu, bu şehirlerde yapılan kazılar neticesinde anlaşılmıştır. Çünkü Kültepe'de olduğu gibi diğer iki şehirde de az olmakla beraber Kültepe'nin I.b dönemine tarihlenen tabletler bulunmuştur. Kültepe tabletlerinde yüzlerce şehir adı geçmektedir. Fakat şimdiye kadar bunların pek azının bugünkü karşılığı tespit edilebilmiştir.[14]

Kültepe tabletlerinden öğrenildiğine göre, Orta Anadolu'nun önem arz eden hemen her şehrinde, bir şehir devleti vardı. S. Bayram bu şehir devletlerini şu şekilde sıralamıştır. Akide, Amkuwa, Purushattum, Dadania, Durhumit, Hahhum, Hattuša, Humara, Kaniš, Kapitra, Kaštama, Kuššara, Luhuzaddia, Mama, Mari, Nenašša, Šihwa, Šinahutum, Širmuin, Taišama, Tamnia, Timilkia, Tuhpia, Tukriš, Ušunala, Wahšušana, Wašhania, [X-x?-]hanaum Krallıklarıdır.[15] Bu krallıkların başında "Rubā'um" adı verilen bir kral ve bazı zamanlarda da "Rubātum" denilen bir kraliçenin olduğunu Kültepe tabletlerinden öğrenmekteyiz. Devlet yönetiminde etkili üçüncü kişi "Rabi simmiltim"dir.[16] Bu dönemde Anadolu'da bulunan krallıklardan ve Anadolu'da ticaret yapan önemli Asurlu tüccar ailelerden bahsetmek gerekir.

A. KANİŠ KRALLIĞI

Asurlu tüccarların Anadolu'da 20 kadar şehirde kurdukları Kārum'lar arasında Kaniš Kārum'unun merkez kārum durumunda olması, Kaniš'in Eski Anadolu şehirleri içindeki önemini göstermektedir. Şehrin bu konumunun sonraki Eski Hitit çağında da devam ettiği, Hititçe kaynaklarda da geçen Neşa şehrinin Kaniš ile aynı yer olduğunun ispatı ile anlaşılmıştır. Bu tespitin safhaları üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Kaniš Neşa eşitliğini ilk ortaya atan E. Forrer'dir. O'na göre Neşa Kaniš'in Hititçe şeklidir ve Kaniš'in başındaki ka- Hititçe bir ön ektir. Forrer'in başlangıçta reddedilen bu düşüncesi çok sonraları ünlü Hititolog

[14] Bayram, 1997a: 65
[15] Bayram, 1997a: 66; Bayram 1994: 233-234
[16] Bahar,1994: 307

H.G.Güterbock tarafından kabul görmüştür.[17] Kaniš ve Neşa'nın aynı yer olduğunu ispat etmek S. Alp'e nasip olmuştur.[18]

B. PURUŠHATTUM KRALLIĞI

Koloni Devri'nin en önemli Kārum merkezlerinden biri olan Purušhattum şehrine, Asurlu kolonistlerden daha önce, Akadlı tüccarların gelip yerleştiklerini biliyoruz.

Purušhattum krallığının, Wahšušana ve Ušunala krallığı ile "büyük kral" idaresinde üç krallıktan ibaret bir siyasi birlik olduğu metinlerin verdiği bilgilere göre kabul edilmektedir. Kültepe metinlerinde sıklıkla zikredilen ve çoğunlukla Šalatuwar, Ulama, Waššhania ve Wahsusana ile birlikte geçen Purušhattum şehrinin lokalizasyonu hakkında genelde üç teklif vardır. Bunlar Tuzgölü'nün güneyi, Acem Höyük ve Konya Karahöyük'tür.

Cahit Günbattı tarafından neşredilen bir metin Purušhattum'un yeri hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Metnin ilgili satırlarında Wahšušana Kārum'unun, iki haberciyi Ulama yolundan, iki haberciyi de Šalatuwar yolundan Purušhattum'a gönderdiği kayıtlıdır. Günbattı, Ulama ve Šalatuwar'ın, Wahšušana ve Purušhattum arasında, fakat aynı güzergâhta olmadıklarını belirtmekte ayrıca habercilerin iki farklı yoldan Purušhattum'a gitmelerini gerektiren sebebin, Tuz gölü olduğunu düşünmektedir.

Yine kaynaklar yardımıyla Purušhattum'un yeri için R. Kuzuoğlu Konya Karahöyük teklifini uygun görmektedir.[19]

C. WAHŠUŠANA KRALLIĞI

Kültepe tabletlerine göre Wahšušana Krallığı, Kaniš şehrinin batısında bulunan ve Asurlu tüccarların yoğun ticari faaliyetlerine sahne olan önemli bir merkezdi. Burada bir Kārum bulunmaktadır. Büyük tüccarlar burada ticaret

[17] Günbattı, 1997a: 112
[18] Alp, 1963: 371
[19] Kuzuoğlu, 2000: 329-330

yapmaktadırlar. Kraliyet sarayının ihtiyacı olan kalay, bakır gibi hammadde yanında çeşitli türden mamul kumaşlar bu tüccarlar tarafından sağlanmaktadır.

Wahšušana P. Garelli, L.L. Orlin ve E. Bilgiç tarafından Niğde civarına yerleştirilmiştir. Kh. Nashef ise, Tuz Gölü'nün kuzeyinde olacağını belirtmiştir. Kültepe metinleri arasında yer alan ve masraf listesi diye anılan belgeler Wahšušana şehrinin yerini belirlemede etkili olmuştur.[20]

D. HATTUŠA KRALLIĞI

Kaniš'in kuzey komşusu olan ve Hitit İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan bu şehir, Naram-sin metninde bu krala isyan eden 17 kral arasında Kaniš kralı Zipani'ni ile birlikte kaydedilmiştir. Metinde Hattuša kralından "Hattuša ülkesi kralı Pamba" olarak bahsedilir. Bu kral bilinen en eski Hattuša kralıdır. Koloni Devri'nin son dönemleri hakkında bilgiler veren Anitta metninden, Anitta'nın en büyük düşmanının Hatti kralı Piušti olduğu anlaşılmaktadır. Metinden, Anitta ile Piušti arasındaki mücadelenin, Anitta'nın Hattuša şehrini yakıp yıkmasıyla son bulduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi daha sonra Hattuša şehri Labarna tarafından yeniden inşa edilmiştir.[21]

E. MAMMA KRALLIĞI

Kaniš krallığının doğu sınırında bulunan ve tekstil ürünleri ile ünlü Mama krallığının dağlık bir bölgede bulunduğu anlaşılmaktadır. Mama kralı Anum-Hirbi ile Kaniš kralı Waršama arasındaki ilişkilere ışık tutan ve yukarıda detaylı olarak incelediğimiz mektupta, Anum-Hirbi'ye bağlı Sibuha kralından bahsedilmektedir. Kaniš kralına karşı birtakım olumsuz faaliyetlerde bulunan Sibuha beyliği, Kaniš'e bağlı Taišama şehri ile iki büyük krallık arasında sınırı teşkil etmektedirler. Metinde ayrıca, Mama krallığına bağlı 12

[20] Şahin, 2008: 686-687
[21] Kuzuoğlu, 2000: 330

şehirden de bahsedilmektedir. Mama kralı Anum-Hirbi'nin bugün kesin olarak yerini bilemediğimiz Atalur Dağı'nda bir steli olduğu bilinmektedir. M.Ö. 858'de Asur kralı III. Salmanassar Anum-Hirbi'nin diktirdiği bu steli görmüş ve yanına kendide bir stel diktirmiştir. M. Forlanini, Mari belgelerine göre Anum-Hirbi'nin, Mari kralı Zimri-Lim (M.Ö. 1779–1757) ile çağdaş olduğunu belirterek, bu kralın 4. ve 5. saltanat yıllarında Zalwar'ın 12. kralı, 7. ve 8. saltanat yıllarında ise Haššum'un kralı olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir (Forlanini, Mama ve Haššum'un aynı yer olduğunu belirtmektedir). Sonuç olarak, Kaniš kralı Waršama'nın Mama kralı Anum-Hirbi'ye yazdığı mektubun, yaklaşık olarak M.Ö. 1780–1755 yılları arasındaki bir dönemi ve olayları konu ettiği anlaşılmaktadır.[22]

Kültepe II ve Ib tabakalarında bir Wabartum teşkilatına sahip olan Mama'nın Kaniš ve Uršu arasında, Göksun-Maraş ya da Elbistan-Maraş rotasında olduğuna dair bir görüş vardır.[23]

F. LUHUSADDİA KRALLIĞI

Kaniš'in güneydoğusunda bulunan ve Kültepe metinlerinde Hurama ve Šalahšuwa şehirleri ile birlikte geçen Luhusaddia, Antitoroslar'ın doğusunda, Kummanni ve Fırat arasında, Malatya civarında, Kizzuwatna bölgesinde, Orta Anadolu platosunun güneydoğu sınırlarında ve Elbistan yakınlarındaki Karahöyük'te aranmaktadır. Belgelerden rubā'um'u, rubātum'u ve ekallum'u olduğunu bildiğimiz Luhusaddia'nın bir Wabartum ya da kāruma sahip olup olmadığı bilinmemektedir. **Kt n/k 76** nolu belgede Luhusaddia'nın Asū adlı bir kralı olduğu ve bu kralın öldüğü kayıtlıdır. Kültepe metinlerinde adı zikredilen ilk kral olan (Kaniš kralları hariç) Asū'nun ölümü, Asurlu tüccarlar tarafından vadelendirme tabiri olarak kullanılmıştır. Tekstil ürünleri bu şehrin ticaretinde önemli bir yer tutmaktadır.[24]

Sonuç olarak, Koloni Devri'nin en önemli merkezi olan Kaniš Krallığının

[22] Kuzuoğlu, 2000: 330
[23] Kuzuoğlu, 2000: 331
[24] Kuzuoğlu, 2000: 332

batısında Wahšušana krallığı, güneybatısında Purušhattum krallığı, kuzeyinde Hattuša krallığı, doğusunda Mama krallığı ve güneyinde Luhusaddia krallığı bulunmaktadır.

Anadolu'da bulunan şehir devletlerine değindikten sonra Anadolu'ya ticaret amacıyla gelen büyük tüccar ailelerine değinmek gerekir.

Yeni okunan tabletlerde geçenlerle birlikte sayıları 40'a yaklaşmış olan ve çivi yazılı metinlerde, yer aldıkları şehirlerin isimleriyle anılan Kārum ve Wabartum tabir edilen ticaret merkezlerinde oturmuş bulunan pek çok Asurlu tüccarı tanımakta ve bunların ticari faaliyetleri hakkında geniş bilgi sahibi olmaktayız.

Birçok tüccar ailelerinin baba-oğullar ve torunlar olarak en az üç nesil boyunca Anadolu'da ticaretle uğraştıklarını takip edebiliyoruz. Burada bazı tüccar ailelerinden bahsetmek gerekir. Bu tüccar ailelerinden bazılarına şunlardır; Ušur-ša-İštar Ailesi, Ennum-Aššur Ailesi.

G. UŞUR-ŠA-İŠTAR AİLESİ

1962 yılı Kültepe kazılarında ele geçmiş iki bine yakın tablet içerisinde, tüccar Ušur-ša-İštar ailesine ait olanlar büyük bir gurubunu oluşturmaktadır.

İlgili iş mektuplarından, Ušur-ša-İštar ailesinin kumaş ve başta bakır olmak üzere, bütün diğer madenlerin ticareti ile uğraşan oldukça varlıklı bir tüccar ailesi olduğu anlaşılmaktadır.[25]

H. ENNUM-AŠŠUR AİLESİ

Kültepe kazılarının 1970 döneminde 110 kadar tablet ele geçirilmiştir. Bu tabletler E. Bilgiç tarafından neşredilmiştir. Bu tüccar ailesinin mali durumu ve ticaretini yaptığı mallar hakkında kısaca bilgi vermek gerekir.

Bilindiği gibi gümüşün, Akadca ağırlık birimi olan ve yaklaşık 28,8 kg.

[25] Günbattı, 1990a: 126

a karşılık gelen, biltum ile tartılması hususunda metinlerde rastlanan kayıtlar çok nadirdir. Metinlerimizden **v/k 105, 21-23'de** bir bilat gümüşün kendisine verildiği; **v/k 95, 12-13'de** bir veya iki bilat tartıldığı; **v/k 39, 30-32'de** ise 4 bilat 40 mina gümüşü Asur'a gönderdiği kayıtlıdır.[26]

Bir biltum'un yaklaşık 28,8 kg. olduğunu hatırlatarak, son örnekte 140 kg. yakın gümüşün Asur'a taşındığını belirtmeliyiz.

Bu kayıt hem Anadolu'nun sahip olduğu zenginliği hem de Asurlu tüccarların Anadolu'ya niçin akın akın geldiklerini açıklayan en iyi delillerden birisidir.

Ennum-Aššur'un büyük çapta gümüş ticareti ile uğraşmasına karşılık altın bakır v.s. gibi madenleri topladığı hakkında metinlerimizde pek bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu konuda asıl dikkati çeken şey şimdiye kadar tabletlerde seyrek rastlanan çeşitli alet veya eşyaların ticaretini de yapmış olmasıdır. Üç metne göre (**v/k 29,29–32; v/k 38, 19–28; v/k 95, 37–40**) bunlar arasında şunlar yer almaktadır: Baltalar, çekiçler, kemerler, ayakkabılar, süpürgeler, yüzükler ve zincirler.[27]

Anadolu'da bulunan şehir devletleri ve Asurlu tüccarlara değindikten sonra şimdi de bunlar arasındaki ilişkilere değinmek gerekir.

Bilindiği üzere, M.Ö. II. Binyıl başlarında Eski Asur Devleti ile Anadolu beylikleri arasında bir antlaşma yapılarak, Asurlu tüccarlar, Anadolu şehirlerinde ticaret yapma imtiyazı elde etmişlerdir. Asurlu tüccarların, Anadolu'da varlığından haberdar olduğumuz kraliyet saraylarının ihtiyaçlarını karşılamak şartıyla ticari imtiyaza kavuşmuş oldukları anlaşılmaktadır. Böylece, Asurlu tüccarlar pek çok Anadolu şehrinde yerleşmek suretiyle başta kalay olmak üzere sarayın ihtiyacı olan diğer mamul ve hammaddeyi sağlamışlardır.

Asurlu tüccarlar yerleştikleri şehirlerde yerli beyden aldıkları imtiyaz gereği, serbestçe ticaret yapabilmekte, aralarındaki davaları kendi

[26] Günbattı, 1990a: 127
[27] Günbattı, 1990a: 126-130

mahkemelerinde çözmekteydiler. Asurlu tüccarların Anadolu'daki temsilcilerinin olduğunu bilmekteyiz. Her şeyden önce, onların kurdukları Kārum teşkilatı bulunmaktadır. Burası bir tür "Ticaret Odası" görevini üstlenmiştir. Tüccarlar buraya vergi ödemekte ve mallarını depo etmektedirler. Ayrıca, faiz oranları, tartı ve ölçülerin de kontrolünü bu daire yapmaktadır. Tüccarların aralarındaki antlaşmazlıkların çözümünde yine bu dairenin devreye girdiği görülmektedir[28]

Asurlu tüccarlar kendi aralarındaki ilişkilerinde yerli krallardan bağımsız olmakla birlikte, onlara karşı birtakım mükellefiyetleri vardı. Aslında Asurluların kendi aralarındaki ilişkilerinde bir sistemlerinin olduğu ve Wabartum'ların en yakın Kārum'a ve bunların hepsinin de Kaniš'teki Kārum'a, onun da Asur şehrine bağlı olduğu bilinmektedir: Ancak Asurlular, yerli halkla veya yerli krallarla olan ilişkilerinde yerli idarecilerin isteklerini yerine getirmekle yükümlü idiler. Asurluların Anadolu'da siyasi ve idari bakımlardan yerli beyler üzerinde herhangi bir tesirlerinin olmadığı, aksine yerli idarecilerin Asurlular üzerinde etkili olduğu bugün artık kesinleşmiştir. Bu hususta, **Kt f/k 183** nolu belgede şunlar kayıtlıdır: "Kaniš Kārum'una söyle Tamnia kārum'u şöyle der: "Turhumit Kārum'unun elçileri Tamnia kralına yemin etmek için gelip ona hediye getirdiler ve O (Tamnia kralı) şöyle dedi: "Kaniš Kārum'unun, babalarımın elçileri nerede? Buraya gelsinler, onlardan da yemin alacağım" O bizi sıkıştırıyor ve şöyle diyor: "Şehir yapacağım!" Ona hediye götürdük. (Bu suretle) kulağınızı açtık ki her kim Kaniš'den Tamnia'ya giderse, (onu hediye için) sıkıştırmasınlar." Bu hususta ele geçen bir başka belge olan ve AKT (Ankara Kültepe Tabletleri) serisinin I. cildinin 78 nolu metnini teşkil eden **Kt a/k 1165** de ise şu ifadeler geçmektedir: "Purušhattum, Ušunala ve Wahšušana kralına rabi sikkitim yemin edeceğinden buraya gelmesin. Burada Šarla memleketinde Šabualılar bize yolu kapadılar ve bizi hapsettiler." Metnin ileriki satırlarında ise şu ifadeler yer almaktadır: "Kral, iyi bir haber verdi. O şöyle dedi: "Huzursuz olmasın! Ona yazacağız ve memnun olmazsa hemen gelecek. Senin

[28] Şahin,2002: 203

haberine göre gerekeni yapacağım". Bu hususu teyit eden bir başka belge ise, KTP 14 diye bilinen metindir. Wahšušana Kārum'u tarafından Asur elçisine ve Kaniš Kārum'una hitaben yazılmış olan bu mektuptan öğrendiğimize göre: Waššhania kralı babasının tahtına oturmuştur ve şimdi Wahšušana Kārum'unun kendisine bağlılık yemini etmesini istemektedir. Ancak, Wahšušana Kārum'u cevap olarak kendilerinin Kaniš Kārumu'na bağlı olduklarını; oraya yazacaklarını ve cevabın da, ya kendilerine ya da Waššhania Kārum'una bildirileceğini yazdıklarını ifade etmektedirler. Bu mektup, Anadolu'da tahta çıkan bir kralın Asurlu tüccarların idarecilerinden bağlılık yemini istediğinin bir delilidir. Diğer taraftan Kaniš Kārum'unun, Asur kolonilerinin merkezi olduğunu da yine bu metin bize ifade etmektedir. Bu üç metin dahi, Asur koloni teşkilatının tamamen yerli kralların izni ile faaliyet gösterdiklerinin açık delilleridir. Bu hususu teyit eden ve Asurlu tüccarlarla yerli krallar arasındaki ilişkilere ışık tutan başka belgelerde; kralların tüccarların getirdikleri malları saray depolarında muhafaza ederek ayrı bir kazanç temin ettikleri ve zaman zaman tüccarların ticaretlerine müdahale ederek, mallarına el koydukları ve hatta onları hapse attıkları kaydedilmektedir. Mesela iki Asurlu arasındaki yazışmayı anlatan TC III 85 metninde; Zalpa kralının, tüccarların kaybolmuş altın, gümüş, bronz eşya ve yapağı gibi mallarını iade etmekte isteksiz davrandığı belirtilmektedir. **Kt n/k 1637** kazı envanter nolu bir başka mektupta ise; bir kralın, Asurlulara ait eşekleri ve bakırı serbest bıraktığı halde, biltum/perdum denen şeyi alıkoyduğu yazılıdır. Kral söz konusu şeyin bedelini ödemek için, belki de bağlı olduğu büyük kraldan, talimat beklemektedir. Mektubun yazarı Asurlu tüccar, kārumun meseleyi görüşmesi için, başvurmasını da talep etmektedir. Mektupta kral, tüccarlardan parası karşılığında kalay getirmelerini istemektedir. İki Asurlunun üç Asurluya gönderdikleri **Kt n/k 1318** nolu bir başka mektupta, Asurlu tüccarlar kendilerine kötü muamele edildiğini belirtmekte ve sarayda alıkondukları hakkında şikâyette bulunmaktadırlar. Bir Asurlunun dört Asurlu tüccara gönderdiği **Kt n/k 388** nolu bir başka mektupta ise; "O (kral) şöyle dedi: "Yemini sizin için Karahna'da aldım. Gümüşünüze gelince, o kayıp değildir" 'ifadeleri geçmektedir. Bu metnin daha ileriki

satırlarında "Gümüşünüzü aynı miktar gereğince kurtarmaya gayret edeceğim" cümlesi kaydedilmiştir. **Kt 85/k 27** nolu belgede ise Tuhpia kralı, İtur-ili'ye yazdığı mektupta değişik zamanlarda kendisine erbum olarak getirilmiş kumaşların karşılığının değişik biçimlerde ödendiğini belirterek, tüccarın saraydan hiç bir alacağının kalmadığını vurgulamaktadır.[29]

Anadolu'daki yerli krallara bağlılık yemini eden Asurlu tüccarlar, aynı zamanda ticaret esnasında uymak zorunda oldukları kuralların konduğu bir protokolü de birlikte hazırlamaktaydılar.[30]

a) Asurlu tüccarların uymak zorunda olduğu kurallar:

1. Anadolu'daki her krallık sarayına malın cins ve miktarına göre değişen vergiler vermek.

2. Sarayların getirilen bir kısım kaliteli kumaşların üzerindeki % 10 ilk satın alma hakkını kabul etmek.

3.Sarayların bazı özel mallar üzerinde ticari tekelleri olduğunu kabul etmek ve bunların ticaretini yapmamak.

b) Yerli kralların Asurlu tüccarlara verdikleri güvenceler:

1. Yerli krallar, Asurlu tüccarların kendi resmi kurumları olan kārumlarda kanuni haklarını saklı tutup, emniyetli bir şekilde korunmalarını temin etmek.

2. Politik ve adli bakımdan Asur'a bağlı olan tüccarların serbest bölgelerdeki bütün haklarını korumak.

3. Yerli kralın, hudutları dâhilindeki yol güzergâhlarının emniyeti bakımından, soygun ve hırsızlığa karşı tedbir almak.[31]

Asurlu tüccarlar ile yerel saraylar arasındaki ilişkiler, esasen her iki tarafa da avantajlar sağlayan ticari antlaşmalar çerçevesinde devam etmiştir. Tarafların yükümlülüklerini ortaya koyan antlaşmaların varlığına rağmen, yerel idare ile tüccarlar arasında kimi zaman ciddi problemlerin

[29] Bayram, 1997: 36-37
[30] Sever, 1994: 6
[31] Sever, 1994: 6-7; Bayram, 1997: 37; Veenhof, Eidem, 2008: 182

yaşandığı da göze çarpmaktadır. Hatta yerel yönetimin bazı tüccarlardan, söz konusu antlaşma kurallarına veya yerel saraylarca belirlenmiş bazı özel uygulamalara riayet etmeleri konusunda sıkıştırıldıkları da çeşitli konularda yazılmış mektup ve hukuki belgelere yansımıştır.[32]

[32] Albayrak, 2003b: 343

II. HİTİTLER ZAMANINDA ANADOLU'NUN GENEL DURUMU

A. HİTİTLERİN MENŞEİ MESELESİ

Hititlerin Anadolu'nun yerli kavmi mi yoksa Anadolu'ya sonradan mı geldikleri hususu sürekli tartışma konusu olmuştur.

O.R.Gurney, Kültepe Metinlerinde geçen yerlilere has bazı şahıs adlarını tahlil etmek suretiyle Hititlerin Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu'da mevcut olduklarını söylemektedir. K. Bittel eskiden Kuššara kralları Pithana ve Anitta'nın büyük bir ihtimalle Protohitit kralları olduğunu kabul etmiş ve Hititlerin bu devirde Anadolu'da mevcudiyeti konusunu açık bırakarak onlara II. binin başlarında siyasi bir rol tanımamıştı. Aynı kişi daha sonra Hethiter und Proto-Hattier adlı makalesinde arkeolojik kalıntıları isabetli bir şekilde değerlendirerek Hititlerin Asur Ticaret Kolonileri devrinde Anadolu'da mevcut olduklarını ve adı geçen kralların Hitit kralları olduğunu söylemekte ve Hitit Anadolu'ya gelişini M. Ö. 2200 ile 2000 arasına tarihlemektedir.[33]

Kültepe çağını incelerken, vesikalar arasında Hititçe isimlerin de bulunduğuna işaretle, bu devrin sonlarına doğru Hititlerin Anadolu'ya gelmiş oldukları neticesine varılmıştı. Anadolu'nun ilk büyük devletini kuran, bin seneye yakın bir zaman - bazı yükselip alçalmalara rağmen - siyasi varlığını koruyan bu kavim kimlerdi, buraya nereden gelmişlerdi?

Bu soru şimdiye kadar birçok defa tekrar edilmiş ve bu hususta muhtelif faraziyeler ileri sürülmüştür. 1- Hititoloji'nin başlangıç safhalarında bütün Hint-Avrupalı kavimler gibi, Hititlerin de Batıdan, Boğazlar üzerinden Anadolu'ya gelmiş oldukları kabul ediliyordu. İnceleyenlerin bu hususstaki delilleri Hitit göçlerini, daha yakın çağlarda malum olan Akalar, Frigler ve Galatların göçleri ile mukayese etmekten ibaretti. 2- Daha sonra yalnız filolojik incelemelere dayanarak Hititlerin Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girmiş oldukları ve bir müddet Yeşilırmak havzasında oturduktan sonra daha Batıya, Kızılırmak kavsi içine geldikleri şeklinde yeni bir görüş ortaya atıldı.

[33] Alp, 1952: 242-243

Fakat bu fikri destekleyen arkeolojik delilller henüz yoktur, zira bilhassa Yeşilırmak bölgesinde -Erzurum civarındaki küçük Karaz höyük sondajından başka- kazı yapılmamıştır. 3- Son zamanlarda ise Kuzey Suriye'deki yeni kazı neticelerine dayanarak Hititlerin Orta Anadolu'ya yerleşmeden evvel Münbit Hilal bölgesinde oturdukları ve Kirbet Kerak denilen kapların bu kavimlere ait olabileceği faraziyesi ortaya kondu. Bu faraziyelerden hangisinin daha doğru olduğu söylenemez, çünkü delil yoktur. Fakat Hititlerin, Asurlu kolonistlerin kullandıkları eski Asur çivi yazısını değil de, III. Ur Sülalesi zamanındaki çivi yazısını kullanmaları şayanı dikkattir. Buna göre ya Hititler hakikaten III. Ur sülalesi zamanında daha güneyde, yani Kuzey Mezopotamya'da bulunuyorlardı veyahut III. Ur Sülalesi Anadolu'da yazısını yayacak kadar uzun bir zaman hâkim olmuştu.[34]

S. Lloyd, Karadeniz'in batı ucundan güneye doğru ilerleyip İstanbul Boğazından geçerek Anadolu'ya girdikleri konusunda çok az kuşku duyuluyor. Bu giriş, geride viraneler bırakan bir fetih hareketi değil, askeri yeteneği ve diplomatik zekâsı üstün bir kavmin adım adım Anadolu toplumunun içine sızmasıdır.[35] E. Cavaignac yine Hititlerin, İtalikler ve Keltler gibi Hind-Avrupalı kavimlerin Batı grubuna mensup olduklarını söyledikten sonra, bunların "Anadolu'ya Kafkaslar üzerinden olmaktan ziyade, Bosphor (Boğazlar Üzerinden) yolu ile gelmiş olduklarını" ifade ile Hititlerin Anadolu'ya geliş yolları hakkındaki eski görüşü kabul etmektedir.[36]

F. Sommer, Hititlerin Anadolu'ya Kafkaslar üzerinden gelmiş olduklarına dair yeni delilller gösterdi.[37] E. Akurgal da bu görüşe katılmıştır. Akurgal, Anadolu tarihi bütünüyle gözden geçirilirse görülecektir ki, yarımadaya dışarıdan gelen yabancı kavimler, hangi ülkelerden gelmişlerse onların özelliklerini korumuşlar ve kurdukları devletler son bulunca, hangi yönden gelmişlerse oraya doğru geri çekilmişlerdir. Helenler, Frigler ve Keltler Batı'dan gelmişler ve tarihleri boyunca Batılı özelliklerini korumuşlar, bunlardan Frigler siyasi varlıkları son

[34] Kınal, 1991: 82-83
[35] Lıoyd, 2007: 28
[36] Kınal, 1951: 353
[37] Kınal, 1951: 353

bulunca geliş yönlerine doğru geri çekilmişlerdir. Bunun gibi Doğu'dan gelen ve Avrupa'ya yayılan Osmanlı Türkleri imparatorluk son bulunca geriye, Anadolu'ya göç etmişlerdir. Hititlerin de çöktükten sonra Suriye yörelerine dönmeleri, Hint-Avrupalı'ların asıl yurtları olan kuzey bölgelerinden Anadolu'ya doğudan, yani Kafkasya'dan gelerek Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uzunca bir süre kaldıklarına, sonra Orta Anadolu'ya yerleştiklerine işaret etmektedir.[38]

Neticede Hititlerin nereden geldikleri meselesi henüz halledilmiş değildir. Fakat onların bize kadar kalmış olan yazılı vesikalarının filolojik tetkiki, bu kavmin en eski Hint-Avrupa kavimlerinden olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan dolayı da Hititlerin menşeinin tayini Ari kavimlerin menşei meselesinin halline bağlıdır ve daha yeni araştırmaları beklemek lazımdır.[39]

B. HİTİTLERİN KEŞFİ

Eski Dünyada konuşulmuş ve yazılmış dillerden İbranice, kısmen Grekçe ve Latince dışında hemen tüm diller yok olmuş ve unutulmuşlardır. Bu dilleri konuşan ve yazan kavimlerin dil, din, politik yapısı, devlet sistemi ve kültüründe bir devamlılık yoktur. Bunlardan Eski Mısırlılar, Sumerliler, Akadlılar, Elamlılar, Hurriler, Hititler, Luviler, Urartulular, Frigler, Lidyalılar, Likyalılar ve Karyalılar gibi yazılı eser bırakan kavimler, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı araştırmacılar tarafından birer birer keşfedilmeye başlanmış ve birçoklarının dili çözülmüştür.

Hititler, kendilerine ait maddi kalıntıların bulunması ve onlarla eşitlenmesinden çok önceleri ilk başta Tevrat'tan, sonra da yeni çözülen Eski Mısır ve Babil yazılı kaynaklarından tanınıyorlardı. Ama 19. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar onlarla ilgili hemen hiçbir bilgi mevcut değildi. Ancak geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Suriye'de keşfedilmeye başlanan Hitit veya daha doğrusu Luwi hiyeroglif kitabeleri, Tevrat'ta, Babil

[38] Akurgal, 2005: 35
[39] Kınal, 1991: 83

ve Mısır kaynaklarında geçen Hitit kavminin önemini artırmaya başladı. Ancak çok sonraları araştırıcıların dikkati Hititlerin merkezi konumunda olan Orta Anadolu'ya çevrildi ve burada Hitit Başkenti Boğazkale-Hattuša ve diğer merkez ve yazılı anıtların keşfiyle, Hititlerin bir Kuzey Suriye Filistin kavmi değil, bir Orta Anadolu kavmi olduğu anlaşıldı. Bu asrın başlarında Boğazkale Hitit devlet arşivinin keşfi ve Birinci Dünya Harbinin hareketli günlerinde Hitit dilinin çözülmesiyle (1917), Hititoloji'nin temeli atılmış oldu. Görüldüğü gibi Hititoloji diğer eski dilbilimlere kıyasla çok genç bir bilim dalıdır.[40]

Tevrat'ta Hititler İbranice hitti, hittim ve feminin şekli hittit ve Hethaeus, Hethaei olarak geçerler. İbranice bu sözcüğün, M. Ö. 13. ve 11. yüzyıllarda Asur kaynaklarında karşımıza çıkan hattū ile aynı olduğu kesindir. Nitekim Asur kaynakları da tıpkı Tevrat'taki gibi aynı coğrafi bölgeye, yani Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye işaret etmektedir. Tevrat'ta geçen Hititlerin, Orta Anadolu'da büyük bir imparatorluk kuran Hititlerle ilgisi yoktur, buradaki Hitit İmparatorluğu M. Ö. 1200'lerde yıkıldıktan sonra Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de kurulmuş olan ve aşırı derecede Aramileşmiş olan Geç Hitit devletleri ve kavmi kastedilmektedir.

Hititler Tevrat'ta çoğu kez arazi sahibi ve kadınlarla ilgili olarak geçerler. Bir yerde tanrı, İbrahim peygambere Nil ile Fırat arasındaki toprakları vermeyi vaat etmekle bu bölgedeki kavimler arasında Kenitler, Kenissitler, Kadmonitler, Hititler, Perissitler, Rafaitler, Amurrular, Kenanlar, Girgasitler ve Yebusitler sayılmaktadır. Başka bir yerde gene İbrahim peygamber, bir Hititli arazi sahibinden, ölmüş olan karısı Sara için mezarlık satın almak istemektedir.[41]

Esau 40 yaşına bastığında Hititli Beeri'nin kızı Yehudit ve gene Hititli Elon'un kızı Basemat ile evlenmiştir. Patriyarhların yabancı Hitit kızlarıyla evlenmeleri, İbrani kadınlar arasında kıskançlığa yol açmış ve yabancı düşmanlığı duygularını körüklemiştir. İsaak'ın karısı Rebekka kocasına hitaben bu nefretini şöyle dile getirir:

[40] Ünal, 1999: 11
[41] Ünal, 1999: 11

"Hititli karılar yüzünden hayatımdan iğrenir oldum. Eğer Yakup da kendisi için bir Hititli avrat arayacak olursa, ben ne güne yaşarım artık?"[42]

Süleyman Peygamberin 700 prenses ve 300 cariye arasında, tanrı buyruğu aksine Mısır Firavunun kızı yanında Maabit, Ammon, Edom, Sidon ve Hititli kadınlarla evlendiği yazılıdır.

Yehova Musa'yı Mısır esaretinden nasıl kurtardığını şöyle anlatır: "Onları Mısırlıların elinden kurtarıp, bu ülkeden çıkarmak ve onları süt ve balın aktığı Kenan, Hitit, Amurru, Perissit, Hivvit ve Yebusit ülkesine götürmek için gökten yere indim" İsrail kavminin yurt tutma efsanesi mukaddes kitapta pek çok kez tekrarlanır durur.[43]

Başka bir yerde bir İsrailli adam, Hitit diyarına gitmekte ve orada Lus diye bir kent kurmaktadır.

Tevrat'ta en çok bilinen ve ayrıntılı olarak anlatılan hikâye, Davud'un Hititli Uriya'nın karısı Batseba'yı nasıl baştan çıkardığıyla ilgilidir. Mukaddes kitap, yabancı düşmanlığının bir sonucu olarak, Davud'un tanrısının tüm diğer buyruklarına boyun eğmesine karşın, sadece Hititli Uriya'nın karısını ayartması konusunda onun buyruklarını çiğnediğini vurgulamaktadır. Davud amacına ulaşabilmek için Uriya'yı savaşa gönderir ve onun savaşta ölmesini sağlar. Bu efsanenin değerli yanı, Uriya isminin Hurice ewri: "bey, efendi, kral" kelimesiyle eşit olmasıdır ki, bu isim Evliya Çelebi'ye göre bugün Konya Ereğlisi yakınlarındaki İvriz adında hala yaşamaktadır. Bilindiği gibi İvriz'de geç Hitit kralı Warpalawa'nın dev bir kaya kabartması vardır. Uriya hikâyesi şöyledir:

"Ve akşamleyin vaki oldu ki, Davud yatağından kalktı ve kral evinin damı üzerinde geziniyordu ve yıkanmakta olan bir kadını damdan gördü ve kadının bakılışı çok güzeldi. Ve Davud gönderip kadın hakkında soruşturdu. Ve biri dedi: Bu kadın Hitti Uriya'nın karısı Eliyam'ın kızı Bat-seba değil mi? Ve Davud ulaklar gönderip onu getirtti ve kadın onun yanına geldi ve murdarlığından Davud onunla yattı ve kadın evine döndü. Ve kadın gebe kaldı ve gönderip Davud'a bildirdi ve Ben gebe kaldım, dedi. Ve Davud

[42] Ünal, 1999: 11
[43] Ünal, 1999: 12

Yoaba gönderip dedi: Hitti Uriya'yı bana gönder. Ve Yoab Uriya'yı Davud'a gönderdi. Ve Uriya yanına gelince Davud; Yoab nasıldır ve kavm nasıldır ve cenk ne haldedir? diye sordu. Ve Davud Uriya'ya dedi: Evine in ve ayaklarını yıka. Ve Uriya kral evinden çıktı ve ardından kralın hediyesi çıktı. Ve Uriya kral evinin kapısında efendisinin bütün kulları ile beraber yattı ve evine inmedi, diye bildirdiler."[44]

Ve Davud Uriya'ya dedi: Sen yoldan gelmedin mi? niçin evine inmedin? Ve Uriya Davud'a dedi: Ahit sandığı ve İsraille Yahuda haymelerde oturuyorlar ve efendim Yoabla efendimin kulları kırlarda konmuşlarken yemek ve içmek ve karımla yatmak için ben evime mi ineyim? Senin hayatın hakkı için ve canının hayatı hakkı için, ben bu şeyi yapamam. Ve Davud Uriya'ya dedi: Bugün burada kal da yarın seni göndereyim. Ve Uriya o gün ve ertesi gün Yeruşalimde kaldı. Ve Davud onu çağırdı ve onun önünde yiyip içti ve onu sarhoş etti ve akşamleyin efendisinin kulları ile beraber yatağında yatmak üzere çıktı ve evine inmedi. Ve sabahleyin vaki oldu ki, Davud Yoaba mektup yazdı ve Uriya'nın eliyle gönderdi. Ve mektupta: Uriy'ayı şiddetli cenkte ön diziye koyun ve onun yanından çekilin ki, vurulsun da ölsün, diye yazdı. Ve vaki oldu ki, Yoab şehri muhasara altında tutarken yiğit adamların bulunduğunu bildiği yere karşı Uriya'yı koydu. Ve şehrin adamları çıkıp Yoabla cenk ettiler ve kavmdan, Davudu'n kullarından düşenler oldu ve Hitti Uriya da öldü. Ve Yoab gönderip cenk hakkında olan şeylerin hepsini Davud'a bildirdi ve ulağa emredip dedi: Cenk hakkında olan bütün şeyleri krala söylemeyi bitirdiğin zaman, vaki olacak ki, eğer kral öfkelenir ve sana: "Şehre karşı cenk etmek için neden o kadar yaklaştınız? Duvarın üzerinden atacaklarını bilmiyor mu idiniz? Yerubbesetin oğlu Abimeleki kim vurdu? Duvarın üstünden bir kadın değirmenin üst taşını onun üzerine atmadı mı ve o Tebetste ölmedi mi? Niçin o kadar duvara yaklaştınız?" derse, o zaman: "Kulun Hitti Uriya da öldü" dersin ..... Davud ulağa dedi: Yoaba: Bu şey gözünde kötü görünmesin, çünkü kılıç bazen bunu, bazen şunu yer. ... Ve Uriyanın karısı, kocası Uriyanın öldüğünü işitti ve kocası için dövündü. Ve

[44] Ünal, 1999: 12

yası geçince Davud gönderip onu evine aldı ve onun karısı oldu ve ona bir oğul doğurdu. Fakat Davud'un yaptığı şey RABBİN önünde kötü idi. ….Ve Natan Davuda dedi: …Niçin RABBİN gözünde kötü olanı yaparak onun sözünü hor gördün? Hitti Uriya'yı kılıçla vurdun ve karısını kendine karı olarak aldın ve Uriyayı Ammon oğullarının kılıcı ile vurdun. Ve şimdi kılıç ebediyen senin evinden ayrılmayacak, çünkü beni hor gördün ve Hitti Uriyanın karısını kendine karı olarak aldın."[45]

Mısır kaynaklarında 18. Hanedan'dan itibaren (M.Ö. 1550-1300) hit,ht, "Hitit Ülkesi ve onun insanlarını" ifade etmektedir. Aynı şekilde Asurca hattū Tukulti-Ninurta (XIII. yüzyıl) ve Tiglat-Pileser'den (1100) itibaren "Hititli" anlamında kullanılmıştır. Hititler ise bizzat kendilerine "Hattuša kentinin, Hatti ülkesinin çocukları, insanları" demekteydiler. Bunun yanında Hatti adı Kıbrıs'tan, Suriye'den, Fenike'den ve Tunip'den Mısır'daki Amarna'ya gönderilen mektuplarda da geçmektedir. Ugarit'te ise 14. yüzyıldan itibaren htj, ht sıfatı "hititli" anlamında kullanılmıştır.[46]

Hititlerin geriye bıraktıkları arkeolojik eserlerin ilk keşfini yapan XVII. yüzyıl Türk gezgini Evliya Çelebi'dir. Ereğli yakınlarındaki İvriz kabartmasını gören Çelebi, İvriz sözünün eski bir dilde evrişden geldiğini ve "bey, kral" anlamına geldiğini belirtir.

1722'de La Roque Hamat hiyeroglif yazıtını keşfeder.

1737'de Jean Otter Evliya Çelebi'den sonra İvriz kaya kabartmasını keşfeder; buradaki hiyeroglif yazılarının Mısır yazısı olduğunu zanneder.

1822'de J. L. Burckhardt Hamat yazıtı üzerindeki hiyeroglif yazı işaretlerinin Mısır hiyerogliflerinden tamamen farklı olduğunu gözlemlemiştir.

1834'de Ch. Texier Boğazköy ve Yazılıkaya'yı keşfetmiş ve yer üstünde görebildiği eserleri özenli çizimleriyle birlikte uzun boylu yayınlamıştır. Orada gördüğü hiyeroglif yazıtlarına ilişkin bir görüş ileri sürememekte, Yazılıkaya açık hava tapınağındaki tanrı ve tanrıça kabartmalarında tıpkı Bergama Zeus sunağında olduğu gibi Amazonlarla

[45] Ünal, 1999: 12
[46] Ünal, 2002: 33

Grekler arasındaki savaşların tasvir edildiğini, oradaki büyük tapınağın da Zeus (Jupiter) tapınağı olduğunu yazmıştır.

1835'de W.J. Hamilton Alacahöyük'ü keşfetti.

1837'de gene Hamilton Eflatun Pınar'ı keşfetti.

1861 'de Barth Boğazköy harabelerini yeniden inceledi.

1861 'de Langlois Tarsus'ta araştırmalarda bulundu.

1870'de A. Johnson ve S. Jessup Hamath yazıtının kopyasını yapmaya çalıştılar, ama bu yazıtlı taşın şifalı olduğuna inanan Araplar, inançlarına karşı saygısızlık yapan bu yabancılara engel oldular.

1872'de W. Wright, Osmanlı valisi Subhi Paşa'nın yardımıyla Hamat kitabesinin bir kopyasını yapıp Londra'ya British Museum'a yolladı ve kitabenin aslı da İstanbul Müzelerine taşındı. Wright "The Empire of Hittites" kitabını yayınladı. Aynı yıllarda Kargamış ve Halep harabe ve kitabeleri keşfedildi.

1876-1879'da British Museum adına Kargamış'ta araştırmalara başlandı. Araştırmalara 1912 yılında devam edildi.

1879'da, yani kısa bir süre sonra, Hitit hiyerogliflerini ilk çözen bilim adamı olarak tanınan A. Sayce, Kuzey Suriye'de bulunan hiyeroglif yazıtlarıyla Orta Anadolu'daki Yazılıkaya, Alacahöyük ve İvriz yazıtları arasındaki benzerliği ve yakın ilişkiyi gözlemledi. 1876/77 yılında ilk kez "Hittites" ismini kullandı.

1881'de Eduard Meyer Luther'in Mukaddes Kitap çevirisine dayanarak Almanca'da "Chethiter" ismini kullandı. Aslında Luther'in "Chethiter" dediği kavim adı, J. Mentel'in 1466 yılında yapmış olduğu Mukaddes Kitap çevirisine geri gitmektedir.

1887'de Mısır Firavunu III. ve IV. Amenofis'e (1370–1340) ait olan Amarna arşivi keşfedildi. Bu arşivde Hititçenin ilk örnekleri olan iki adet mektup bulunmuştur. Bunlardan biri bir Arzawa kralı tarafından Firavuna, gönderilen mektup diğeri de Firavunun Arzawa prensine yazdığı cevaptır. Bundan dolayı uzun bir zaman için Hititçeye "Arzawaca" denmiştir. Amarna arşivinin Hitit araştırmaları açısından başka bir önemi de, burada Hititleri zikreden pek çok Akadca mektubun bulunması olmuştur. Bu mektuplar

arasında bir Hitit kralının devrin diplomasi dili olan Akadca yazılmış mektupları da vardı. Bu kral büyük Šuppiluliuma'dır ve mektubunda IV. Amenofis'i tahta çıkışı dolayısıyla kutlamaktadır. Diğer mektuplar ise, sürekli olarak Kuzey Suriye ve Doğu Akdeniz sahillerindeki Hitit askeri varlığından ve orduların hareketinden bahsediyordu. Demek ki Şuppiluliuma Filistin topraklarında alelade bir boyun reisi değil, çok önemli bir devletin kralıydı. Ayrıca Mısır'da Karnak tapınağının duvarları, Kadeš Savaşı vesilesiyle Firavun II. Ramses'in kahramanlıklarını anlatan romanlarla kaplıydı. Kabartmalarda, Hittilerin fiziki tasvirleri de vardı. Bunların yüz, burun, alın ve saçları Mısırlılarınkinden tamamen farklıydı. Tüm bunlar, Mısır kaynaklarındaki Hititlerle, Tevrat ve Babil kaynaklarında Hitit denen kavim ve devletin aynı olduğu yönündeki fikirleri pekiştiriyordu.

1888'de Deutsche Orientgesellschaft Zincirli' de kazılara başlar.

1890'da Human ve Puchstein Boğazköy dâhil olmak üzere Anadolu'da araştırma gezileri yaparlar.

1893-94'de E. Chantre ve A. Boissier yaptıkları küçük çaplı kazılar sırasında Boğazköy harabeleri içindeki Büyükkale'de ilk Hititçe tabletleri keşfetmişlerdir.

1900'de L. Messerschmidt o zamana kadar bilinen tüm hiyeroglif yazıtlı kitabelerin bir Corpus'unu yayınladı. Corpus bugün bile bir standart eserdir.

1902'de J. A. Knudtzon ilk kez Amarna'da bulunan iki adet mektubun dilinin, yani "Arzawaca"nın Hint-Avrupa kökenli olduğunu öne sürdü.

1908'de Garstang'ın da katıldığı bir İngiliz ekibi Sakçagözü'nde araştırmalara başlar.[47]

XX. yüzyılın başlarında Amerikalılar ve Almanlar Osmanlı İmparatorluğunun önemli yerlerinde yapacakları kazılar için izin alabilmek uğruna Babıâli'nin eşiğini epeyce aşındırdılar. Amaçları, 1893'ten beri çivi yazılı tabletler vermeye başlayan Boğazköy' de kazı yapma müsaadesi elde etmekti. O zaman saraydaki aşırı Alman dostluğu ve arkeolojiye meraklı olan

[47] Ünal, 1999: 16

Alman İmparatoru Wilhelm'in ağırlığını koyması sonucu kazı yapma izni Almanlara verildi.[48] 1906, 1907, 1911–12 yıllarında İstanbul Müzesi ikinci müdürü Makridi Bey ve Berlin Üniversitesi profesörlerinden Hugo Winckler tarafından kazılar yaptı.[49] Winckler'in amacı sadece tablet keşfetmek olduğundan, Boğazköy'ün mimari kalıntılarının kazılmasına ve yayınlanmasına hiç özen gösterilmedi. Çok sayıda, yani 10.000'in üzerinde tablet bulundu ve bunların sadece bir kısmı İstanbul Müzelerinde bırakılırken, pek çoğu konservasyon ve yayın yapma bahanesiyle Berlin'e kaçırıldı. Bu tabletlerin pek çoğu Berlin'de kaldı. Kırık dökük olanları da 1987 yılında Ankara'ya geri verildi. Boğazköy'de yeni bulunan tabletlerin pek çoğunu daha bulunduğu gün okuyup anlamak mümkündü, çünkü bunlar daha evvelce çözülmüş bulunan Akad-Babil dilinde yazılmıştı. Bu metinler arasında meşhur Kadeš Antlaşması da vardı. Diğer tabletleri de okumak mümkündü, ama anlaşılmıyordu; dilleri Amarna'da bulunan "Arzawaca" tabletininki ile aynıydı. Sadece Akadca olan tabletlerin okunmasından dahi, Boğazköy harabelerinin Hititlerin başkenti Hattuša olduğuna şüphe yoktu artık. Ayrıca kısa zaman sonra Arzawaca denen dilin Hititlerin resmi dili Hititçeden başkası olmadığı da anlaşıldı. Daha ilk kazı sezonunda Šuppiluliuma, Hattušili, Arnuwanda, Tuthaliya gibi Hitit kralları Akadca metinler vasıtasıyla konuşmaya başlamışlardı.

Hititçe'nin genel olarak Çek kökenli B. Hrozny tarafından çözüldüğü söylenebilir. Ama Hrozny dışında Hitirçenin çözülmesinde, onun çözme işini hazırlayan ve kolaylaştıran daha birçok bilim adamı söz konusudur. Bunlar arasında J. A. Knudtzon (1901), F. Delitsch (1914), H. Holma (1916), E. F. Weidner (1917), E. Forrer (1919), F. Sommer (1910) ve nihayet 1910'li yıllarda J. Friedrich, A. Götze vardır. İlk başta bu araştırmacıların ön çalışmalarına dayanarak ve asrın başlarında Boğazköy'de bulunan bol epigrafik malzemeyi de dikkate alarak Hrozny 1915 yılında ilk kez Hititçe dilbilgisinin ana hatlarını yayınladı. Bunu kısa zaman sonra diğerleri izledi.[50]

---

[48] Ünal, 1999: 17
[49] Güterbock, 1944: 622
[50] Ünal, 2002: 36-37

Hrozny bu çalışmalarında Hititçenin Hint-Avrupa kökenli bir dil olduğunu kuşku götürmeyecek bir şekilde kanıtlamıştır. Bunu yaparken, sadece Knudtzon'un 1901 yılında ileri sürdüğü görüşü pekiştirmiş, delillerin sayısını arttırmıştır. Dilin çözülmesi sırasında, Hititçenin çivi yazısıyla yazılmış olması bir sorun yaratmadı, çünkü Hititler çivi yazısını Babil'den almışlardı ve Babil çivi yazısı da zaten yetmiş beş sene önce, yani 19. yüzyılın ortalarında sökülmüştü. Bunun dışında Hititçenin çözülmesini kolaylaştıran bir takım unsurlar da vardır. Bunların başında Hititçe söz dağarcığına pek çok Sumerce ve Babilce kelimenin girmiş olması gelir. Bu, Türkçe-Osmanlıca bilmeyen birisinin, Arapça ve Farsça yardımıyla Osmanlıca bir metni kolayca anlamasına benzer. Bunun dışında dilbilgisinde "allography" dediğimiz olay vardır, yani aynı metin içinde veya metnin benzeri nüshalarında Hititçe kelime yerine Akadca veya Sumerce bir kelime kullanılmıştır. Benzer muhtevada geçen bu değişim yüzünden, birçok Hititçe kelimenin anlamı bu yabancı kelimelerin anlamlarıyla eşitlenebilmiştir. Ayrıca, eski insanların da sözlükleri vardı. Hattuša kraliyet arşivinde çalışan kâtipler, en az 3-4 dil biliyorlardı. Kendi amaçları için ve genç kâtiplerin eğitiminde yardımcı malzeme olarak kullanılmak üzere vokabular listeleri hazırlanmıştı ki, bunlar modern sözlüklerin öncüsüdürler. Tablet üç sütuna ayrılıyor, birinci sütunda Sumerce, ikincisinde Akadca ve üçüncüsünde de Hititçe kelimelerin karşılıkları veriliyordu. İki dilde metinler de vardı.Bunlar, bir metnin başka bir dilden diğerine kelime kelime çevirilerini içeriyordu.[51]

Diğer taraftan Hititçenin Hint-Avrupai bir dil olması, Hrozny'nin de ilk araştırmalarında vurguladığı gibi Latince, Keltçe ve Toharca ile yakın akrabalık ilişkileri, dilin çözülmesini kolaylaştıran başka bir unsur olmuştur.

Hititolojinin Almanya'da doğmasının veya daha doğrusu Almanca yazan insanlar tarafından kurulmuş olmasının kendine özgü nedenleri vardır. Bir defa I. Dünya savaşı öncesi Almanlar Boğazköy'de kazı yapıp Hitit tabletlerinin çoğunu Berlin'e taşıdıkları için, savaş yılları içinde dahi bu tabletler üzerinde çalışabilmişlerdir. Buna karşın savaş bitinceye kadar İngiliz

[51] Ünal, 1999: 18

ve Fransız bilim adamlarının bu tabletleri görme ve inceleme olanağı yoktu; öyle ki, savaş bittiği yıllarda İngilizlerin Hititçenin çözüldüğünden bile haberleri yoktu.

Kısa zamanda eski Hitit başkenti Boğazköy-Hattuša'da bulunan ve Berlin ve İstanbul Müzeleri arasında paylaşılan çivi yazılı tabletlerin yayınlanmasına geçildi. Uzun yıllar, Boğazköy tablet veren tek buluntu yeri olma niteliğini korudu. Sonradan Suriye sahillerindeki Ugarit - Ras Şamra, Fırat Nehri üzerindeki Meskene - Emar, Orta Anadolu'da Zile yakınlarında ki Maşat Höyük ve en önemlisi 1990 yılından beri Çorum Ortaköy - Sapinuwa harabeleri de tablet vermeye başladı. Bunlar arasından 3500 adet tabletle Sapinuwa özel bir yer tutacaktır. Yayınlara paralel olarak dili çözme çalışmaları arttırıldı, yapılan yanlışlıklar düzeltilmeye çalışıldı. Çivi yazılı metinlerin işlenmesi, tercümelerinin yapılması, sözcük ve gramer araştırmalarının sayısı arttı. Batının belli başlı üniversitelerinde Hititçe bir ders olarak okutulmaya başlandı. Çivi yazısı işaret listeleri, dilbilgisi kitapları ve sözlükler yayınlandı.[52]

C. HİTİT İDARİ SİSTEMİ

Hitit siyasi tarihine geçmeden önce Hitit devlet teşkilatına kısaca değinmek gerekir. Eski Hitit İdari yapısına ışık tutan iki önemli belge I. Hattušili Vasiyetnamesi ile Telipunu Fermanı'nda Hitit Krallığının "Babaerkil" bir yapıya sahip olduğu, kralın yanında aile üyelerinin bulunduğu ve bunların kral adına ülkenin çeşitli bölgelerini yönettikleri anlaşılmaktadır. Eski Hitit Devleti'nde kralın yanında "Pankuš" adlı bir asiller meclisi bulunmaktaydı. Kral kendi yerini alacak veliahtı daha hayattayken belirlemekteydi. I.Hattušili Vasiyetnamesinde I. Muršili'yi halefi olarak belirledikten sonra pankuša ve soylulara seslenip bu konuda onay istemektedir.[53] Pankuš'a pek çok önemli görevin atfedildiği görülmektedir. Kralın soyundan birine verilen ölüm cezasının Pankuš'nun onayından geçmesi gerekiyordu. Kralın gösterdiği

[52] Ünal, 1999: 18-19
[53] Reyhan,1998: 190

veliaht, teamül gereği, Pankuš tarafından kabul edilmeliydi. Böylece, Hitit krallığının mutlak, tek başına karar verme yetkisi sınırlandırılıyor ve meclisin onayı zorunlu kılınmış oluyordu.[54] Ayrıca Telipunu zamanında "…..Bundan sonra kral olur da erkek ya da kız kardeşlerine karşı, kötülük planlarsa pankuš'u toplayınız" denilmektedir. Bu suretle Pankuš meclisinin kralı yargılama yetkisinde olduğu ve bir nevi yüksek mahkeme niteliğinde de bulunduğu anlaşılmaktadır. Böylece bu meclisin varlığı bir taraftan kralın şahsi düşmanlarını öldürmesini önlendiği gibi diğer taraftan da ölüm cezalarını bu meclise verdirmek suretiyle kan davasına mani olunmaktadır.[55]

Eski Hitit Dönemi'nde Pankuš'un yanında ikinci bir meclis olarak "Tulia Meclisi" ve ayrıca her şehrin bir "İhtiyarlar Meclisi" de bulunmaktadır.[56]

Kral ülkenin "Baş Komutan"ı, "Baş Rahip"i ve "Baş Yargıç'ı olarak görevini yerine getirmekteydi.

Başkomutan Kral: Hitit kralları başkomutan sıfatıyla Hitit ordusunun başında her yıl sefere çıkmak zorundaydılar. Bunda devletin siyasi güvenliğinin etkisi olduğu gibi, bu seferlerin memlekete sağladığı ekonomik menfaatlerin de rolü vardır. Çünkü bu savaş seferleri neticesinde, devletin hazinesine büyük miktarda ganimet girmekteydi.

Baş Rahip Kral: Kralın barıştaki görevlerinin başında dini görevleri gelmektedir. Kralların tanrıların temsilcileri olmakla onlara karşı bazı yükümlülükleri üstlenmişlerdir. Bu sıfatla belli bir takvim içinde yapılması gereken bayramları icra etmektedirler.

Baş Yargıç Kral: Kral baş yargıç olarak, hakimlarin halledemedikleri önemli ve zor davalara bakardı. Kralın başkanlık ettiği bu mahkeme, yeminlerini bozan vasallerin durumu, asiller arasındaki davalar, vasal beyler arasındaki anlaşmazlıklar ve ölüm cezaları hakkında hüküm verme yetkisine sahipti.[57]

Tabarna unvanlı Hitit Büyük Kralı'nın yanında Tawannana(=Egemen Kraliçe) unvanı taşıyan eşinin tüm devlet işlerinde bağımsız bir yasal yeri

[54] Reyhan, 2009: 2
[55] Kınal, 1962: 639-640
[56] Reyhan, 2009: 2; Kınal, 1962: 641
[57] Memiş, 2003: 211

vardır. Tawannana'nın makamı kralınkinden bağımsızdır. Kocasından daha uzun yaşamış Tawannana, yetkilerini oğulları döneminde de kullanmaktadır. Yani yeni kralın eşi ancak Tawannana'nın ölümü halinde bu unvanı alabilmektedir. Kraliçe "Baş Rahibe" sıfatıyla rahibelik kurumunun en üst basamağında bulunmakta, kült törenlerinde kralın yanında yer almakta, gerektiğinde tek başına idare etmektedir. Kraliçe'nin kişisel mühürleri de bulunmaktadır ki bu da onların bağımsız mevkiinin bir kanıtıdır.

Hitit toprakları bir takım idari bölgelere ayrılmıştır. Bu bölgelerin idaresi ya "Küçük Kral" unvanı ile doğrudan kral ailesinden olan prenslere ya da Büyük Kral'ın sıkı denetimi altındaki "Yüksek Dereceli Görevlilere" verilmişti. Prenslerin (DUMU. LUGAL) kazanılan topraklarda adeta "Küçük Kral" fonksiyonuyla merkezi otoriteye sıkı sıkıya bağlı devlet idaresine katıldıkları anlaşılmaktadır. Dumu. Lugal'ler nadir de olsa orduyu komuta etmektedir. Kral ve Kraliçe ile birlikte dini törenlerde yer almaktadırlar. Bu unvanı taşıyan kişilerden bazılarının Hitit tahtına oturdukları görülmektedir.[58]

D. HİTİT SİYASİ TARİHİ

Hititlerin kurulduğu devirde Anadolu'da yaşayan belli başlı şehir devletleri başta Kaniš (Kültepe), Hattuša, Zalpa, Kuššara, Mama, Tamniya, Wahšaniya ve Purušhanda krallıkları idi.[59]

Anadolu'da bu şehir devletlerini bir çatı altında toparlama fikri yine ilk dönem Hititlerinden olan Nesa Kralı Pithana ile onun oğlu Kuššara kralı Anitta tarafında gerçekleştirilmiştir.[60] Bu birliği gerçekleştiren Kuššara kralı Anitta Boğazköy kazılarında bulunan ve kendi adıyla anılan tablette, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın son dönemlerinde Anadolu'da cereyan eden siyasi olaylar hakkında bizlere son derece önemli bilgiler vermektedir.[61]

Genel olarak yeni kurulan bir devlet, bir öncekilerin kalıntıları üzerine yükselir. Burada Hitit Devlet'i bir istisna teşkil etmektedir, çünkü bu yeni devletin kuruması sırasında birçok yerli Anadolu kentinin tarih ve coğrafya

[58] Reyhan, 1998: 194-201
[59] Memiş,1999: 66
[60] Alp, 1963: 367, Özçelik, 2004: 55
[61] Balkan, 1957: 42-43

sahnesinden silinmiştir. Hitit yayılmacılığı bu kentleri yakıp yok etmek suretiyle onları birer birer cezalandırmışlardır. Başka bir deyişle Hitit Devleti bu eski kentlerin yok edilmesi pahasına onların harabeleri üzerinde gelişmekte idi.[62]

1. Eski Hitit Devleti

Hitit siyasi tarihini ana hatlarıyla vermeden önce Hitit kral listesini vermenin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Bu liste A.Ünal'ın eserinde[63] dağınık bir şekilde verilmiştir. Biz bu listeyi tablo haline getirerek veriyoruz.

KRAL İSİMLERİ	DÖNEMLERİ	AKRABALIK DERECELERİ
I. Tuthaliya	Takr. 1700	
Pu-Šarruma	Takr. 1675	
Papadilmah	Takr. 1669	
I.Labarna	Takr. 1650	
II. Labarna		
I. Hattušili	Takr. 1650–1620	Bir öncekinin Yeğeni?
I. Muršili	1620–1590	Yeğen ya da evlatlık?
I.Hantili	1690–1560	Enişte
I. Zidenta	Takr.1550	Damat
Ammuna	1540–1520	Oğul
I. Huziya	1520–1510	Ammunna'nın gelin kızının kardeşi
Telipinu	1510–1485	Enişte
Tahurwaili	Takr. 1480	?
Alluwamna	1470–1460	Telipinu'nun damadı
II. Hantili		Alluwamna'nın oğlu?
II. Zidanta		Oğul?

[62] Ünal, 1997: 344-345
[63] Ünal, 2002: 65-66

II. Huzziya		Oğul
I. Muwatalli		?
II. Tuthaliya	Takr.1445	II. Buzziya'nın torunu?
I. Arnuwanda	1400–1370	Damat ve evlatlık
II. Hattušili	Takr. 1440	Oğul?
III. Tuthaliya	1330–1400	Oğul
I. Šuppiluliuma	1370–1340	Oğul
II. Arnuwanda	1339	Oğul
II. Muršili	1339–1310	Kardeş
II. Muwattali	1310–1285	Oğul
Urhitešub=III. Muršili	1285–1280	Oğul
III. Hattušili	1280–1250	Amca
IV. Tuthaliya	1250–1225	III. Hattušili'nin oğlu
Kurunta	Geçici bir süre	Yeğen
III. Arnuwanda	1225–1210	Oğul
II. Šuppiluliuma	1210–1190	Kardeş

Hitit krallarından ancak bazılarının icraatları hakkında bilgimiz vardır. Genelli hakkında bilgilerimiz kralların isimlerinden ibarettir. Gerçekten de vasiyetnamesi ele geçen I. Hattušili'nin babası ve dedesi hakkında hiçbir bilgi yoktur. Dedesi olan I. Tuthaliya eski devletin kurucusu mevkiindedir. I. Tuthaliya'nın oğlu Pušarrumma ise sadece ismiyle tanınmaktadır.

Pušarrumma'nın oğlu olan I. Labarna Eski Hitit Devleti'nin en önemli şahsiyetlerindir. Labarna babasının ölümünden sonra tahtın hakiki varisi ve belki de veliaht olan kardeşi Papadilmah ile yaptığı bir mücadele sonucunda, krallığı elde etmeye muvaffak olmuştur. Hitit Devleti'nin sınırları onun zamanında sağlam bir teşkilata dayanarak genişlemiştir. Bu devri aydınlatan bazı kayıtlar vardır. Bunlardan birisi Labarna'nın tahta çıkması münasebetiyle okunan bir kasidedir. Burada krala "Kalemiz olursa, o zaman bütün memleketler Hattuša'ya boyun eğer" denilmekte ve kralın sarayının bir kaya

üzerine, düşmanınkinin ise kum üzerine inşa edildiği bildirilmektedir. Labarna'nın icraatı hakkında bize en iyi bilgiyi Telipinu fermanı vermektedir: "Vaktiyle Labarna büyük kraldı, biraderleri, akrabaları ve ailesi efradı ve askerleri arasında birlik vardı. Memleket küçüktü, fakat o hangi memlekete giderse, o düşman memleketini hâkimiyeti altına alırdı. O, memleketleri mağlup etti, denizi sınır yaptı. Oğullarından her birini; mağlup ettiği memleketlere yolladı" denilmektedir. Kısaca Labarna Orta Anadolu'nun siyasi hâkimiyetini yeniden kurmuş ve Hitit Devleti'ni büyük bir güç haline getirmiştir.[64]

Labarna kendisine I. Hattušili'yi halef yapmıştır. I. Hattušili'nin Akatca ve Hititçe olmak üzere iki dilde yazılmış vasiyetnamesinde, bir taraftan Hitit Devleti'nin ilk kralları hakkında, diğer taraftan bizzat I.Hattušili'nin icraatları hakkında bilgiler vermektedir. Bu vesikaya göre Kuššara'da hastalanan I. Hattušili, açıklanmayan bir sebeple Huzziya'yı veliahtlıktan azlederek, yerine küçük oğlu I. Muršili'yi tayin etmiştir. Bu hadise kraliçe Haştayar'ın itirazına ve saray ileri gelenleri ile işbirliği yaparak isyanına yol açmış ise de neticede I. Hattušili vaziyete yeniden hâkim olmuştur. I. Hattušili içeride asayiş ve birliği yeniden sağladıktan sonra Halpa (Halep) krallığına karşı bir sefere çıktığı Halep antlaşmasından öğrenmekteyiz. I. Hattušili'nin bu sefer sırasında güneydoğu Anadolu'daki şehirleri zapt ederek, bir taraftan Hurrilerden gelecek tehlikelerin önlendiği, diğer taraftan Kuzey Suriye yolunun hâkimiyet altına aldığı anlaşılmaktadır.[65] I. Hattušili'nin Halep seferi esnasında mı, yoksa vasiyetnamede belirttiği gibi hastalıktan mı öldüğü meçhuldür. Birinci ihtimal yani Halep seferi sırasında öldüğü akla daha yatkındır. Zira Halep antlaşmasının Hititçe nüshasında "Muršili Halep şehrine giderek babasının intikamını aldı" şeklinde bir kayıt bize I. Hattušili bu sefer esnasında ölmüş oğlu I. Muršili babasının intikamını aldığını bizlere göstermektedir.[66]

I. Hattušili'nin ölümünden sonra yerine I. Muršili geçmiştir. I. Hattušili ona Kuzeyde Karadeniz'den güneyde Halep'e, doğuda Fırat'tan batıda Eğe

[64] Kınal, 1991: 84-85
[65] Yiğit, 2007: 3-4
[66] Kınal, 1991: 87

Denizi'ne kadar uzanan bir devlet bırakmıştı. I. Muršili sadece bu sınırları muhafaza etmekle kalmadı, isyan eden Halep Krallığı'na son verdiği gibi, o zamanki dünyanın en büyük kültür merkezi olan Babil'i de zapt ederek buradaki bilim adamı, sanatkâr, kâtip ve mimarları beraberinde Hattuša'ya getirdi. I. Muršili'nin Babil'i fethi, o zamanki Önasya dünyasında büyük yankılara yol açtı. Bu fetih Babillileri de şaşırtmış olmalı ki Babilli kâtipler "Hattili geldi, Babil'i aldı" diye yazmışlardır. Babil'in fethi ile Hititlerin güney sınırı Basra körfezine dayanmakla birlikte Akdeniz ticaretini Basra körfezine bağlayan Fırat kervan yolunun önemli bir kısmının kontrolü, Hititlerin eline geçmiştir. Bu parlak zafere rağmen I. Muršili Babil'den Hattuša'ya döndükten kısa bir süre sonra, bir saray entrikasına kurban gitmiş ve öldürülmüştü. Telipinu fermanında I. Muršili'yi, eniştesi Hantili'nin öldürdüğü yazılıdır. Hantili'nin tahta geçmesiyle Pušarrumma sülalesi sona ermiş ve yerine bir "Gasp Krallar" devri başlamıştır.[67]

I. Muršili'nin ölümünden Telipinu'nun idaresine kadar geçen zaman Hitit Devleti'nin büyük iç sıkıntılar geçirdiği kanlı bir devirdir. Bu devirde hemen her kral, selefini öldürerek tahta geçmiştir. Bu iç sıkıntılardan fırsat bilen Hurriler, Hantili zamanında yeniden Anadolu'ya karşı hücuma geçtikleri görülür. Telipinu fermanında Hantili'nin Hurri taarruzunu önlemek için yaptığı seferde kraliçe Harapšili ile oğullarından biri Hurrilere esir düşmüş ve götürüldüğü şehirde öldürülmüştür. Kuzey Suriye'deki bazı şehirler Hurilerin eline geçmiştir. Yine bu dönemde Gašgalar tehlikesi ortaya çıkmış, Gašgalar Hattuša'yı kuzeydoğudan tehdit etmesi üzerine Hantili Hattuša'nın etrafını surlarla çevirmek zorunda kalmıştır. Bu felaketler sürerken Hantili yaşlandığında öz oğlu Zidanta'nın hazırladığı bir suikast sonucu öldürülmüştür.

Zidanta zamanında da, Hurri istilası, bütün şiddetiyle devam etmiştir. Alalah vesikalarına göre, bu sırada Halep şehri, Hurriler tarafından zapt edildiği gibi, Çukurova'da da Hurriler tarafından Kizzuwatna krallığı

[67] Memiş, 2003: 86

kurulmuştur. Hitit kralı Zidanta, Kirzzuwatna kralı ile barış yapmak zorunda kalmıştır. Zidanta'nın da öz oğlu Ammuna tarafından öldürülmüştür.[68]

Ammuna zamanında ülkenin başına birçok felaketin geldiği, birçok ülkenin ona düşman olduğu ve seferlerin tümünde başarısız olunduğu görülmektedir. Telipinu, Ammuna'yı "felaket hükümdarı" olarak göstermektedir. Hititlerdeki taht kavgaları Ammuna'dan sonra da devam etmiştir.

Ammuna'dan sonra, saray muhafızlarının başı Zuru'nun kendi oğlu altın mızrak adamı olan Tahurvaili'yi gönderdiği ve onun Tittiya'yı ve oğullarını ailesi ile birlikte öldürdüğü, kurye (haberci) Taruhşu'yu gönderip onun da Hantili'yi ve çocuklarını öldürdüğü belirtilmektedir. Bu cinayetlerin ardından Huzziya kral olmuştur.

Huzziya'nın kral olduktan sonra en büyük kız kardeşi İştapariya ve onunla evli olan eniştesi Telipinu'yu öldürme amacından söz edilmektedir. Ancak olayı öğrenen Telipinu muhtemelen zorla tahta geçmiş ve Huzziya ile erkek kardeşlerini sürmüştür. Ancak belge, Telipinu'nun onları nereye sürdüğünü belirtmemektedir. Yalnızca Telipinu'nun onlara evler dağıttığından söz etmektedir. Aslında Telipinu, Huzziya'nın kendisi ve eşi İştapariya'yı öldürmek istemesinden dolayı böyle bir eylem yaptığını belirtip tahta çıkısını haklı çıkarmak istemiştir.[69]

M.Ö. XV. Asrın başlarında tahta geçen Telipinu, fermanın mukaddeme (giriş kısmında) kısmında taht kavgalarını anlattıktan sonra kendi icraatlarından bahsetmektedir. Telipinu'nun en önemli icraatı Hitit kral ailesi için bir veraset kanunu derlemesidir. Bu suretle ilk olarak içeride asayiş ve birliği temin eden Telipinu, daha sonra memleketi dış düşmanlara karşı korumaya çalışmıştır. İsyan eden şehirleri tekrar itaati altına almıştır.[70]

Telipinu'nun ölümünden, Yeni Devlet'in kurucusu II. Tuthaliya iktidarına kadar geçen sürede (M.Ö. 1500–1425) yaşadığı kabul edilen Hitit krallarının icraatları hakkında yeterince bilgimiz yoktur. Bunun nedeni, söz

[68] Memiş, 2003: 86-87
[69] Martino, 2003: 42
[70] Kınal, 1991: 90

konusu dönem hakkında bilgi veren yazılı kaynaklarının azlığıdır. Bu dönemde belgelerin azlığının bir sebebi de Mitanni göçleridir. Telipinu'nun ölümünden sonra bütün Önasya karanlık bir döneme girmiştir.[71]

Halep Antlaşmasından öğrenildiğine göre, II. Tuthaliya zamanında, Halep şehrini, Hanigalbat (Mitanni) memleketi ile ittifak yaptığı ve bu nedenle bir savaş meydana geldiği anlatılmaktadır. Bu mücadelenin gerçek nedeni, Mitanni Devleti ile Hitit Devleti'nin, Kuzey Suriye üzerindeki hâkimiyet mücadelesidir. Bu savaşta Hititler lehine sonuçlanmıştır. Amarna mektuplarından Mitanni kralı ile Mısır firavunu IV. Tutmosis arasında bir dostluk antlaşması yaptığını öğreniyoruz. Bu mektupta, Mitanni kralının kızını IV. Termosis'e gelin olarak gönderdiği yazılıdır. Görülüyor ki Hititlerin Kuzey Suriye üzerinde hâkimiyet kurması bu iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır.[72]

II. Tuthaliya Aššuva memleketi(Balıkesir, Bursa, Çanakkale civarı) seferini anlatan metinden II. Tuthaliya, Aššuva kralının oluşturduğu koalisyona karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Yine bu vesikadan İššuwa (Malatya ve civarı) zabtından da bahsetmektedir. II. Tuthaliya döneminde Hitit Devleti yeniden toparlanmaya ve çeşitli yönlere seferler düzenlemeye çalışmıştır. II. Tuthaliya'nın ölümünden sonra yerine I.Arnuwanda geçmiştir.[73]

I. Arnuwanda döneminde Hitit Devleti Kuzey Suriye üzerindeki egemenliğini yeniden Mitanni Devleti'ne kaptırmıştır. Bunun sebebi Hititlerin kuzey doğusunda bulunan Gašgalar Hitit memleketine yeniden saldırmasıdır. I. Arnuwanda, iktidarı boyunca Gašgalarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. I. Arnuwanda'nın ölümünden sonra, karısı Ašmunikal kocası için anıt mezar yaptırmıştır.[74]

II. Hattušili zamanında Kuzey Suriye'deki şehir devletleri Hitit Devleti'yle yaptıkları antlaşmayı bozarak II. Hattušili'ye karşı günah işlemiştir. Halep antlaşmasından II. Hattušili'nin bu şehirleri yeniden Hitit hâkimiyetine alınıp alınmadığı belirsizdir. Ancak II. Hattušili zamanına konulan Kizzuwatna ile yapılan antlaşmada taraflar arasında tam eşitlik görüldüğünden ve

[71] Memiş, 2003: 90
[72] Kınal, 1991: 96
[73] Kınal, 1991: 97; Memiş, 2003: 93
[74] Memiş, 2003: 94

muhtemelen Mitanni tecavüzüne karşı karşılıklı yardım şartları ileri sürüldüğünden, II. Hattušili zamanında Kuzey Suriye'nin elden çıkmış olduğu tahmin edilir.

II. Hattušili'den sonra yerine Šuppiluliuma'nın babası III. Tuthaliya geçmiştir. Fakat devletin bünyesindeki zaafı onun da iyi edecek kabiliyet ve kudrette bir şahıs olmadığı anlaşılıyordu. Komşu düşman memleketler bunu anlayarak dört bir yandan Hitit sınırlarına hücum ederek buradaki şehirleri işgal etmişlerdir. Yine bu kral zamanında Fırat'ın ötesindeki İšuva memleketinin ayaklanmış ve Mitanni kralı ile ittifak etmiştir. İşte tam bu buhranlı zamanda Šuppiluliuma gibi enerjik, kudretli bir kralın tahta geçmesi Hitit Devleti'nin kaderini değiştirmiştir.[75] **(Harita 2)**

2. Hitit İmparatorluk Dönemi

İmparatorluk dönemi, III. Tuthaliya'nın oğlu Kral I. Šuppiluliuma ile başlatılır. Bu hükümdarın saltanatına ilişkin çok sayıda kaynak vardır: II. Muršili tarafından yazılan Šuppiluliuma'nın Res Gestae'si, bizzat Šuppiluliuma'nın yazdırdığı bir tarih yazıcılığı düzenlemesi, Hatti kralının Anadolu ve Suriye'nin bağlı hükümdarlarıyla imzaladığı uluslararası antlaşmalar. (Antlaşmalarda bir giriş bölümü bulunduğunu hatırlamak gerekir, bu bölümde belgeyi sonuçlandırmaya taşıyan olaylar sunulur, böylece tarihi yeniden kurma yolunda yararlı bilgiler verilir), uluslararası yazışmaya ait mektuplar, bir sonraki dönem metinleri[76] Šuppiluliuma dönemi hakkında bizlere bilgiler vermektedir.

Šuppiluliuma'nın iktidarı M.Ö. XIV. Yüzyılın ilk yarısına rastlar. Tarihte ilk defa "Beynelmilellik" taviri bu devirde ortaya çıkmıştır. O dönemde uluslararası dil olarak Akatca kullanılıyordu. Yine bu dönemde "Büyük Devlet" "Küçük Devlet" tabiri ortaya çıkmıştır. Bu devirde başlıca büyük devletler: Mısır başta olmak üzeri, Babil, Mitanni ve Hitit devletleridir. Devrin sonlarına doğru Asur Devleti de büyük devletler arasına girmiştir. Fakat bunlardan

[75] Kınal, 1991: 97-98
[76] Martino, 2003: 53

Babil ve Mitanni devletleri, bu sırada ekonomik bir bunalım içindeydi. Amarna arşivlerinde bulunan Babil kralları firavunlara Babilli prensesleri takdim ederek, karşılığında Mısır'dan altın istemektedir. Mitanni kralları Tušatta'nın mektupları da altın talebiyle olmakla birlikte, kralın Hititlere karşı yaptıkları savaştan ve Mitanni Devleti içindeki saray entrikalarından bahsetmek suretiyle ve hele askeri yardım talebiyle daha ziyade siyasi bir vesika karakteri taşımaktadır. Bu devirde Babil ve Mitanni Devleti'nde görülen mali ve askeri zaafa karşılık, Hitit ve Asur devletleri bir kalkınma hamlesi içinde bulunuyordu. Bütün bu devletlerin ekonomik menfaatleri Akdeniz'in doğu kıyısında birleşiyordu. Çünkü Mezopotamya'dan, Mısır'a ve Anadolu'ya ve bu memleketlerden Mezopotamya'ya gidip gelen ticaret kervanlarının takip ettikleri yollar Kuzey Suriye'de düğümleniyordu.[77]

Šuppiluliuma Hitit tahtına çıktığı zaman, içinde bulunduğu Önasya dünyası işte bu durumu arz ediyordu. Görülüyor ki bu devirde dünya nizamının ipleri Mısır firavunu III. Amenofis'in elinde bulunuyordu. Fakat bu liderlik onun ölümü ile sona ermiştir, çünkü oğlu ve halefi IV. Amenofis, çocukluğunu geçirdiği Heliopolis şehri rahiplerinin tesirinde kalmış, Mısır dininde bir reform yapmak istemişti. "Atonisme" denilen bu yeni din, bütün eski Mısır tanrılarının reddi ve Mısır'ın güneş tanrıları olan Ra ile Aton'u birleştirerek tek bir tanrı halinde yüceltilmesi esasına dayanıyordu. Hatta bu yüzden IV. Amenofis eski idare merkezi Teb'i de terk etmek zorunda kalmış ve bugün Amarna mektuplarının bulunduğu köyün yerinde Akhetathon (-Aton'un ufku) ismiyle yeni bir şehir kurmuştu. Fakat halkın ruhuna asırların işlediği inançları bir hamlede koparıp atmak imkânsız olduğundan, maneviyata hitap eden her yenilik gibi, IV. Amenofis'in reformu da muvaffak olamamıştı. Firavunun ölümünden sonra yeni kurulan şehir tahrip edilmiş ve tekrar eski çok tanrılı dine dönülmüştü. Bütün bu meşguliyetler arasında IV. Amenofis'in siyasetle uğraşacak pek vakti olmadığı bir gerçektir. Mısır'ın içinden bulunduğu bu durumdan en fazla yararlanan Hitit kralı I. Šuppiluliuma'dır.[78]

---

[77] Kınal, 1991: 99
[78] Kınal, 1991: 100

Šuppiluliuma döneminde dünyanın içinde bulunduğu duruma değindikten sonra şimdi de Šuppiluliuma'nın iktidara nasıl geçtiğine dönelim.

Veba Duaları denilen ve I. Šuppiluliuma'nın oğlu II. Muršili tarafından yazdırılmış olan metinlerden öğrenildiğine göre I. Arnuwanda öldükten sonra yerine oğlu III. Tuthaliya geçmişti. Bütün devlet ileri gelenleri ve komutanlar, genç krala sadakat yemini etmişlerdir. Šuppiluliuma'da bu yemin edenler arasında vardır. Fakat daha sonra Šuppiluliuma bu yemini bozmuş ve Hitit tahtını ele geçirmek için krala karşı harekete geçmiştir. İşin ilginç tarafı, bütün prensler, beyler ve komutanlar da Šuppiluliuma'nın tarafına geçmişler ve genç Hitit kralını öldürmüşlerdir. Bu kanlı olaydan sonra III. Tuthaliya'nın kardeşlerinden bazıları öldürülmüş, bir kısmı da Alaşya(Kıbrıs) memleketine sürgün edilmiştir.

Böylelikle meşru bir şekilde tahta geçen Šuppiluliuma askeri seferlere girişmiştir. Bu seferleri Anadolu ve Suriye seferleri olmak üzeri ikiye ayırmak mümkündür.

Šuppiluliuma'nın Anadolu'da en çok savaştığı kavim Gašgalar'dır. Hitit ülkesinin, tahminen Karadeniz Bölgesi'nde oturdukları ve kabileler halinde yaşamaktaydı. Gašgalar sadece Šuppiluliuma zamanında değil devletin kurulduğu ilk zamanlarından başlayarak, devlet yıkılıncaya kadar Hititleri devamlı rahatsız etmişlerdir. Öyle ki Šuppiluliuma, gerek Suriye seferi sırasında, gerekse bu seferden sonra Gašgalarla uğraşmak zorunda kalmıştır. II. Muršili anallerinde, babasının Arzawa memleketine karşı yaptığı seferlerden bahsetmektedir. Diğer taraftan Kirzzuwatna (Çukurova) ile Azzi-Haiaša (takriben Yeşilırmak havzası) kralları ile yaptığı antlaşmalar ele geçmiştir. Bu iki antlaşma mukayese edildiğinde, Kirzzuwatna kralı II. Šunaššura ile yapılan antlaşmada taraflar arasında tam bir eşitlik görüldüğü halde, diğerlerinde Haiaša Beyliği'nin belli birtakım şartlarla Hitit Devleti'ne tabi kılındığı görülmektedir. Aynı şekilde Haiaša prensi Hukkana da Šuppiluliuma'nın kız kardeşi verilerek, barış antlaşması, akrabalık bağları ile sağlamlaştırılmıştı. Böylece Šuppiluliuma, Anadolu'da bulunan çeşitli kavimleri tekrar hâkimiyeti altına almıştır. Bu fetihler çemberi içerisinde Kirzzuwatna ile yeniden anlaşmaya varılması, oldukça önemli idi. Çünkü Hitit

kralı bu suretle "Kilikya Kapıları"nı elinde tutan bu devleti dost ve müttefik olarak kazanıyordu. Nitekim Šuppiluliuma'dan sonra Kirzzuwatna krallığının bir daha isyana kalkıştığı görülmeyecektir.[79]

Anadolu kavimlerini çeşitli yollarla kendisine bağlayan Šuppiluliuma, artık Kuzey Suriye üzerindeki geleneksel Hitit haklarını talep edebilirdi. Hiç şüphesiz bu haklar, Kuzey Suriye'nin yeni hâkimi Mitanni Krallığı'ndan geri alınacaktı.

Bu sırada Mitanni kral sülalesi içindeki birlik ve beraberlik de bozulmuştu. Bu ise Šuppiluliuma'nın işini büsbütün kolaylaştırmıştı. Gerçekten, Mitanni kralı Šuttarna'nın büyük oğlu II. Artatama, devletin kuzey tarafındaki araziyi alarak, buralarda oturan Hurri kavimlerine izafeten bir "Hurri Krallığı" kurmuş, Šuppiluliuma da Artatama ile bir antlaşma yaparak, Hurri Devleti'ni resmen tanıdığını beyan etmişti. Böylece Šuppiluliuma, "parçala ve hükmet" sloganına uygun olarak, düşmanını evvela ikiye bölmüş ve iyice zayıflatmıştı. Bu suretle Suriye seferleri için gerekli şartlar ve hazırlıklar tamamlanmış oluyordu.[80]

Šuppiluliuma asıl başarısını, Kuzey Suriye'yi kesin işgal etmek ve oraya Hitit idare sistemini yerleştirmekle göstermiştir. Bunu yaparken devrin büyük politik ve askeri gücü Mitanni Devletini yıkmış ve bölgeyi Mısır yayılmacılığına karşı başarıyla korumuştur. Mısır firavunları III. ve IV. Amenophiš'lerin kendi iç işleri ve din reformuyla uğraşmış olmaları, Šuppiluliuma için büyük bir fırsat yaratmıştır. Hatta III. Amenophiš öldüğünde dul kalan karısı, bir Hitit prensiyle evlenmek istemiştir. II. Muršili babasının başına gelen bu ilginç olayı şöyle anlatıyor:

"Babam aşağıda Kargamiš'te iken, Lupakki ve Tarhundazalma'yı Amka ülkesine yollamıştı. Onlar Amka'yı vurmak üzere yola çıktılar ve tutsaklar, sığır ve koyunları babama getirdiler. Mısırlılar Amka'ya yapılan bu saldırıyı duyduklarında korktular. Ayrıca firavunları Tutankamun bu sıralarda ölmüş olduğundan, Mısır'ın ana kraliçesi babama bir elçi göndererek ona şöyle yazdı: "Kocam vefat etti ve bir oğlum da yok. Senin ise birçok erkek

[79] Kınal, 1991: 100
[80] Memiş, 2003: 99-100

evladın olduğu söyleniyor. Oğullarından birini bana verirsen, o benim kocam olabilir. Tabamdan birini alıp onunla evlenemem ki! Bundan iğrenirim!' Babam bunu haber aldığında yaşlılar meclisini çağırdı ve durum değerlendirmesi yaptı: 'Tüm hayatımda başıma böyle şey gelmedi!' Böylece babam güvenilir dostu Hattusaziti'yi Mısır'a gönderdi ve ona şu emri verdi: 'Haydi git ve bana doğru olan haberi sen getir! Beni aldatıyor olabilirler. Belki de onun kocasının bir erkek evladı vardır? Sen bana güvenilir haber getir!' Hattušaziti Mısır'dan dönmeden önce babam Kargamiš'i işgal etti "[81]

Ertesi yılın ilkbaharında elçi Hattušaziti bir Mısır elçisiyle birlikte geri geldi ve dul ve ısrarlı kraliçeden yeni haberler getirdi. Kraliçe, Šuppiluliuma'nın kuşkularından alınmıştı ve ona sitem ediyordu. Hitit prensiyle evlenmekte kararlıydı ve ihtiraslıydı da. Bunun üzerine Šuppiluliuma oğlu Zananza'yı damat adayı olarak Mısır'a yolladıysa da, daha Nil Vadisi'ne ulaşıp dul kraliçe ile buluşamadan Sina Çölü'nde, kraliçenin düşmanları tarafından öldürüldü.[82] Veba dualarından öğrenildiğine göre Šuppiluliuma bu olaydan çok etkilenmiş ve Mısır'a karşı bir intikam seferi düzenlemişti. Gerçekten, Hitit orduları ve cenk arabaları, Mısır'ın hudut sahasına ve Amka memleketlerine defalarca hücumda bulunmuşlar ve yakalanan pek çok esir, Hatti memleketine getirilmişti. Görünüşe göre, Mısır'la yapılan Kuruštama antlaşmasının bozulması pahasına girişilen bu intikam seferi, Šuppiluliuma'nın duyduğu evlat acısını, bir nebze olsun hafifletmiş olsa gerek.

Fakat madalyonun diğer yüzü hiç de öyle görünmüyordu. Çünkü Šuppiluliuma'nın zaferle neticelendirdiği bu sefer, aslında Hitit Devleti'ne çok pahalıya mal olmuştu. Hakikaten, Hatti memleketine getirilen esirler arasında veba ortaya çıkmış ve esirler yavaş yavaş ölmeye başlamışlardı. II. Muršili'nin, söz konusu metinlerde anlattığına göre veba salgını 20 yıl kadar devam etmiş ve ülke nüfusu son derece azalmıştı. Öyle ki, Muršili, Hatti ülkesinin bütün tanrılarına ve tanrıçalarına "Artık geride kalan çok az insan da ölürse, sizlere kim ekmek ve içki kurbanı sunacak? Geriye kalan insanlar

[81] Ünal, 2002: 77
[82] Ünal, 2002: 77

artık ölmesinler! Onları bağışlayın" diye, yalvarıp yakarmaktadır. Görülüyor ki, çok kazançlı çıkması gereken bir durumu, fazla temkinli davranması yüzünden zararla kapamasına rağmen, Šuppiluliuma, yine de çok büyük bir kraldı. Çünkü o, eski Hitit geleneklerine sadık kalarak, zapt ettiği şehirlere oğullarını veya yakın akrabalarını birer küçük kral olarak tayin etmiş ve devletin geleceğini garanti altına almıştır.[83]

Šuppiluliuma'nın ölümünden sonra tahta II. Arnuwanda geçmiş, fakat bu kral da ancak bir yıl kadar idare ettikten sonra o da babası gibi veba salgınında hayatını kaybetmiştir.

II. Arnuwanda'dan sonra Hitit tahtına henüz çocuk olan II. Muršili geçmiştir. II. Muršili devri olaylarını kendi anallerinden öğreniyoruz. Hitit tahtına çocuk kralın çıktığını duyan vasal şehirlerin hemen hepsi ayaklanmışlardı. Fakat Muršili Hitit ordusunun başına geçerek, bir huduttan diğerine koşmuş ve giriştiği her seferden galip çıkmıştır.

II. Muršili de, diğer Hitit kralları gibi iktidarının başlarında evvela Gašgalarla uğraşmak zorunda kalmış daha sonra idaresinin 3. yılında Arzawa memleketinin üzerine sefere çıkmıştır. Gerçekten, Arzawa memleketleriyle eskiden beri yapıla gelmekte olan münasebetler, II. Muršili zamanında en hareketli dönemine girmişti. Nitekim Hitit tahtına bir çocuk kralın geçmesi, bütün düşman memleketlerinde olduğu gibi, Arzawa memleketlerinde de bağımsızlık için gerekli bütün şartların hazır olduğu kanaatini uyandırmıştı. II. Muršili, ağabeyi Kargamiš kralı Biyaššili ile eniştesi Mari Beyi Mašhuiluvaš'tan yardım istemiştir. Batı Anadolu'da bulunan bazı şehirlerde Arzawa kralı ile işbirliği yapmışlardır.

Kardeşi ve eniştesinin kuvvetleriyle ordusunu takviye eden Muršili, Arzawa koalisyonuna karşı ilk savaşı Valma (Elmalı) civarındaki Astarpa nehri (Aksu) kenarında vermişti. Bu savaşta Arzawalılar yenilmişlerse de kesin netice alınamamıştı. Ancak Muršili, düşman kuvvetlerini üçe bölmeyi başarmıştı. Mevsim kışa girdiğinden Muršili Valma'ya dönmek zorunda

[83] Memiş, 2003: 104

kalmıştır. Bahar gelince savaş tekrar başlamış ve bu defa bütün Arzawa ordusu ağır bir yenilgi almıştır.[84]

Muršili, batı Anadolu üzerine düzenlediği seferleri başarı ile neticelendirmiş, ardından da tekrar kuzeye ve doğuya dönerek Gagšalılar'a ve Haiašalar'a karşı savaşmak zorunda kalmıştı.

İktidarının 9. yılında Muršili'yi Kuzey Suriye'de görüyoruz. Bu dönemde yine aynı nedenlerle kuzey Suriye'de bazı şehirler ayaklanmıştır. Muršili ayaklanan memleketleri itaati altına almıştır.[85]

II. Muršili ölümünden sonra yerine oğlu II. Muwattali geçmiştir. II. Muwattali döneminde iki önemli olay meydana geldi. Birincisi ülkenin başkenti Hattuša'dan Tarhuntašša'ya taşıması ve Mısırla yapılan Kadeš savaşıdır. Muwattali'nin Hattuša'yı bırakarak başkenti Güney Anadolu'da bir yere, arkeoloji araştırmalarıyla yeri henüz saptanamamış olan Tarhuntašša'ya taşımasının nedenlerini bilmiyoruz. Bazı araştırmacılar tarafından Hattuša'nın Gašgalar'ın saldırısına çok açık olduğunu düşündüğü ileri sürülmüştür. Yine Hitit kralının ister Mısır'ın yakın bir tarihte saldırı düzenlemesi korkusuyla toprağını daha iyi denetleyebilmek amacıyla, ister Hattuša'nın artık Hitit İmparatorluğu'nun işgal ettiği doğu Akdeniz'de yer alan ticaret yollarına göre merkezi konumdan çok uzakta kalması nedeniyle ülkenin yönetim merkezini Suriye daha yakın bir bölgeye taşımak istemiş olabilir. Öte yandan, hükümdarı Tarhuntašša'yı kurmaya iten nedenlerin dinsel nitelikte olmuş olması gerçeğe daha yakındır. Nitekim Muwattali, koruyucusu "yıldırım fırtınası tanrısına" (Tarhunza pihaššašši) karşı bağlılık duymaktadır. Önceki dönemde tapınılmayan bu güney Anadolu tanrısına Muwattali yeni bir kent adamak istedi; bunun için yıldırım fırtınası tanrısının kökeninin bulunduğu bir Anadolu bölgesinde yer alması rastlantı değildir. Hattuša'nın terki ve Tarhuntašša'nın kuruluşunun kavrayabildiğimizden daha karmaşık bir ideoloji tablosu içinde görülmesi gerektiğini düşünmek gerçeğe daha yakın görünür. Kendi tanrısının ve tüm güney Anadolu tanrılarının kültüne ayrıcalık tanımaya yönelik bir tür dini reformdan söz edilebilir. Son olarak, Muwattali, kuzey

[84] Kınal, 1991: 108
[85] Kınal, 1991: 109

Anadolu'nun askeri denetimine kardeşi Hattušili'yi atadı. Hitit hükümdarı Hattuša tapınaklarında korunan kutsal tasvirleri Tarhuntašša'ya taşıdı; saray oraya taşındı ve imparatorluk kançılaryası da orada kuruldu. Muwattali döneminde kaleme alınan metinlerin büyük bir bölümü, II. Muwattali'nin ardılı III. Muršili kenti terk edip Hattuša'yı yeniden başkent yaptığında da Tarhuntašša'da kaldı. Bu da Hattuša arşivlerinde neden Muwattali metinlerinin az sayıda bulunduğunu açıklar; bu metinler de kimi uluslararası antlaşmalar, birkaç mektup ve az sayıdaki yakarıştan ibarettir.[86]

Muwattali'yi asıl uğraştıran ve onu tarih kitaplarına sokan konu, hiç kuşkusuz Mısır cephesiydi. Kuzey Suriye'de Amurru kralının, Mısır hâkimiyetini kabul etmesiyle iki devlet arasında bir çatışma artık kaçınılmaz olmuştu ve bu durum, II. Ramses'in 5. saltanat yılında yapılan tarihi Kadeš Savaşı'nda doruğuna ulaştı (M.Ö. 1284). Mısır ordularının sayıca üstünlüğüne rağmen, Hititlerin bu meydan savaşını kazandıkları sanılır. Bu zaferde, iki tekerlekli, hafif ve üç kişilik Hitit savaş arabalarının ve Anadolu'nun her yerinden getirilen yardımcı kuvvetlerin payı tabii ki küçümsenmemelidir. Kardeş Hattušili de bir zamanlar Hititlerin amansız düşmanı Gašgalı askerleriyle birlikte bu savaşa katılmıştı. Muwattali belki de bu savaşta yaralanmıştı ve ülkesine ulaşamadan yolda ölmüştü.[87]

II. Muwattali'den sonra yerine oğlu Urhitešub çıktı ve III. Muršili adını aldı. Bu kral hakkında tek kaynak, kendisini tahtan atan amcası, III. Hattušili'nin bıraktığı müdafaanamedir. Bu vesikaya göre Urhitešub, Muwattali'nin ikinci derece hukuku olan bir zevceden doğmuş ve bu yüzden taht ismi olarak dedesinin adını almıştır. III. Hattušili müdafaanamesinde, Urhitešub'un taht üzerinde meşru bir hakka sahip olmadığını, buna rağmen ilk zamanlarda onu hakiki bir büyük kral olarak tanıdığını, fakat onun, kendisine Muwattali tarafından bahşedilen Hakpišša ve diğer bazı şehirleri elinden almaya kalkıştığını, üstelik kendisinin düşmanı olan Arma-Dattaş ile işbirliği yaptığını anlatmaktadır. Bu olay üzerine, amca ile yeğenin araları açılmış ve iki taraf arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Mücadeleden

[86] Martino, 2003: 62-63
[87] Ünal, 2002: 80

galip ayrılan Hattušili, Urhitešub'u evvela Nuhašše memleketine, daha sonra da Alaşya (Kıbrıs) adasına sürülmüştür.[88]

Tahtı ele geçiren III. Hattušili döneminin olaylarını yukarıda sözünü ettiğimiz müdafaanamesinden öğrenmekteyiz. Bu belgeye göre; kardeşlerinin en küçüğü olan Hattušili hastalıklı bir çocuktu. Bu yüzden rahipliğe verilmiş ve Šamuha şehri tanrıçası İnanna'nın rahibi olmuştu. Bundan dolayı Hattušili, hayattaki bütün başarılarını İnanna'nın himaye ve lütfuna borçlu olduğunu devamlı tekrarlamaktadır. Muwattali Mısır seferine hazırlanırken, isyan eden bazı Gašga şehirlerini Hattušili itaati altına almış, ardından da kendi ordularıyla bizzat Kadeš Savaşı'na katılmıştır. Muwattali'nin ölümünden sonra Hitit tahtına geçen Urhitešub, amcasının bu başarılarını kıskanmış ve bu yüzden babasının amcasına verdiği bütün şehirleri geri almış, ona sadece iki şehir bırakmıştır. Daha sonra bu iki şehri geri almak isteyince Hattušili, Urhitešub'a bir mektup yazarak: "Sen büyük kralsın, ben ise küçük bir kralım. Fakat haksızlık ettiğin için, bu şehrin kime ait olduğunu tanrılar tayin edecek" demek suretiyle, kralı savaşa davet etmiştir. Amca ile yeğen arasındaki bu mücadelede, memleketin ileri gelenleri de Hattušili'nin yanında yer almış olmalı ki savaşı Hattušili kazanmıştır.

İktidarı bu şekilde ele geçiren Hattušili, iç ve dış politikada parlak başarılar kazanmış, büyük bir devlet adamıdır. Šuppiluliuma döneminden beri devam eden fetih siyasetinin meyveleri bu devirde toplanmıştır. Bu nedenle III. Hattušili dönemi, Hitit tarihinin altın çağı olarak kabul edilir. Bu dönemde gerek imar gerekse kültür faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. III. Hattušili'nin siyasi hayattaki asıl başarısı, 16 yıldan beri devam eden Mısır harbine son verdirerek bir barış antlaşması imzalamasıdır. III. Hattušili döneminin sonlarına doğru Hitit-Asur ilişkileri gergin bir safhaya girmiş bulunuyordu. III. Hattušili'den sonra yerine oğlu IV. Tuthaliya geçmiştir.[89]

IV. Tuthaliya babasının yerine krallık koltuğuna oturduğunda, üvey annesi ve ana kraliçe Pudubepa'nın vesayetine girmiştir. Tüm din ve imar işleri hep bu ihtiraslı ana kraliçenin istekleri doğrultusunda yapılmıştır. Onun

[88] Memiş, 2003: 114
[89] Kınal, 1991: 117-118

zamanında Hattuša geniş çapta imar edilmiş, çok sayıda yeni tapınaklar yapılmak suretiyle ülkenin her tarafına dağılmış olan kült merkezleri başkentte toplanmaya çalışılmıştır; buna paralel olarak devlet arşivleri yeniden düzenlenmiş, bozulan, kırılan ve kaybolan tabletler yeniden kopya edilmiş ve özenle arşivlenmiştir.[90]

Hattuša arşivlerinde bu krala ait epeyce vesika ele geçmiştir. Bu vesikalardan öğrenildiğine göre Hititler, güneydoğudaki etkinliklerine devam etmiştir. Bu dönemde IV. Tuthaliya Kıbrıs adasına bir donanma göndermek zorunda kaldığı görülmektedir. Bunun sebebi muhtemelen adada yaşayan vasal krallık, Hititlere baş kaldırmış olmasıdır. Gönderilen bu donanma isyancıları itaat altına almayı başarmış ve onları yenilgiye uğratmıştır. Kullanılan bu donanma, Hititlere tabi kıyı devletlerine ait almalıdır. Ugarit mektuplarından, Hititlerin kendilerine ait donanmasının olmadığı öğrenilmektedir.

IV. Tuthaliya döneminde, Hitit Devleti'nin başına yeni dertler açıldı. Bu dönemde Asur Devleti gittikçe güçlenerek, kendisini Hititlere bile "Büyük Devlet" olarak kabul ettirmeyi başardı. Hâlbuki III. Hattušili, Asur kralının kendisine gönderdiği mektupta geçen ancak eşit kralların birbirlerine söyleyecekleri "Biraderim" tabirine fena halde içerlemiş ve ona hitaben yazdığı cevap mektubunda "Biz aynı anadan mı doğduk ki, baba biraderim diyorsun?" diye muhatabını küçümsemiş, azarlamıştı. IV. Tuthaliya ise, Asur kralı Tukulti-Ninurta (M.Ö. 1255–1218) ile mektuplaşmasında, onu da kendisi gibi büyük kral olarak tanıyordu. IV. Tuthaliya zamanında devlet, eski gücünden çok şeyler kaybetmişti. Üstelik Batı Anadolu' da, II. Tuthaliya döneminden beri varlığı bilinen Ahhiyawa krallığı iyice güçlenmiş, böylece Batı Anadolu'daki Hitit egemenliği de kâğıt üzerinde kalmıştı. IV. Tuthaliya'nın ölümünden sonra yerine oğlu III. Arnuwanda geçmiştir.

III. Arnuwanda döneminde ait pek az vesika vardır. Bunlar arasında Ahhiyawa kralı olduğu zannedilen Antarauva'ya gönderilen bir mektup, Anadolu'nun Ege Göçleri öncesindeki durumunu göstermesi bakımından

[90] Ünal, 2002: 82

önemlidir. Arnuwanda bu mektubunda, Anatarauva'ya "Biraderim" diye hitap, etmektedir. Demek ki, Ahhiyawa Devleti artik bir büyük devlet olmuştu. Üstelik bu devlet şimdi Anadolu'yu istilaya çalışıyor, bunun için de Hitit kralına tabi küçük beylikleri isyana teşvik ediyor ve kendilerine askeri yardımlarda bulunuyordu. III. Arnuwanda'nın başka İcraatı olup olmadığını bilmediğimiz gibi, kendisinin akıbeti hakkında bilgilerimiz yoktur.[91]

III. Arnuwanda'dan sonra yerine IV. Tuthaliya'nın diğer bir oğlu, II. Šuppiluliuma'nın kral olmuştur. II. Šuppiluliuma'nın devri, kelimenin tam anlamıyla bir çöküş ve yıkılış çağıdır. Kral nörotik(*)[92] derecede hiç kimseye güvenmemekte, her an bir isyanın patlak vermesinden korkmaktadır. Çok sayıda ferman ve yeminlerle maiyetindekileri kendisine bağlı tutma çabası içindedir.

Asur tehlikesi tüm tehditkâr yapısıyla onun devrinde de vardı. Bu dönemde Kuzey Suriye'nin bazı kısımlarını elinde tutabiliyordu. Şaşılacak bir şekilde son Hitit kralı II. Šuppiluliuma, düşman donanmasını; denizin ortasında yakarak, Güney Anadolu sahillerinin bir devamı gibi olan Kıbrıs'ı işgal etmiştir.[93]

Önasya dünyasına farklı zamanlarda çeşitli göçlerin gerçekleştiği bilinmektedir. Bu göçlerin çeşitli nedenleri olmakla birlikte, genelde ekonomik nedenlere dayandığı görülmektedir. Bu tür göçlerden birisi M.Ö. XIII. Yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Bu göç hareketinin merkez üssü konumundaki Yunanistan'ın topraklarının tarıma elverişli olmaması, burada yaşayan insanları farklı arayışlara yöneltmiştir. Yunanistan'dan başlayan ve Önasya dünyasını önemli bir kısmını etkileyen göçün ve bunun sonucunda göçü gerçekleştirenlerin Mısır önlerine kadar ulaştığı bilinmektedir. Bu büyük göç hareketlerini gerçekleştirenlerin büyük ölçüde denizleri kullanmış olmalarından dolayı onlara "Deniz Kavimleri" adı verilmiştir. Bu isim, kendileri tarafından değil bizzat araştırmacılar tarafından verilmiş bir isimdir.

---

[91] Memiş, 2003: 123
[92] (*) Sinir sisteminde rahatsızlığı olan kimseler için kullanılır.
[93] Ünal, 2002: 83

Belgeler incelendiğinde çeşitli kavimlerin, karışıp kaynaşmasından oluştukları görülmektedir. Bu kavimler hakkında en fazla bilgilere Mısır kaynaklarında rastlanmaktadır. İlk kez Mısır kaynaklarında bu kavimlerden bahseden Mısır firavunu "Merneptah'tır. Karnak tapınağı duvarlarında deniz kavimlerinin adları yer almaktadır. Bu kavimler; Ekveşler, Turşalar, Şekeleşler, Şerdanalar'dır. Yapılan araştırmalar sonucu Ekveşlerin Akalar, Rukkalar'ın Lukkalar (Lidyalılar), Turşalar'ın Etrüskler, Şekeleşler'in Sicilyalılar, Şerdanalar'ın Sardunyalılar olduğu anlaşılmaktadır.[94]

Önasya dünyasında deniz kavimleri göçlerinin önemli sonuçları olmuştur. Göçlerle birlikte Tunç devri bitip, Demir devri başlamıştır. Yine göçlerle birlikte Önasya'daki büyük devletlerden Hitit, Mitanni, III. Babil devletlerinin tarih sahnesinden çekildiği ve bu devletlerinin yerine kültürce daha geri, teşkilatsız, küçük devletlerin kurulduğu görülmektedir. Bu göç hareketlerinden en fazla Anadolu etkilenmiştir.[95]

A.Ünal, Hitit Devleti'nin yıkılma nedenini okul kitaplarının dediği gibi, deniz kavimleri göçü olarak görmemektedir. Ağır vergi yükü ve askeri baskı altında tutulan Anadolu halkının önderlik ettiği iç ayaklanmaların imparatorluğun yıkılmasında asıl neden olarak gösterilmektedir.[96] **(Harita 3)**

3. Geç Hitit Şehir Devletleri

Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Anadolu'da siyasi birlik bozulmuş, hemen her şehirde bir şehir devleti kurulmuştur. Şimdi Hititler yıkıldıktan sonra Anadolu'da kurulan şehir devletlerine kısaca temas edelim.

a. Tabal Memleketi

Anadolu'daki şehir devletlerinin en batıda bulunanı Tabal memleketi idi. Asur vesikalarından edinilen bilgilere göre, Tabal memleketi doğudan Melid (Malatya), güneyden Hilakku (Kilikya) memleketleri ile çevrili idi. H.H.

[94] Kınal, 1991: 228
[95] Kınal, 1991: 232
[96] Ünal, 2002: 84

yazılı kitabelerin yayılış sahasına göre Tabal memleketinin batı komşusu ise Frigya Devleti idi. Ancak, bu hudutlar zamana göre değişiyordu.

Asur vesikalarında Tabal memleketi hakkında verilen malumat, Kayseri ve havalisinde bulunan Geç Hitit dönemine ait kitabelerle doğrulanmıştır. Gerçekten, yalnız Kayseri ve Nevşehir arasında 11 tane H.H. yazılı kitabe bulunmuştur. Bunlardan birkaçı üzerinde Tuvanuva (klasik çağlardaki Tyana) kralı Varpalava'nın adı geçmektedir. Böylece Hitit İmparatorluk devri vesikaları ile tanıdığımız Tuvanuva şehrinin, bu devirde de önemini devam ettirdiği ve hatta daha da gelişerek, muhtemelen Tabal memleketinin merkezi durumuna geldiği anlaşılıyor. Tabal beyliğinden kalma H.H. yazılı kaya kitabelerine, bölgenin kuzeyindeki Çalapverdi, güneyindeki Bor, Niğde yakınlarındaki Bolkarmadeni dolayları ile Kayseri ve Nevşehir arasında da rastlanmaktadır.[97]

b. Que Memleketi

Tabal'ın güneyindeki Hilakku'nun batı kısımlarına, tahmini olarak Klasik çağlardaki Kilikya'ya, Asur vesikalarında Que deniliyor ve bu memleketin içinde birçok şehirler sayılıyordu. Böylece Que'de de şehir krallıklarından müteşekkil bir konfederasyonun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu konfederasyonun Pahri (Karatepe) kenti olduğu zannediliyor. Çünkü III. Salmanassar, Que'ye yaptığı bir seferde Que kralı Kate'yi Pahri şehrinde muhasara ettiğini belirtmektedir. Asurluların Que dedikleri bölgeye, H.H. yazılı vesikalarda "Danunalar memleketi" denildiği anlaşılmaktadır. Gerçektende Karatepe kazıları sayesinde bir taraftan Amarna devrinden (M.Ö. 14OO–1350) beri bilinen, fakat yeri tayin edilemeyen "Danunalar memleketi"ni tespit etmek mümkün olmuş, diğer taraftan da buradan bulunan iki dilli kitabeler sayesinde Hitit Hiyeroglif yazısının çözülmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.[98]

---

[97] Memiş, 2003: 162-163
[98] Kınal, 1991: 239

Karatepe kitabeleri, M.Ö. 8. asrın ortalarına tarihlenmektedir. Çünkü kitabede adı geçen Avarikus'un, III. Tiglatpileser annallerinde zikredilen Que kralı Urikki ile aynı şahıs olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, onun oğlu Asitavanda da Que'yi bir Asur eyaleti haline getiren Asur kralı V. Salmanassar'la (M.Ö. 728–722) çağdaş yaşamış olmalıdır.[99]

c. Melid (Malatya)

M.Ö. II. Binyıl başlarına ait olan Kültepe vesikalarında Melita, Hitit vesikalarında ise Maldia şeklinde geçen Malatya, Asur İmparatorluk devri vesikalarında Meliddu, Melide, Melid formlarında görülür. Urartu kaynaklarında ise bu kente Melitea denilmektedir. Malatya kelimesinin, Hititçe bal manasına gelen "melit"ten türetildiği, ilk defa Hrozny tarafından ileri sürülmüştür.[100]

Malatya şehrinin adı çok eski vesikalarda zikredilmekle beraber, kent, asıl önemini Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra kazanmıştır. Çünkü Malatya, Asur, Urartu ve Frig devlet sınırlarının birleşme yerinde ve bu memleketleri birbirine bağlayan işlek bir doğal yol üzerinde bulunuyordu. Malatya'nın Geç Hitit şehir devletlerinden biri olduğu, hem Asur ve Urartular'a ait çivi yazılı vesikalardan, hem de burada yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkarılan H.H. yazılı kitabe ve kabartmalardan anlaşılmaktadır.

Asur kralı III. Tiglatpileser'in annallerinden öğrenildiğine göre bu krallık, adı geçen Asur kralı tarafından Asur İmparatorluğuna bağlanmıştı.[101]

d. Kumukh Memleketi

Asur vesikalarında Kutmukhi şeklinde geçen bu şehir devleti, Klasik çağlardaki Kommagene bölgesi (Adıyaman ve çevresi) içinde bulunuyordu. I. Tiglatpileser anallerinde, Kumukh krallığının adı Kili-Tešup olarak

[99] Kınal, 1991: 240
[100] Memiş, 2003: 164
[101] Memiş, 2003: 165

geçmektedir. II. Asumasirpal ise Kumukh kralı Qatazili'yi zikretmektedir. Bu isimler Hurrice'dir. Demek ki ege göçlerinden sonra şehirde hala bir Hurrili bir sülale hâkimdi. Bu sülale III. Salmanassar zamanına kadar (M.Ö. 859–825) bölgede varlığını korumuştur.[102]

e. Gurgum (Maraş) Memleketi

Geç Hitit devrinin önemli kentlerinden biri de Klasik devirde Marqasi denilen bugünkü Maraş şehri idi. Gurgum adı, M:Ö.II. binyıl vesikalarında geçmez. Maraş'ta kazı yapılmamış, yalnız toprak üstü bazı buluntular ele geçmiştir. Bu arada, üzerinde H.H. yazısıyla 7 satır bulunan ve şimdi İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenen bir aslan heykeli, anılmaya değer. Bu yazıdan öğrenildiğine göre; heykel Asur kralı III. Salmanassar'ın çağdaşı olan Gurgum beyi Halparunda tarafından tanrısına adanmıştı. Maraş anıtları vasıtasıyla burada hüküm süren kral sülalesinden beş nesil tespit etmek mümkün olmuştur.[103]

f. Sam’al (Zincirli) Memleketi

Bu kentin, Gaziantep’e bağlı İslâhiye’nin birkaç kilometre kuzeyine düşen demiryolu istasyonu Fevzipaşa yakınlarındaki Zincirli harabelerinde olup 1882–1902 yılları arasında Alman arkeolog Von Luschan tarafından burada kazılar yapılmış, şehrin etrafını çevreleyen surlar ve şehir kapıları ve saray ve mabet gibi önemli yapılar ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında Hitit hiyeroglifleriyle ya da Arami diliyle yazılmış kitabeler, birçok kabartma ve heykel bulunmuştur. Kent beylerinin, Asur kralı III. Salmanassar döneminde Kilamuva; III. Assurdan döneminde Panavuma; III. Tiglatpileser döneminde de II. Panamuva’nın oğlu Bar-Rekup’dur. Bu kral kendisine ait birçok heykel dikmiştir. [104]

---

[102] Kınal, 1991: 242
[103] Memiş, 2003: 166
[104] Kınal, 1991: 243

Gerek Sam'al krallarının, gerekse Asur krallarının bıraktığı vesikalarla, bu şehrin tarihi aydınlanmış bulunmaktadır. Bu vesikaların tetkikine göre, Sam' al krallığının eski adı Ya'diya idi. [105]

g. Sakçagözü Memleketi

Zincirli'nin kuzeydoğusunda bugünkü Keferdiz köyü bitişiğinde de Geç Hitit devrinde bir şehir krallığının mevcut olduğu anlaşılıyor. Çünkü burada da bu devre ait birçok heykel ve kabartmalar bulunmuştur. Bunların büyük bir kısmı, Ankara Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmiş durumdadır. Eserler üzerinde yazı olmadığı için, şehrin Geç Hitit devrindeki adını bilmiyoruz.[106]

h. Kargamış (Cerablus) Memleketi

Güney Anadolu'daki önemli şehir devletlerinden biri de Kargamış idi. Bu şehir Mezopotamya ile Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında bulunduğu için, büyük önem taşıyordu. Burada geç Hitit devrine ait abidelerin bulunması üzerine, burada British Museum adına Sir Leonard Woolley başkanlığında kazılar yapılmış, fakat şehrin M.Ö. II. Binyıl tarihine ait yazılı vesika ele geçmemiştir. Bu nedenle, Kargamış şehrinin M.Ö. II. Binyıl tarihini Boğazköy, Mari ve Ugarit vesikaları sayesinde öğrenmek mümkün olmuştur. [107]

Mısır firavunu III. Ramses'in Ege göçleri hakkında bilgi veren vesikalarında, yakılan şehirler arasında Kargamış'ın da adı geçmektedir. Buna rağmen kent, M.Ö. I. Binyılda da önemini devam ettirmiştir. Çünkü Asur kralı I. Tiglatpileser, M.Ö. XI. Yüzyıl başlarında "Büyük Hatti" dediği Kargamış şehrinin Malatya'ya kadar hakim olduğunu bildirmekte ve Büyük Hatti kralı Nini-Tešub'u vergiye bağladığını anlatmaktadır.

---

[105] Kınal, 1991: 244
[106] Memiş, 2003: 167
[107] Kınal, 1991: 244

M.Ö. 9. yüzyılda idare eden Asur kralları II. Asurnasirpal ile oğlu III. Salmanassar ise annallerinde, Kargamış kralı Sangara'yı haraca bağlamakla övünmektedirler.[108]

ı. Hattena Memleketi

M.Ö. IX. yüzyılın önemli kentlerinden biri de, adını Hatti kelimesinden alan Hattena şehir devletidir. Bu beylik, Hatay'ın doğusunda Türkiye-Suriye sınırı yakınında bulunan Açana, Tayinat ve Cüdeyde höyük alanlarındaki o yüzyılın kentlerini de içine alıyordu. Hattena beyliğinin M.Ö. IX. yüzyıldaki kralı Lubarna, Asur tebaası idi. Asur kralı III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) başa geçer geçmez, Aramlar'la ve Urartularla savaşmak zorunda kaldığı için, bundan yararlanmak isteyen Melid ve Tabal krallıkları, Asurlulara, baş kaldırmışlar ve kendilerine katılmayan Hatenna Devleti üzerine yürüyerek, kral Lubarna'yı öldürmüşlerdi. Ancak sonraki savaşta III. Salmanassar galip gelmiş, Hattena beyliğine öldürülen kralın soyunu geçirmiş, ardından da Tabal ülkesine sefer yapıp, 24 Tabal kralını yeniden vergiye bağlamıştı.[109]

Bu şehirle birlikte Anadolu'daki belli başlı Geç Hitit şehir devletlerini tamamlamış oluyoruz. **(Harita 4)**

[108] Kınal, 1991: 245
[109] Memiş, 2003: 168

III. MEZOPOTAMYA VE HİTİT KANUNLARI HAKKINDA KISA BİLGİ

A. SUMER KANUNLARI

1- Urukagina Reformları (M.Ö. 2351–2342)

2- Ur-Nammu Kanunları (M.Ö.2111–2094)

3- Ana İttušu Kanunları (M.Ö.2060–1960)

4- Lipit-İštar Kanunları (M.Ö. 1934–1924)

B. AKATÇA YAZILI KANUNLAR

1- Ešnunna Kanunları

2- Hammurabi Kanunları (M.Ö.1793–1750)

3- Orta Asur Kanunları

C. HİTİT KANUNLARI

A- SUMER KANUNLARI

1. Urukagina Reformları (M.Ö. 2351–2342)

Eski Önasya'da, hak ve adalet sağlamak için bir metin yazdıran ilk kişi, Sumer şehir devletlerinden Lagaş'ın kralı Urukagina'dır. Yazdırdığı metin, bir kanun koleksiyonu olmayıp, sosyal reform niteliğindedir. Kral, kendisinin ülkede adaleti tesis etmek için, tanrıça Ningirsu tarafından görevlendirildiğini söylemektedir. Tanrılar tarafından adaleti sağlamak üzere görevlendirilme teması, daha sonraki kanun koyucular tarafından da sıkça kullanılmıştır.[110] Bu reform maddeleri oval bir tablet üzerine yazılmış, burada mülkiyet ve aile hukuku ile ilgili hükümler vardır.[111] Bu reformun özü olarak şunu söyleyebiliriz. “Kral eskiden var olan hüküm ve adaleti tekrar tesis etti. Tanrı Ningirsu’nun sözünü memlekete hâkim kıldı, hürriyeti tesis etti, öksüze ve dul kadına kimse haksızlık yapmadı.”[112]

---

[110] Dinçol, B., 2003: 5
[111] Memiş, 2002: 148
[112] Bilgiç, 1963: 107-108

2. Ur-Nammu Kanunları (M.Ö.2111–2094)

İlk gerçek kanun metni, Sumer şehir devletlerinden III. Ur sülalesinin kurucusu Ur-nammu tarafından yazdırılmıştır. Üç tabletten oluşmaktadır; son söz yoktur. Kral, tanrıça Nanna'nın desteği ile ülkeye adaleti koyduğunu, düşmanlık ve kötülüğü silahla uzaklaştırdığını, artık öksüzün zengine, dul kadının kuvvetli adama teslim edilmediğini söylemektedir.[113] Ur-nammu Kanunları'nın uzun bir giriş kısmı vardır. Giriş kısmında teolojik tarihi ve ahlaki olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Teolojik kısmında Ur şehrinin, tanrılar tarafından Sumer ve Akad krallığının merkezi olarak seçilmesinden, tarihi kısmından Sumer ve Akad memleketinin üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmak için giriştiği faaliyetlerden ve daha uzun olan ahlaki kısmında, Sumer memleketindeki bürokratik suiistimallerden ve kralın reformları ile bunları bertaraf ve ölçüleri ıslah ettiğinden ve nihayet sakatları, yetimleri ve fakirleri kötü muamele ve suiistimallerden koruduğundan bahsetmektedir. Kanun maddelerinde büyücülüğe, asker kaçaklarına ve yaralanmaya ait hükümler bulunmaktadır.[114] **(Resim 1)**

3. Ana İttušu Kanunları (M.Ö.2060–1960)

Eski Babil çağına ait Nippur ve Asur kopyaları olarak iki nüsha halinde ele geçmiş bir kanun metnidir. Seri halindeki metin, kâtiplere hukuki belgelerin düzenlenmesinde kullanılacak ifade formüllerini öğretmek üzere yazılmıştır. Sumerce ve Akatca olmak üzere iki dilli olup yedi tabletten ibarettir.[115] Bu kanunların kim tarafından, hangi şehirde ve ne zaman yazdırıldığı bilinmemekle birlikte bu kanunlar Ur-nammu Kanunları karşılaştırılarak Ana-İttušu serisinin III. Ur sülalesi zamanında (M.Ö.2060–1960) yazıldığı kanaatine varılmıştır.[116]

---

[113] Dinçol, B., 2003: 5
[114] Bilgiç, 1963: 108
[115] Dinçol, B., 2003: 6
[116] Memiş, 2002: 149

4. Lipit-İštar Kanunları (M.Ö. 1934–1924)

Bir Sami merkezi olmakla birlikte, Sumer kültürünün henüz canlı ve güçlü olduğu İsin şehrinin beşinci kralı Lipit-İštar, toplumda geçerli töre kanunlarını Sumer dilinde yazdırmıştır. Kanunların ne kadarının Sumer ne kadarının Sami geleneklerini yansıttığı tam olarak belirlenemezse de her ikisinin bir karışımı olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Düzenlenmesi ve maddelerin konuları açısından Hammurabi Kanunları'nın prototipi (ilk örneği) olduğu kabul edilir. Giriş kısmında kendisini aynı zamanda, Sumer ve Akad kralı olarak tanıtan kral Lipit İštar'ın,[117] büyük tanrılar olan Anu ve Enlil tarafından kendisine "memlekette adaleti sağlamak, şikâyetleri bertaraf etmek" ve "Sumerlilere ve Akadlılara iyilik getirmek" üzeri seçildiğinden bahsetmektedir. Kendisinin Nippur, Ur, İsin ve Sumer- Akad halkını, II. Ur hanedanının düşmesine sebep olanların esaretinden kurtardığından ve "tabası arasında adil aile münasebetleri tesis ettiğinden" bahsetmektedir.[118]

B. AKATCA YAZILI KANUNLAR

1. Ešnunna Kanunları

Ešnunna Krallığı Kanunları (Eski Babil devri, 18. Yüzyıl başları; kral Daduşa zamanında yazdırıldığı tahmin edilmektedir.) Elimizdeki ilk Akadca kanun kodeksidir. Ešnunna şehrinin yerli kanunları olmalıdır. 60 paragraflık bir kısmı ele geçmiştir. Epilogu (Sonuç kısmı) yoktur. Fiyat ve kira bedelleri ayarlaması, hırsızlık, alış-veriş, borç verme, haksız yere haczetme, yaralama, köle hukuku, hayvan zararları, boşanma gibi konuları kapsar.[119] Kanun kısımları içerik bakımından Hammurabi, Lipit-İštar Kanunları ile benzerlik göstermektedir.[120] Ešnunna Kanunları'ndaki cezalar, Sumer kanunları gibi

[117] Dinçol, B., 2003: 7
[118] Bilgiç, 1963: 110
[119] Dinçol, B., 2003: 7
[120] Bilgiç, 1963: 112

nakdi (parasal) cezalardır. Ceza hukuku, medeni hukuk, borçlar ve veraset hukuku gelişi güzel sıralanmıştır.[121] **(Resim 2)**

2. Hammurabi Kanunları (M.Ö.1793–1750)

Babil kralı Hammurabi, şehir devletlerini zapt edip, Sumer ve Akad ülkelerini bir imparatorluk halinde birleştirerek, güçlü bir merkezi hükümet kurmuştur. Ülkesinde geçerli örf ve adet hukukunu, hâkimlerin verdikleri kararları, emrindeki üst düzeydeki hukukçulara mümkün olduğunca mantıklı bir sıralamayla derletip, kısmen üzerinde reformlar yaparak, 282 maddelik geniş bir kanun meydana getirmiştir. Babil şehrinde Esagila tapınağında kendi 2.25 m yüksekliğinde heykelinin önüne diktirdiği diorit taşından bir stel üzerine bunları yazdırarak halka ilan etmiştir. Yazdırdığı kanunlar aynı zamanda kendi hükümranlığını güçlendirmeğe ve gücünün dayanağını korumaya katkı sağlıyordu. O da diğerleri gibi yasama yetkisini tanrılardan aldığını, ülkede adaleti güneş tanrısının emriyle tesis ettiğini ifade ediyordu.[122]

Hammurabi Kanunları Akatca yazılmıştır. Giriş ve sonuç bölümleri eski Babil edebiyatının en mükemmel nesir özelliğini verir. Hatta bazılarına göre "Eserin edebi kıymeti yanında hukuki değeri gölgede kalmaktadır." Hammurabi Kanunları'nın Hammurabi döneminin sonlarına doğru tamamlandığı savunulmaktadır.

Kınal; Hammurabi'yi, eskiden mevcut olan kanunları sistemleştirerek, fert ve kitle hukukunu ayırmak suretiyle yenilik getirdiğini, bu itibarla Hammurabi sadece bir kanun koyucu değil, aynı zamanda büyük bir reformcu olarak tanımlamaktadır.[123]

Hammurabi Kanunları 1901–1902 yılları arasında I.de Morgan başkanlığındaki Fransız Arkeologlarının Susa kentinde yaptığı kazılar sırasında üç parça halinde bulundu. Louvre müzesinde sergilenmektedir.[124]

---

[121] Kınal, 1983: 139
[122] Dinçol, B., 2003: 8
[123] Kınal, 1983: 140-141
[124] Gündüz, 2002: 65; Tosun, 1963: 127

Hammurabi Kanunları'nda genellikle; mahkemeye karşı ilenen suçlar, hırsızlık ve yataklık suçları, çeşitli arazi ve ev işleri, ticaret ve alış-veriş, evlilik, aile, mülkiyet, evlat edinme, taarruz ve kısas, meslek adamlarına ait su, ziraat konuları, çeşitli kira ücretleri ve esirler gibi konulardan bahsetmektedir çlar.[125] **(Resim 3)**

3. Orta Asur Kanunları

Aşağı-yukarı II. binyılın 3. çeyreğine tarihlenir. Asur kazılarında esas olarak 4 tablet halinde ele geçen bu kanun koleksiyonunun en iyi korunmuş olanı (A tableti) 59 maddelik olup, kadınların hak ve görevleri ile ilgili konuları içerir. Diğerleri ise, A tableti kadar sağlam olmayıp, çeşitli hukuksal alanlardaki kanun maddelerini yansıtırlar (toprak mülkiyeti, gayrimenkul hukuku, köleler ve borçlar gibi), Tabletlerin tümünün aynı yer ve zamanda tek bir elden çıkmadıkları anlaşılmaktadır. Dikkati çeken husus, maddelerin çoğunun aynı konuya bağlı olarak geliştirilen varsayımlarla zenginleştirilmiş olmaları, başka bir deyişle, bir konuda akla gelebilecek her olasılığı aynı madde içinde ele alarak, bir tür genelleme yapmaya çalışmalarıdır. Bu kanunun hazırlanmasında Hammurabi Kanunları'ndan yararlanıldığı kabul edilmektedir.[126] Birinci A tableti yukarıda da söylediğimiz gibi 59 madde, ikincisi B tableti 20 ve üçüncü C tableti ise 11 maddeden oluşmaktadır. Genel olarak A tableti üzerinde durulmuştur. [127]

Asur kanunlarının bugün eldeki mevcut kısımlarında, kadın tarafından ya da kadına karşı işlenmiş suçlar, mülkiyet ve kadının hakları gibi konular bulunmaktadır.

---

[125] Bilgiç, 1963: 114
[126] Dinçol, B., 2003: 9
[127] Bilgiç, 1963: 114

C. HİTİT KANUNLARI

Boğazköy'de, H. Winckler ve H.Macredi (1906–1907,1911–1912) daha sonra K.Bittel (1931'den II. Dünya Savaşı'na kadar) tarafından sürdürülen kazılar sırasında ortaya çıkarılmış 'Hitit çivi yazısı' belgeleri arasında, kanun maddeleri içeren birçok levha bulunmuştur.[128] Toplam 200 kanun maddesinden oluşan serilerden birincisi (Madde 1–100) "Eğer bir adam" ikincisi (Madde 101–200) "Eğer bağlar bahçeler" sözleriyle başlar. Kanunlar Eski Hitit Devleti zamanında (M.Ö.1650–1500) yazıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte elimizdeki en eski nüshanın da daha önceki hukuk kaidelerinin reforma uğramamış şekli olduğu, metindeki bazı maddelere ilişkin yaptırımlar için "eskiden şöyle yapılırdı, şimdi ise böyle yapılır." ifadesinin kullanılmasından anlaşılmaktadır. Ön görülen yenilikler, ceza indirimleri, ölüm cezalarında kısıtlamalar, işkence ile öldürmenin kaldırılması gibi daha insancıl yaklaşımlardır.[129] Hitit Kanunları'nda Mezopotamya kanunlarının tipik özelliği olan "Göze göz, dişe diş" kanunu yer almaz. Ölüm cezası özel birkaç durum için sınırlıdır. Asur kanunlarında (Eskiçağ kanunlarının en sert olanıdır.) sıkça rastlanan sakatlama cezası sadece kölelere ve çok nadir olarak uygulanır. Hitit Kanunları Güterbock'a göre dinsel değil, sivil niteliktedir. [130]

[128] Imparati,1992: 1
[129] Dinçol, B., 2003: 10
[130] Imparati,1992: 3

BİRİNCİ BÖLÜM

ASUR TİCARET KOLONİLER DÖNEMİ'NDE ANADOLU'DA SUÇLAR VE CEZALARI

I. AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

Aile kavramı tüm insan toplulukları için geçerli bir kavramdır. Çünkü toplumun devam etmesi yeni nesillerin meydana gelmesine bağlıdır. Bu da ancak aile ile mümkündür. Aile kurumu evlilikle baslar. Bu evlilik süresince bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri, sorunları da aile hukukunun konusudur.

Aile hukuku alanında zorunlu pek çok kural dikkatimizi çekmektedir. Bunun nedeni ailenin devletin ve ulus denilen birliğin temeli olmasıdır. Ailenin başı olan kişiye tanınan yetkinin kötüye kullanılmasını önlemek için zorunlu bazı kurallar aile hukuku alanında göze çarpmaktadır.

Aile evlenme ile oluşur. Evlenmeye atılan adım genelde nişan ile başlamaktadır. Medeni kanunumuza göre nişanlanmanın evlenme vaadi anlamına geldiğini bilmekteyiz. Ama nişanlılardan biri, diğerini evlenmeye zorlamak için dava açamaz. Nişanlılar arasında hısımlık ve nafaka borcu doğması söz konusu değildir. Nişanın bozulması halinde ise tazminat davası açılabilir ve verilmiş olan hediyeler geri istenebilir.

Evlilikten önce bir dönem olan nişanlılık döneminde taraflar arasında bir resmiyet yoktur. Sadece karşılıklı verilmiş sözler vardır. Evlilikte ise atılan her adım kanunlarla güvence altına alınmıştır. Evlenme ayrı cinsiyetteki iki kişinin birleşmesi olup sosyal, ahlaki ve hukuki bir kurumdur. Gerek kadın gerek erkek birden fazla kişi ile aynı zamanda evli olamaz. Türk hukuk sistemine göre evlilik monogamdır (Tekeşlilik). Aynı anda birden fazla kişiyle evli olmak kanunlarca yasaktır ve mümkün değildir. [131]

Aile hukuku konusunda, Roma hukukunun özelliklerine de değinerek bu konuyu biraz daha açmaya çalışacağız.

---

[131] Güriz, 1997: 106-107

Roma hukukunda bugün de olduğu gibi aile hukukunda şahsın hukuki durumunu fert olarak tespit ve tanzim eden kısımlar bulunmamaktadır. Vesayet ve kayyımlık müesseselerinin aile hukuku çerçevesi içinde tetkiki bu bakımdan Roma hukuku sistemine ait değildir. Esasen Roma hukuku "Aile Hukuku" terimini bir hukuk branşı olarak kullanmamaktadır. Modern kanunların hemen hepsinde nişanlanma ve evlilikten sonra, evliliğin hükümlerini, evliliğin sona erişini, evlilik mal rejimini ve nihayet nesep ve velayetten sonra da vesayeti ve kayyımlığı görüyoruz. Bu sistem Roma hukukundan doğrudan doğruya gelmez. Orta zaman hukukundan bugünkü kanunlarımıza dâhil olmuştur.

Roma hukukunda ailenin kurulması için ilk adım nişan ile atılır. Bu bir evlenme vaadidir. Roma'da nişanlanma tıpkı evlenme gibi şeklen bağlı olmadan yapılırdı. Çok eski zamanlarda şekle bağlı bir muamele ile yapılmış bir sual ve ona uygun bir cevaptan ibaretti. Bu muamele evlenmenin meydana gelmemesi halinde tazminat talebine hak verirdi. Kaynaklar bize bu tarz nişanlanma numuneleri vermemektedir. Bizim tanıdığımız nişanlanma yalnız tarafların rızasına dayanan ve başka bir şartı bulunmayan akittir. Nişanlanma için bir yaş akdi yoktu. Hiçbir şekle bağlı olmayan bu nişanlanmada nişanın bozulması aynı yolda cereyan eder ve taraflardan birinin evlenme hakkındaki vaadini geri alması ile nişan sona ermiş olurdu.[132]

Roma evlenmesi daima monogam evliliktir. Çok kadınlı evliliğe dair Roma'da hiçbir iz görmüyoruz. Roma evlenmesi şekle bağlı değildir. İsteğe bağlıdır. Taraflar evlenmek hususundaki iradelerini ne şekilde ve nerede isterlerse beyan edebilirlerdi. Evlenmenin sona ermesi de aynı şekilde merasimsizdi.

Tarafların iradelerinden başka hiçbir şeye dayanmayan Roma evliliği niyetin sona ermesiyle biterdi. Boşanmanın bir akitle kayıtlı olması veya cezai şarta bağlanmasına bile imkân yoktu. Klasik Roma hukukunda boşanma kanun tarafından serbest bırakılmıştır. Bizans hukukunda kanun boşanmayı men etmiş ve güçleştirmiş fakat etik olarak varlığını kabul etmiştir. [133]

---

[132] Yıldız, 2006: 6
[133] Yıldız, 2006: 7

Bir çeşit evlenme şekli kabul edilen manus(*)[134] müessesi son derece eskidir. Evlilik kurumunu manuslu ve manussuz olmak üzere ikiye ayırmak gerekmiştir. Roma'da XII Levha kanunları manustan bahsetmektedir. Kadının kendisinin ailesinden kocasının ailesine geçişi evlenmekle ilişkili olduğundan burada da manus ve evlilik bir arada ele alınmaktadır. Fakat XII Levha Kanunu -daha o zamanlarda bile- bir de manussuz evliliğin bulunduğunu söylüyor. Buna rağmen en eski devirlerde Roma'da da evlenmelerin daima "manus"lu olduğuna şüphe yoktur. Baba hâkimiyetine istinat eden ailede kocanın karısını da hâkimiyeti altına alması çok tabiidir. Diğer taraftan kadın üzerinde manusa sahip olmayan koca kendisini emniyette hissetmezdi.[135]

Asur Ticaret Kolonileri Devri vesikalarında, Asurlu tüccarların yerli halkla çok sıkı bir ilişki içinde oldukları ve hatta sadece ticaret yapmayıp evlenme, boşanma gibi sosyal olaylara da katıldıkları belirtilmektedir.

Kültepe kaynaklı aile hukukuna değinen vesikaların adedi az, ifadesi ise monotondur. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da monogaminin varlığı anlaşılmaktadır. Hür bir Anadolulu kadının Asurlu tüccarla evlenmesi veya iki Asurlunun evlenmesine değinen vesikalarda "başka bir eş alamaz" şartı bu durumu açıkça belli etmektedir. Anadolu'da yerli bir kadının Asurlu kocasına ikinci bir kadınla meşru bir evlenme hakkı tanınmamakta ancak kendi memleketine gittiği zaman bir hierodul (qadištum) veya cariye almasına izin verilmektedir. "Başka bir zevce alamaz, eğer iki yıl içinde karısı ona çocuk vermezse o kadın kocası için bir esir kadın satın alacak, fakat bir erkek çocuk elde eder etmez bu esir kadını, istediği yere satacak" ibaresinden çocuksuz kadını boşamanın düşünülmediği sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte aileye bir çocuk temini amacıyla ikinci kadın almak fikri meşru eşe kabul ettirilmek istenmemektedir. İkinci kadının bir erkek çocuk dünyaya getirir getirmez satılacağına dair kayıt, o çağda Anadolu'da meşru eşin hukuk yönünden üstün ve erkeğe eşit bir statüye sahip olduğuna açıkça

[134] (*) Manus: Kadının mal durumu
[135] Yıldız, 2006: 8

ifade etmektedir. Buna bağlı olarak da ayrılmaları halinde mallar eşit olarak bölünmektedir.[136]

Asurlu tüccarların Anadolu'nun yerel kadınları ile evlendikleri bilinmektedir. Yerli erkeklerin ise Asurlu kadınlarla evlendiklerine dair bir belge henüz yoktur.[137]

Boşanma yetkisi her iki tarafa da tanınmaktadır. Ayrılık mahallinde mal ve mülk eşit olarak bölünmektedir. Çocukların velayetini anne alabilmekte ve gerektiği zaman çocukların bakımı için bir miktar gümüşün nafaka olarak kadına, erkek tarafından ödenmesi şart koşuluyordu.[138] Görüldüğü gibi bu tarz bir evlilik bu devirde Anadolu halkının anaerkil (matrilokal) bir aile yapısına sahip olduğunu göstermektedir.[139] Kadını satın alma ile gerçeklesen evlenmeler bu çağda Anadolu'da görülmemektedir Bütün belgeler göstermektedir ki Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda kadın erkekten aşağı ikinci sınıf bir yaratık olarak kabul edilmemektedir.

A. NİŞANLANMA

Bugüne kadar neşredilmiş Kültepe tabletleri arasında aile hukuku ile ilgili olanlar arasında, nişan akdi konusunda yazılı bir vesika ele geçmemiştir.[140] Bu durumdan anladığımız kadarıyla, nişanlanmalar aileler arasında yapılmakta olup, yazılı bir belge tanzim etmeye lüzum görmemekteydiler.

M.Ö. 1950–1700 yılları arasında, Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan 250 yıllık bir dönemde kaleme alınmış olan bu hukuki belgeler Anadolu'da, âdet ve geleneklerin hâlâ süregelmekte olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu âdet ve geleneklerin sosyal düzene göre tanzim edilmiş hukuki müeyyidelere göre, bugün dünyanın en modern ülkelerinde olduğu şekilde, kadın-erkek eşitliği mevcuttu. Anadolu kadını evlenirken, Asur

[136] Darga, 1984: 14
[137] Bilgiç, 1951a: 229
[138] Bayram, Çeçen, y.t.: 4
[139] Kınal, 1956: 361
[140] Balkan, 1987: 423

ülkesinde olduğu gibi, erkeğe satılmaz, başkasına da devredilmezdi. Kadına da erkeğe tanındığı şekilde, boşanma hakkı tanınmakta ve çocuklar da mahkeme kararı ile kendilerine verilmekteydi. Bu durum, Anadolu'nun en eski toplumlarının öz kavramı olan ana-erkil aile geleneğinin devamlılığını sağlayan izleri olsa gerektir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Anadolu kadını, daima erkekle eşit muameleye tabi olmuş, hiç bir zaman ikinci sınıf bir varlık olarak farz edilmemiştir. Aynı zamanda bu çağın kadını sadece ana ve ev kadını (evin hanımı veya annesi) olmayıp, tek başına ülkesini yöneten, erkeği kral ile birlikte devlet otorite ve iktidarını yüklenmiş, ortaklarıyla beraber ticaretle uğraşan, son derece gelişmiş kişiliği ile erkeğine paralel ve at başı bir mevkii işgal etmekte olduğunu görmekteyiz. Bu çağda Anadolu kadınının, diğer Önasya ve Mezopotamya'da göremediğimiz geniş yetkileriyle önemli ve sosyal bir yapıya sahip olduğu gerçeği de ortaya çıkmış bulunmaktadır.[141]

Nişanlanma ile ilgili belgelerden evlilikte uygulanacak şartlar kaydedilmiştir. Bu şartları şu şekilde sıralayabiliriz.

1- Kadın ve erkek, bir başkasıyla evlenemeyecek. Burada nişandaki kuralı erkeğin olduğu kadar kadının da bozamayacağının belirtilmiş olması ilginçtir.

2- Kadın ve erkeğin bu şartlara uymayıp bir başkasıyla evlenmesi, yani nişanın bozulması halinde, her ikisine de aynı miktarda olmak üzere ağır para cezası uygulanacağı belirtilmektedir.

3- Metinlerde belirtilmiş olmamakla birlikte, nişanın erkeğin bozması halinde yukarıda saydığımız cezalardan başka, muhtemel nişan hediyelerinden mahrum kalacağı iddia edilebilir. [142] Fakat kızın, erkeği koca olarak kabul etmemesi, herhalde bir kızı, erkeğin ailesi tarafından, kızın ailesine verildiği farz edilecek nişan hediyeleri üzerindeki hakkından mahrum bırakmaktır. Asur Ticaret Kolonileri çağında nişan hediyesi olarak 'bel kemeri' verilmiş olduğunu görüyoruz. [143]

---

[141] Sever, 1992: 670
[142] Bayram, 1998a: 77; Balkan, 1987: 423
[143] Sever, 1992: 674

B. EVLENME

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da monogaminin (Tek eşlilik) varlığı anlaşılmaktadır. Hür bir Anadolulu kadının Asurlu tüccarla evlenmesi veya iki Asurlunun evlenmesine değinen vesikalarda "başka bir eş alamaz" şartı bu durumu açıkça belli etmektedir. Anadolu'da yerli bir kadının Asurlu kocasına ikinci bir kadınla meşru bir evlenme hakkı tanınmamakta ancak kendi memleketine gittiği zaman bir hierodul (qadištum) veya cariye almasına izin verilmektedir. "Başka bir zevce alamaz, eğer iki yıl içinde karısı ona çocuk vermezse o kadın kocası için bir esir kadın satın alacak, fakat bir erkek çocuk elde eder etmez bu esir kadını, istediği yere satacak" ibaresinden çocuksuz kadını boşamanın düşünülmediği sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte aileye bir çocuk temini amacıyla ikinci kadın almak fikri meşru eşe kabul ettirilmek istenmemektedir. İkinci kadının bir erkek çocuk dünyaya getirir getirmez satılacağına dair kayıt, o çağda Anadolu'da meşru eşin hukuk yönünden üstün ve erkeğe eşit bir statüye sahip olduğuna açıkça ifade etmektedir. Buna bağlı olarak da ayrılmaları halinde mallar eşit olarak bölünmektedir.[144] Asurlu tüccarların yerlilerle yaptıkları evliliklerde, genel olarak Anadolu'nun geçerli gelenek ve göreneklerinin uygulandığını söylemek mümkündür.[145]

1. Yerli Kadın Yerli Erkek Evlenmesi

"(Bay) Abarašna (Bayan) Kulsia ile evlendi. Ev her ikisinindir. Fakirleşirlerse, zenginleşirlerse her ikisi içindir. Eğer Abarašna Kulsia'yı bırakırsa evi her ikisi taksim edecekler. Öldükleri zaman evi Hištahšušar ve Beruva alacaklar" denmektedir. Bu belge, yerli bir kadının yerli bir erkek ile evliliğinden bahsetmektedir. İlk belirleyeceğimiz konular husus adları, yerli çiftin tamamen eşit haklara sahip oldukları ve ayrılma durumunda ise malların

[144] Darga, 1984: 14
[145] Bayram, 1998a: 78; Kınal, 1956: 359

tümünü taksim edileceğidir. Evli çiftin ölümünden sonra evi alacaklarından bahsedilen Hištahšušar ve Beruva'nın bunlarla akrabalık derecesi belli değildir.[146]

2. Yerli Kadın Asurlu Erkek Evlenmesi

Yerli bir kadınla Asurlu bir erkek arasında iki tip evliliğin yapıldığı zannedilmektedir. Bulardan ilki aššutum "Birinci Zevce" diğeri ise Amtum-eş statüsüdür.[147]

AKT I. cildinin a ve b metinlerinin ilk vesikasında Asurlu Adi-Adad'ın yerli halktan Anana adlı bir kız ile evlenmektedir. Anadolu'da ikinci bir kız ile evlenemeyeceği, ikinci bir kadınla evlendiği takdirde ilk karısına "5 mina gümüş tartmakla" cezalandırıldığı görülmektedir.

İkinci bir vesikası yine serinin I. cildinin 77 a ve b olarak alınan **k/t t/k 55** a ve b metinleridir. Bu metin muhteva itibariyle ve hukuki kayıt ve şartları ve formülleri bakımından daha zengin, daha renklidir.

Šū-Suen Enam- Aššur'un kız kardeşi Etari ile evlendi. O (kadın) kefili Puzur-Watum'u kendi yardımında bulundurmayacak (yardımına oturtmayacak). (Erkek) Kaniš'te ve Nihria'da bir kötü kadın ile dahi evlenmeyecek. Eğer kız kardeşlerini ya kocası, ya yerli kimse veya Asurlu kimse borç için herhangi birisi yakalayacak olursa Ennam-Aššur, annesi ve Puzur-šadul Šū-Suen'i temize çıkaracaklar. O kadının bedeli ödenmiştir.

"Eğer o (erkek) karısını terk ederse 2 mina gümüş tartacak. Eğer o (kadın) kocasını terk ederse 2 mina gümüş tartacak."

Görüldüğü üzere bu mukavelede diğer herhangi bir Asurlu-yerli veya yerli-yerli evlilik mukavelesi gibi kadın ile erkeği aynı imkân ve haklara sahip görmekte, cezai şartlar da her iki tarafa aynen tatbik edilmektedir.

Şu halde her iki vesikada da Sami- Asurlularının satın alma evlenmesi "Kaufehe" hükümleri değil, rıza ve karşılıklı aynı haklara sahip ve aynı

[146] Bilgiç, 1951a: 230
[147] Albayrak, 2000a: 37

şartlara ve cezalara tabi olmak gibi consensus denilen müsavi hukuk hükümleri tatbik edilmektedir.[148]

Yerli bir kadınla evlenmekte olan Asurlu, evliliğe ilişkin belgede, karısını istediği her yere götürebileceği şartı koydurmuştur. Buradan Asurlularla evlenen yerli aileden kızların sonradan başka şehre ya da Asur'a götürülmek istenmesi halinde ihtilafların çıktığı ve Asurluların bu şartı koydurmakla ilerideki bu kabil anlaşmazlıkları peşinen önlemeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.[149]

3. Asurlu Bir Kadının Asurlu Bir Erkekle Evlenmesi

İki Asurlunun birbirleriyle evlenmesine ait olan EL 1 vesikasında (Bay) X (Bayan) T-mer'at (Bay) Zehuz….aššatam šanitam ula ehhaz "(Bay) X (Bay) Z'nin kızı (Bayan) Yile evlendi… Başka bir zevce alamaz ifadesi geçmektedir.

EL 1 metninin devamında "eğer başka bir zevce aldıysa 1 mina gümüş tartacak, eğer iki ay zarfında gelmediyse ve karısının halini sormadıysa kızı başka kocaya verecekler" (bu ifade metnin kelime kelime tercümesidir), buradan henüz bu evlenmenin gerçekleşmediğini anlıyoruz. Metnin son satırında "'o'(!) kardeşlerimi bağlamayacak (!)" cümlesi vardır. Evlenecek çiftten metnin ilk kısımlarında, üçüncü şahıs olarak bahsedilir ve erkek anlaşmayı yerine getirmezse herhalde kızın vasilerinin onu başkasına verebilecekleri ifade edilmektedir. Buradan erkeğin, müstakbel karısının erkek kardeşlerini mesul tutması beklenirken, bilakis erkeğin şahsen konuşarak kendi kardeşlerini bir nevi levirat mükellefiyetinden kurtarmağa kalktığı izlenimini veren bu cümlede açıklık yoktur. Belki de bu ibare ile daha ziyade, yine bir üslûp değişikliği ile kızın konuşmakta olduğu ve kocanın gecikmesi halinde kendisinin başkasına verilmesinden doğacak mesuliyetten kardeşlerini korumak istediği kanaatine varılır.[150]

Bu vesikalarla ilgili dört önemli esası gözden kaçırmamalıyız.

---

[148] Bilgiç, 1986: 424-426; Bilgiç, Sever, Günbattı, Bayram, 1990: 93-94
[149] Bilgiç, Bayram 1995: 109
[150] Bilgiç, 1951a: 230-232

1) Gerek yerliler aralarında evlendikleri zaman gerekse koca Asurlu olduğu zaman, karı kocanın tamamıyla eşit haklara sahip olduğu bir aile kurulmaktadır.

2) Hr. 3 vesikasının üslubundan çocuksuz kadının boşanmasının düşünülmediği anlaşılmaktadır.

3) Hr. 3 de ancak meşru zevcenin çocuğu olmadığı durumlarda ve onun izni ile başka bir kadından çocuk elde etme yoluna gidilmektedir.

4) Hr. 3 vesikasında erkek çocuk doğar doğmaz bu kadının satılacağı kayıtlıdır.[151]

C. BOŞANMA

Asurlu bir tüccarın yerli bir kadınla evlenme mukavelenamesinde evlenmeden önce verilen bir paradan bahsedilmemekte, yalnız ayrılma halinde her iki tarafın 5'er mina gümüş ödeyecekleri kaydedilmektedir.

Boşanma vesikalarında ise daima bir boşanma parası söz konusudur. Bir vesikada Bayan Talharna'nın kocasının boşanmak için gereken "şehrin yemin"ini yaptığı başka bir belgede ise erkeğin kadına boşanma parasını "şehrin prensinin huzurunda verdiği" yazılmaktadır. Gerek bu yemin kaydı gerekse boşanma parasının resmi kişilerin huzurunda verilmesi evlenmeler gibi boşanmalarında belli bir düzen dâhilinde olduğunu göstermektedir.[152]

Kt. 78/k 176 envanter numaralı belge Kaniš kārumu tarafından verilen karara ilişkin bir mahkeme zaptıdır. Kararda daha önce bir Asurlu şahısla evli ve muhtemelen boşanmış olan kadının, Annsesi Hunanā tarafından gönlünün istediği bir kocaya verilebileceği kaydedilmektedir.[153]

Metnin tercümesi şu şekildedir.

---

[151] Bilgiç, 1951a: 232-233
[152] Kınal, 1956: 359
[153] Bayram, Çecen, y. t.: 17

“Kārum Kaniš’in yetkilileri hükmü verdi. Hunanā, Aššur-Malik’in karısı, kendi kızı Alina’yı bugün gönlünün istediği kocaya verecek.”[154]

Az sayıdaki boşanma belgelerinden de şu sonuçları çıkarmak mümkün olmaktadır:

a) Boşayanın erkek olması halinde kadına "boşanma parası" yani “ezibtu” verilmektedir.

b) Erkeğin boşadığı karısına ve çocuklarına, onların ihtiyaçlarını dikkate alarak bazı ihtiyaçlarını aylık, diğer bir ihtiyacını da yıllık olarak vermesi belirtilen ve tarafımızca "nafaka" olarak nitelenen ödemeler söz konusudur.

c) Boşanmanın şartları yerine getirildikten sonra kadın veya erkek tarafından herhangi bir hukuki itiraz vaki olursa, bu kimseye ağır para cezası öngörülmektedir.

d) Boşanan kadına ister Asurlu isterse yerli, istediği erkekle evlenme serbestîsi metinlerde vurgulanmaktadır.

e) Hususi bir durumu ifade eden ve aralarında geçimsizlik olduğu anlaşılan bir ailenin boşanmasında koca evi, borçları ve alacakları kısaca her şeyi bırakıp gitmiştir. Bu kocanın "içgüveysi" olabileceği yolunda görüşler vardır.

f) Hususi bir durumu ifade eden belgede kocanın boşanma parasını yüksek tuttuğu (yaklaşık 1/2 kg gümüş), ve çocukların velayetini alacağı ve kadının itiraz hakkı olmadığı kaydedilmektedir. Çocukların velayetini almak için babanın, herhalde ekonomik durumu çok iyi olmayan anneye fazlaca para vermesini konu etmektedir.[155]

[154] Bayram, Çecen, y. t.: 17
[155] Bayram, 1998a: 79

D. NAFAKA

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda kadınların boşanma sonunda 'Ezibtu' adıyla boşanma parası alıyorlardı. **Kt. 88/k 269** numaralı Wahšušana Kārumu'nun verdiği bir mahkeme kaydında boşanma sonunda kadının kocasından bugünkü anlamda nafaka diyebileceğimiz bir hak alabildiğini görmekteyiz.[156]

Metinin tercümesi şöyledir: "Wahšušana Kārumu'nun yetkililerinin mührü. Kārumun yetkilileri karar verdi ve Pilah-İštar'ın karısı Agija'nın kızı (olan) Tatana burada alıkonulmuştur. Anadolu'yu terk etmeyecektir. Pilah-İštar, Kaniš'e gidinceye kadar onun babasının ailesi, onun mobilyalarını göndermemişlerdir. Her ay 8'er minalık kırık bakırı onun yiyeceği, yağı ve yakacak odunu alarak, Pilah- İštar'ın karısı Tatana'ya verecek, ayrıca her sene kumaş verecek. Kārum'un kararı ile ilgili zarflı tabletin nüshası olan bu notu zarflı tablet ile Wahšušana'da bıraktım."[157]

Metnin tercümesinde görüldüğü üzere Asurlu bir erkekle evli olan Anadolulu kadının kocasından boşandığını bu boşanmanın ardından da, geçimini sağlayabilmek için, mahkemenin karara bağlayıp onayladığı nafaka almaktadır. Nafaka miktarının nasıl belirlendiği konusunda bir açıklık yoktur. Ancak metinde mahkeme Tatana'ya verilmek üzere, her ay için yaklaşık 4 minalık kırık bakır ve buna ilaveten senelik kumaş ihtiyacı, şeklinde karara bağlamıştır.

Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce, Anadolu'da bugünküne benzer bir anlayışla, kadının haklarını koruyan ve boşanma durumunda, geçimini idame ettirmek üzere mahkeme kanalı ile nafaka almaya hak kazandığını gösteren ve bu ihtiyaçların aylık ve yıllık olarak nelerden teşekkül ettiğini ve ne kadar para ödeneceğini açıkça ortaya koyan ifadeler kayda geçirilmiştir.

ICK 1 32 Bu metin hem bir boşanma belgesi hem de metnin sonunda ayrılan eşlerin ortak çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması için paranın annede kalan çocuğa verdiği paradan bahsetmesi bakımından dikkat çekicidir. Metnin tercümesi şöyledir. "Pilah-İštar kendi karısı Walawala'yı boşadı. Onun

[156] Bayram, Çecen, y. t.: 15
[157] Bayram, Çecen, y, t.: 17

boşanma parası olarak x šeqel gümüş tespit edilmiştir. Pilah-İštar ve Walawala'nın bu meselesinde onun annesi Šāt-İštar, Nunu ve onun erkek kardeşi Amur-Aššur onun yardımında bulundular. Aššur için, Ana için, kral için yemin ettiler ve Pilah-İštar ve onun oğullarına [……] ayrıca onun hakkında (Pilah-İštar) herhangi bir şey için ona hukuki itirazda bulunmayacaklar. Eğer bulunurlarsa 10 mina gümüşü ödeyecekler. Pilah-İštar kızı Lamassi'yi Asur'a gittiği zaman onu sevk edecek. Büyütme parası ve onun (Lamassi'nin) yiyecek parası karşılanmıştır. Hiç bir şey hukuki olarak talep edilmeyecektir. Şahit Ennam-Aššur, şahit Enna-Sū-en, şahit [……], şahit Dalaš, şahit Adada." [158]

Bu metnin tercümesinden de anlaşıldığı üzere, Anadolulu bayan kocasından ayrılmış ve metinde kırık olduğu için miktarını bilemediğimiz ölçüde boşanma parası almıştır. Boşanma meselesinde, genel olarak bu türden diğer metinlerde olduğu gibi Walawala'nın desteğinde, annesi Nunu adında akrabalık derecesi belirtilmemiş bir şahıs ve erkek kardeşi Amur-Aššur'u görmekteyiz.

Metnin devamında tarafların, yerli ve Asurlu tanrılar ve krallar üzerine yemin ettikleri ve verilen karara itiraz etmeyecekleri dile getirilmektedir. Tarafların itiraz etmeleri durumunda uygulanacak cezadan bahsedilmektedir.

E. EVLATLIK ALMA

Aile hukukunun içerisine giren bir diğer konu ise evlatlık alma konusudur. Evlatlık alma, bugün olduğu gibi o devirlerde de Anadolu'da görülmektedir. Ailenin boşanma ile yıkılması sonucu annesiz ya da babasız kalan, her ikisini de kaybeden çocukların durumu bir sorun teşkil etmekteydi. Bu durum evlatlık alma müessesesi ile kısmen de olsa halledilebilirdi. Ayrıca yetişkin kimseler de evlatlık olarak alınmaktaydı. Evlatlık almada amaç

[158] Albayrak,1995: 91-96

evlatlık alan aileye veya kimseye maddi ve manevi destek sağlamak, varis tayin etmektir. Bu varis tabii ki evlat alınan kimsedir.[159]

Elimizde bu devre ait sadece iki tane belgenin olması nedeni ile evlatlık almanın uygulamalardaki mevcut şartları üzerinde bir şey söyleyememekteyiz. Fakat bu iki vesikaya dayanarak Eski Anadolu'da Kültepe çağında yaşayan halk arasında evlatlık alma geleneğinin var olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla da baba otoritesinin mutlak olduğu, babanın isterse oğlunu satabileceği bir aile hukukunun hüküm sürdüğünü anlamaktayız.[160]

Kültepe metinlerinde evlatlık almayla ilgili çok az sayıda metin bulunmaktadır. Bunların başında ve sonunda birtakım şartlar ileri sürülmektedir. Bu metinlerden şu sonuçları çıkartmak mümkün olmaktadır.

a) Bir kız çocuğu evlatlık alınmış ve daha sonra evlatlık alan anne-babanın erkek çocuğuyla evlendirilmiştir. Bu metinde kızın evlatlık olarak alınmasının mı yoksa ailenin onu gelin olarak kabul etmesinin mi esas olduğu açık değildir. Belki evlatlık olarak alınan kızın zaman ve şartlara göre bu şekilde gelin olarak değerlendirildiği düşünülebilir.

b) Evlatlık alınan kimseye (belki evlendikten sonra eşiyle birlikte) evlatlık alan anne-baba istemeyecek olsa bile onlarla birlikte oturma mecburiyeti getirilmektedir.

c) Evlatlık alan anne-baba, herhalde evlatlık alışlarından itibaren üç yıla kadar herhangi bir şekilde çocuk sahibi olurlarsa, evlatlık mirastan yararlanamıyor. Aksi takdirde yani evlatlığa geçişten itibaren üç yıl içerisinde çocuk sahibi olamazlarsa evlatlık mirastan yararlanma hakkına sahip oluyor.

d) Evlatlık gerektiğinde satılabilmektedir. Kültepe' de aile fertlerinden birinin veya tamamının satılabildiği tespit edildiğinden, bir aile üyesi olarak kabul edilse dahi evlatlığın, satılmasının son derece tabii olduğunu belirtmek gerekir. [161]

---

[159] Alpman, 1977: 319-320
[160] Alpman, 1977: 322
[161] Bayram, 1998a: 79-80

F. MİRAS

Anne ve baba daha sağlığında, ailenin geleceğine yönelik belki vasiyet niteliğinde kabul edebileceğimiz bazı kararlar aldıkları görülmektedir. Ebeveynlerin, bu kararları almalarının sebebi onlar hayatta iken çocuklarının kendilerine daha iyi davranmalarını sağlamak ve ebeveynlerinin ölümünden sonra miras paylaşımı konusunda çocuklar arasında ortaya çıkabilecek tartışmaları önlemeye yönelik olmalarıdır. Çocuklardan birinin anne ve babaya kötü davranması halinde, onun sahip olduğu hissenin başka birine satılması -ki bu hisse muhtemelen diğer kardeşlerden birine verilmektedir- ebeveynlere kötü davranan çocuğa karşı uygulanan bir nevi ceza niteliğinde olmalıdır.[162]

Bir metindeki "Anneleri ve babaları öldüğü takdirde (onlar) evde beraber oturmaya devam edecekler. Eğer beraber oturmak istemezlerse, evi ve diğer her şeyi eşit ikiye paylaşacaklardır." ifadeleri, anne ve babanın, ailenin devamını sağlamaya yönelik kararlar aldıklarını göstermektedir. Diğer taraftan ebeveynlerin ölümünden sonra çocukların beraber oturmaları hususunda bir zorunluluk getirilmediği ve onların kendi isteklerine göre karar verebilecekleri anlaşılmaktadır.[163]

Kt 89/k 370 numaralı belgede anne ve babalarının sağlıklarında vasiyet niteliğinde kararlar aldıkları görülmektedir. Anne ve babaya kötü davranıldığı takdirde ceza olarak 10 mina gümüş ödeyeceği belirtilmektedir. Metnin devamında yer alan ifadelere göre, ebeveynlerden birinin ölmesi durumunda, hayatta kalan kişinin çocuklara bakmak zorunda olduğu anlaşılmaktadır. [164]

Veraset, yani bir malın babadan çocuk(lar)ına geçmesi de ilginç bir durum arz etmektedir. Bu tür metinler de çok azdır ve Asurlularla ilgilidir. Yerlilere ilişkin bu türden bir metin tespit edilememiştir:

a) Babası ölen Asurlu bir kız babasının terekesinin tespitini ve muhtemelen kendi hissesine düşen miktarı istemektedir. Erkek kardeşi ise

[162] Öz, 2005: 76
[163] Öz, 2005: 76
[164] Öz, 2005: 78

bu iş için Anadolu'da bulunan diğer ağabeylerinin de Asur'a gelmesi ve babasının vasiyetine ilişkin belgeyi birlikte okumaları gerektiğini şu ifadelerle belirtmektedir: "Ağabeylerimiz Anadolu"da(dır). Depoyu ve (babamızın) vasiyetnamelerini açmayacağız. Şehir (bu hususta) hükmü verdi. Siz burara gelinceye kadar depoyu ve vasiyetnameleri açmayacağız"

b) Bir başka veraset belgesinde Asurlu şahıs rahip olan kızı ile oğluna ve karısına, Asur'daki ve Anadolu'daki belgelerde kayıtlı olan alacaklarını nasıl tanzim ettiğini anlatmaktadır.

c) Bir başka belgede ise: "İli-dan'ım oğlu İli-Aššur'un terekesi. Terekemin sahibi (olan hiç kimse) Tanrının kapısına girmeyecek. Girerse 10 mina gümüşü ödeyecek" ifadesi geçmektedir. Tanrının Kapısı (bab ilim) ifadesi, yemin edilen yerden başka, senetlerin düzenlendiği ve saklandığı, bir çeşit noterlik hizmeti yapan bir kurum olarak da değerlendirilmiştir. İşte bu yeni metin, Tanrının Kapısı olarak tercüme edilen bab ilim'in gerçekten bu tür bir fonksiyonu olduğunu ortaya koymaktadır.

d) Ayrıca ortak tüccarlar ve bunlarla ilişki içinde olan diğer tüccarlar arasında, ortaklardan birinin ölmesi halinde ortaya çıkan pürüzler de gündeme getirilmiş ve bunların giderilmesi için pek çok yazışma ve hukuki yollara başvurma olayları gerçekleşmiştir.[165]

Miras konusuyla ilgili belgelere baktığımızda dikkati çeken Asurlu tüccar Pušu-ken'in ortağı olan Puzur-Aššur'un mirası ile ilgili belgedir. Bu tüccarın Kaniš'ten sonra Batı yönündeki ilk önemli merkezi olan Wašhania şehrinde ölmesi üzerine, Pušu-ken'in oğlu Buzazu Wašhania'a giderek Puzur-Aššur'un terekesini alarak Enna-Sin isimli tüccara teslim ettiğini öğrenmekteyiz.[166]

Metinlerden ev, gümüş, altın vb. dışında hizmetli, mobilya, metal kap, masa, kaşık, hançer, deri gibi eşyaların miras olarak bırakıldığını öğrenmekteyiz.[167]

---

[165] Bayram, 1998a: 80
[166] Şahin, 2000a: 460
[167] Albayrak, 2000: 2

G. KAN PARASI

Kültepe tabletleri adını verdiğimiz, eski Asurca yazılmış vesikalarda "Kan Parası" anlamına gelen kelime "dāmu"dur. Kan karşılığındaki bu kelimenin "kan dökme ve akraba" gibi anlamlar için de kullandığı, metinler ile sabittir.

Yeni Asur Devri metinlerinde "Kan Parası" meselesi daha teferruatlı işlenmiş olup, "kan parası" yerine ya köle vererek bu halledilmiş ya da "Kan Parası" konusu muhatapları arasında halledilmediğinden, davacı tarafından bir parsel tarlaya el konulmuştur. Bir diğer vesikada "Kan Parası"na karşılık bir şahsın 2 biltum bakır ödemekle cezalandırıldığı görülmektedir.

Kt b/k 180 kazı envanter numaralı vesika Anadolu'da ölen bir Asurlu şahsın "Kan Parası"nı alabilmesi maksadı ile oğlunun Asur Şehri Meclisi'ne müracaatı ve bu konuda meclisin toplanarak karar alması hakkındadır.

Metnin tercümesi şu şekildedir. "Waklum, Kaniš Kārum'una şöyle söylüyor: "Şehir, kutsal hamru odasında hükmü verdi. Enam-A'nın oğlu Aššur-rabi, vekili (rābişum'u) Kaniš'e gönderecek ve Enam-A'nın kan parası oğluna ödenecek."

Kt b/k 162/a-b envanter numaralı vesikada meselenin Anadolu'da halledildiğini belirten bir vesika olup 1949 kazısındandır.

Metnin tercümesi şu şekildedir. "Aššur-rabī'nin oğlu Ennam-A'nın kan parası ile ilgili şehrin tabletini Sū'e(n)-tata getirdi ve Ennam-Aššur ile meseleyi bitirip şehrin huzurunda yemin ettik. Babası Aššur-rabi'nin yerine, Sū'e(n)-tata gümüşü aldı. Zukia'nın huzurunda, Šü-Bēlum'un huzurunda, Aššur-dan'ın huzurunda."

Açıkça görülmektedir ki Kaniš'e gönderilen vekil Anadolu'ya varmıştır. Davacının kendi adına vekil olarak oğlunu bu işi halletmesi için görevlendirmiştir. Asur şehir meclisi kararı ile Anadolu'ya gelen vekil, kan parası konusunda muhatabı olan yine Asurlu bir isim taşıyan Ennam-Aššur ile görüşerek, babasının adına kan parasını almış ve bu meseleyi halletmiştir.

Kt b/k 258/a-b envanter numaralı vesika bir borç mukavelesi olup bu mukavelenin sonuna Asurlu bir şahsın adına, Zaniwata adlı bir kişiye ait

kanın masraf parasının, yine bir Asurlu şahısça ödendiğine dair bir not ilave edilmiştir. Bu metinde 1949 kazısındandır.

Metnin tercümesi; “Kārumun, Amur-Aššur’da 1 1/3 mina Amurru gömüşü vardır. Amurru-bani ve Aššur-nada’nın hamuštu’sundan itibaren, bir ayda bir minaya 1 1/2 seqel (faizi) ilave edecek. Ennum-Aššur’un adına, Zaniwata’nın karısının masrafı(olan) parayı, o ödedi. Hanārum’un huzurunda, Aššur-emuqi’nin huzurunda. [168]

[168] Çeçen, 1998: 291-296

II. TİCARET HUKUKU İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

M.Ö 2000'li yıllarda, Güney Mezopotamya'daki Babil'de olduğu gibi Kuzey Mezopotamya'daki Asur'da da mülkiyet anlayışı değişmiştir. Sumerlilerin eski devlet mülkiyet sistemi yerine şahsî mülkiyet sisteminin hâkim görüş halini alması ve gelişmesi neticesinde, Asur Devleti ve halkı süratle kalkınmış, dışarı açılma ihtiyacı duyulmuş ve alışveriş şartları bakımından Anadolu en müsait pazar sayılmıştır. Bunun neticesinde M.Ö. 1950'lü yıllarda Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri kurulmuştur.[169] Anadolu'da tarihin başladığı zaman olup, bu devre ismini veren Asurlu tüccarlar Anadolu'ya gelerek yerleşmiş oldukları şehirlerde 250 yıl boyunca Anadolu halkıyla birlikte yaşamışlardır.

MÖ II bin yılın ilk çeyreğine tarihlenen Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu ile Mezopotamya arasında sıkı bir ticari faaliyetin mevcudiyetine şahit oluyoruz.

Asurlu sermaye sahipleri, Anadolu'nun bazı ihtiyaçlarından faydalanarak kendi ülkelerinin de ihtiyaçlarına cevap vermek maksadıyla, Anadolu ile sıkı bir ticari faaliyete girişmişlerdir.

Kültepe tabletlerinden öğrenildiğine göre, Orta Anadolu'nun önem arz eden hemen her şehrinde bir şehir devleti vardı. Asurlu tüccarlar, bu şehir beylerine vergi ödemek şartıyla onların himayesi altında, şehir sınırlarının dışına kurmuş oldukları "Kārum" (büyük) ve "Wabartum" (küçük) adı verilen pazar mahallelerinde oturuyorlar ve şehir halkı ile ticaret yapıyorlardı.[170]

Ticaret maksadı ile Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar, Kārum ve Wabartum denilen ticaret merkezleri kurarak, bu bölgelerde 250 yıla yakın bir zaman içinde ticaretle uğraşmışlardır.[171] Kolonilerin merkezi Kültepe (Kaniš) olmuştur. Kārum ve Wabartum adı verilen diğer şubeler, en büyük Kārum

[169] Sever, 1995: 2
[170] Memiş, 1999: 66
[171] Sever 1994: 85

olan bu merkeze bağlanmışlardır. Diğer adı geçen bütün ticaret merkezleri Kaniš'den talimat almışlardır.[172]

Asur gerek Mezopotamya içerisindeki gerekse Anadolu ile yapılan faaliyetin merkezini teşkil etmiştir. Asurlular Anadolu'nun talebi olan kalayı ve kaliteli kumaşları temin edip, Anadolu'ya getirmişler, Anadolu'daki altın, bakır ve gümüşü de Asur'a aktarmışlardır[173]

Asurlu tüccarların Anadolu'yu tercih etmelerinin sebeplerinden birisi de bu bölgede barış ve sükûn ortamının mevcudiyetidir. Çünkü ticaret kervanları Asur'dan hareket ettikten altı ay kadar sonra ancak Kaniš'e ulaşabilmekteydiler. Kervanların emniyetini yerli (Anadolulu) krallar (beyler) üstlenmişler, bu yüzden yol güzergâhı boyunca da karakollar kurmuşlardı.[174]

Kültepe tabletlerinden ticaretin oldukça sistemli bir şekilde disipline edilmiş olduğu, ithal malların fiyatlarının belirlemesi, tüccarların verdikleri kredilerin faiz oranları ve çalıştırılması, ithalat ve ihracat esnasında ödenecek vergi miktarı, ticari anlaşmazlıkların nasıl çözüldüğünü öğrenebiliyoruz. Netice itibariyle "ilk milletler arası ticaret sistemi" Anadolu ile Asur halkları arasında gerçekleşmiştir de diyebiliriz.[175]

Asurluların Anadolu'yu ticari faaliyetleri için uygun bir yer olarak seçmelerini, MÖ III. bin yıldan kalma kral mezarlarından bilinen zenginliğine, yerli halkın sahip olduğu hayat standardının düşüklüğüne bağlanmaktadır. Yine Asurluların bir başka yerden temin edip getirdikleri kalaya tunç yapımındaki yaygın kullanılışından dolayı yerli halkın büyük ihtiyacının olmasına ve Anadolu'nun zenginliklerinin Asur'a götürülmek istenmesine bağlamak mümkündür.[176]

Asur ile Anadolu arasındaki bu ticaretten iki ülke de istifade etmiştir. Bununla birlikte 250 yıllık bir zamanı içine alan bu devrede, Asurluların kendi aralarında elbette birtakım anlaşmazlıklar olmuştur. Anlaşmazlıkların ve ihtilafların çözümünü, birinci planda olayın geçtiği "Kārum Dairesi" ele alır ve

[172] Sever, 1995: 2
[173] Bayram, 1993: 1
[174] Sever, 1995: 2
[175] Sever, 1994: 86
[176] Bayram, 1993: 1

hallederdi. Eğer meseleyi halledemezlerse Anadolu'daki Kārum'ların bağlı olduğu "Kaniš Kārum"'una havale ederlerdi.[177] Kaniš Kārum'unda "Şehrin Babaları" denilen bir ihtiyarlar meclisi vardı. Kolonilerdeki Asurlular hakkındaki bütün kararları bu meclis verirdi. Fakat üyeler arasında bir anlaşmazlık olursa, o zaman ihtiyarlar meclisi kâtibi, genel meclisi toplantıya çağırır, kararı onlar hep beraber, sayı hesabı ile yani oylamayla verirlerdi.[178] Kaniš Kārum'u da meseleyi karara bağlayamaz ise, daha üst ve yetkili merci olan Asur'a anlaşmazlık sunulurdu. Asur şehir meclisi kutsal "hamrum" odasında toplanarak karara varılır ve meclisin kararı bir belge ile düzenlenerek Anadolu'ya Kaniš Kārum'una gönderilirdi.[179]

Asur ile Anadolu arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisi dâhilinde çizilen bu kurallar şunlardır.

1. Her Anadolu krallık sarayına, malın cinsi ve miktarına göre vergiler vermek.

2. Saraylıların, getirilen kaliteli kumaşların bir kısmı üzerinde veya tamamında ilk satın alma hakkını kabullenmek.

3. Sarayların bazı özel mallar üzerinde ticari tekeli olduğunu kabul etmek ve bunların ticaretini yapmamak.

Yerli krallar Asurlu tüccarlara uymalarını istedikleri kurallar karşısında aşağıda sıraladığımız garantileri vermişlerdir.

1. Kendi resmî kurumları olan kārumlarda kanuni haklarını saklı tutup, korunmalarını temin etmek.

2. Politik ve adli bakımdan Asur'a bağlı olan kolonilerin serbest bölgedeki bütün haklarını korumak.

3. Kral tarafından kontrol edilen bölgelerde yolların korunmasına, soyguna ve hırsızlığa karşı tedbirler almak.[180]

Sonuç olarak Asur Devleti, elindeki ihtiyaç fazlası malları ihtiyaç duyulan pazarlara satmak, oradaki kıymetli malları da Asur'a çekmek için

[177] Çeçen, 1990: 35
[178] Kınal, 1991: 62
[179] Çeçen, 1990: 35
[180] Bayram, 1993: 3

sistemli bir faaliyete girişmiş ve bu iş için Kuzey Mezopotamya'ya en yakın ve en uygun yer olan Anadolu'yu seçmiştir.

A. KÖLE TİCARETİ

İnsanların hürriyetlerinden yoksun kılınarak başkalarının malı sayılmaları kölelik olarak adlandırılabilir. Toplumsal bir olgu olan kölelik kurumu eski hukuk sistemleri tarafından da düzenlenerek yasallaştırılmıştır.

Modern hukuk sistemlerinin hemen hepsinde insanlar doğumla birlikte haklara ehil olurlar. Bugün ilkçağ insanının anladığı ve uyguladığı şekilde bir kölelik kurumunun kabulünü düşünmek insanlık için dehşet verici ve imkânsızdır.

Eski devirlerde ise durum farklıdır. Tüm eski uygarlıklarda kölelik kurumuna rastlayabiliriz. İnsanlar bu toplumlarda hürler ve köleler olarak iki sınıfa ayrılırlar ve bu ayırım hukuken meşru sayılırdı.

Tüm eski kavimlerde müşterek bir kurum olan köleliği kaldırmayı hiç kimse düşünememişti.

Tüm eski uygarlıklarda kölelik kurumu incelenirken ülkeler arasında gerek kurumun kaynağı, gerek kölelerin hukuki statüleri ve fonksiyonları açısından benzerlikler görülecektir. Bunun nedeni kölelerin ekonomik hayatın bir parçası olmalarında aranmalıdır.[181]

Kültepe tabletleri genel olarak borç mukaveleleri, mektuplar, hukuki belgeler, listeler vb. konuları içermektedir. Çok fazla olmamakla birlikte ev, tarla, köle alım-satım mukavelelerine de rastlanmaktadır. [182]

Kültepe metinleri bir "mal" olarak değerlendirilen kölelerin alım satımı ile ilgili belgelerin hukuki çerçeveye uygun bir şekilde hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Kt. o/k 45 envanter numaralı tablette bir bayanın köle olarak satılmasıyla ilgilidir. Tablet iki şahit huzurunda düzenlenmiştir. Metnin tercümesi şu şekildedir. "Gazuzu'nun oğlu Nakkilet'in mührü, İdd(i)n-Aššur'un

[181] Bozkurt, 1981: 65-66
[182] Yılmaz, 1998: 103

oğlu Enna-Aššur'un mührü, Hapušu'nun mührü, onun karısı Waliwali'nin mührü. Bayan köle Nanaša'yı Hapuašu ve onun karısı Waliwali'den Hapuala satın aldı."[183]

Kt. o/k 90 envanter numaralı tablet yerliler arasında düzenlenmiş bir köle satış belgesidir. Metinde, Kikaršan ve Zilanahšušar'ın köle Azu'yu, 1/3 mina gümüş karşılığında Hudada ve Šidu adlı kişiye 4 şahit huzurunda sattıkları konu edilmiştir. Metnin tercümesi şu şekildedir. "Kikaršan ve Zilanahšussar, Azu'yu 1/3 mina gümüş fiyatına sattılar. Hudada, Šidu onu satın aldılar. Eğer herhangi birisi tuzinnum ya da alacaklı olsun Azu ile ilgili olarak, Hudada ve Šidu'ya itiraz edecek olursa 1/3 mina 2 1/2 šeqel gümüş ödeyecek. Kikaršan ve Zilanahšušar onu temizleyecekler. Šabarunua'nın huzurunda, Nuhšatum'un huzurunda, İšpunuman'ın huzurunda, Mahuši'nin huzurunda."[184]

Kt. v/k-65 envanter numaralı tablette ise şu ifadeler yeralmaktadır. "Tarmana, İnar'ın bedeli olan 1/2 mina, 7,5 šeqel gümüşü, (İnar'ın) büyük kardeşi Hušui'ye ve annesi Kudida'ya tartıp, onu satın aldı. Eğer Tarmana kendi evinde Inar'a iyi muamele etmezse Inar, 1/2 mina, 7,5 šeqel gümüşü Tarmana'ya iade edecek ve hemen oradan gidecek. Eğer ona iyi muamele ederse, Inar Tarmana'nın kölesidir."[185] Burada köle şartlı olarak satın alınmıştır.

Kt 90/k 120 envanter numaralı metin iki Asurlu arasındaki kadın kölenin satışı ile ilgili bir kontrat olup, satın alan Asurlu kadın, satış sonrası anlaşmazlık olması durumunda satış bedelinin aynen ödenmesi şartını koşmuştur.

Kt. 88/k 990 envanter numaralı belgede Yerli bir kadın kölenin Peruwa tarafından Asurlu birine karısına satışı ile ilgilidir. Vesikada köle için itiraz olması halinde satış fiyatının 4 katı ödeme yapılacağı kaydedilmektedir.[186]

Köle satışları genel olarak Asurlular ve yerliler arasında yapılmakla birlikte yerlilerin kendi aralarında da satış mukaveleleri yaptıkları

[183] Albayrak, 2005: 22-23
[184] Öz, Albayrak, 2005: 24-25
[185] Sever, 1998: 492-493
[186] Bayram, Çeçen, 1996: 586-588

bilinmektedir. O dönemde Anadolu'da yaşayan insanların ekonomik sıkıntılarından dolayı aile bireylerinden bazılarını satmak zorunda kaldıkları görülmektedir.

B. EV SATIŞI

Kültepe tabletlerinde taşınmaz mal alım-satımına dair olmak üzere çok az sayıda ev satış mukavelesi bulunmaktadır. Bu durumun Anadolu'da özel mülkiyetin sınırlı tutulduğu şeklinde değerlendirilmemelidir.[187]

Ev satışıyla ilgili bir Kültepe metinde yerlilerin tanrı Anna'nın tapınağında, herhalde tanrı Anna'nın Hançeri (Patrum) önünde yemin ederek, ev satışıyla ilgili meselelerini hallettikleri görülmektedir. Bu tapınakta tanrı Anna'nın huzurunda bazı meselelerin çözüme kavuşturulması da, Asurlu tüccarların tanrı Aššur'un sembolü önünde yemin ederek davalarını sonuçlandırmalarına benzemektedir.[188]

1. Yerlilerin Kendi Aralarındaki Ev Satışları

Kt. a/k 1263 b envanter numaralı tablette Tikšar Züzu'nun oğlu Šala'nın evini satın almıştır. Fakat bu ev üzerinde, rabi sikkatim'in ub/pad/tinnum'ları olarak tanımlanan beş kişinin de söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu kimselerden ilkinin ismi yazılmayarak, rabi sikkatim'in tusinnum'u olarak belirtilmekte, ikincisi ise rabi şābim "askerlerin başı!" unvanını taşımaktadır.

Metinde upatinnum'(lardan birisinin) ev üzerinde hak iddiasında bulunması durumunda, bunların Tikšar'a 1 mina gümüş ödemeleri şartı yer almaktadır.

Kt.v/k 52 envanter numaralı tablette ise yine ev üç Anadolu şahidinin önünde, yerli bir erkek tarafından yine yerli bir kadına satılmaktadır. Metnin tecrübesi şu şekildedir. "Tamria'nın evini Ala satın aldı. Birisi ev üzerinde hak

[187] Günbattı, 1989: 51
[188] Şahin, 1998: 406

iddiasında bulunursa Tamria evin hesabını temizleyecek. Eğer böyle yapmazsa, o (Tamria) 2/3 mina 5 šiqel gümüş ödeyecek. Niramtum'un huzurunda; Aduašu'nun huzurunda; Ašuat'ın huzurunda."[189]

Kt 80/k 25 envanter numaralı tablette de Yerli bayan Šupiašuwa'nın, yine yerli Walhašna'nın evini, yakınları bilinmeyen Gabašunuwa ve Lulu ile Walhašna'dan aldığına daha doğrusu evin fiyatı hakkında onları paraya doyurduğuna dair bir belgedir. Evin satış değeri kaydedilmemiştir, ancak ev hakkında bir müracaat olursa 5 mina gümüş ödeneceği belirtilmiştir.[190]

Kt. o/k 50 envanter numaralı tablette yine yerlilerin kendi aralarında düzenledikleri dört şahitli bir ev satış sözleşmesidir. Metinde evle birlikte, evde oturanların da satışa dâhil edilmiştir. Bu kimselerin fonksiyonları hakkında açık bir bilgi kayıtlı değildir. Ancak, bu kimseler satışa konu olan evde oturan kiracı aile veya hizmetliler olabilirler. Bu satışa bir itiraz gelecek olursa 1 mina gümüş tartacak.[191]

2. Asurlu Tüccarların Kendi Aralarındaki Ev Satışları

Kt. b/k 121 envanter numaralı belgede Asurca bir isim taşıyan bir babanın yerli karısında doğma yerli dilde bir isim taşıyan oğluna ait evinin, bir başka Asurlu'ya düşük bir ücretle satıldığına ilişkin belgedir. Ev hakkında itiraz vaki olması halinde, fiyatının 4 katı olan 2 mina'nın alıcıya ödeneceğinin kaydedildiği senedin, 4 tane yerli şahidi vardır.

Kt. 90/k 144 envanter numaralı belgede de Kaniš Kārumu'nun iki Asurlu arasındaki ev satışı ile ilgili hususta kararını kaydetmekte olup, kırık kısımlarına nüfuz edilmemektedir.[192]

---

[189] Günbattı, 1989: 51-56
[190] Bayram, 1991: 307
[191] Albayrak, 2005: 26-27
[192] Bayram, 1991: 305-313

Kt.b/k 117 envanter numaralı belgede Asurlu şahıslar arasında yapılmış bir ev satışı çerçevesinde ilgili kişilerin hesaplaşmasının konu edildiği bir tablettir.[193]

3. Yerlilerin Asurlu Tüccarlara Ev Satışı

(Kt. v/k 28) Tabletteki evin satıcısı olarak sekiz yerlinin adı sayılmaktan başka, bunlarla irtibat pek açık olmayan Ab-šalim ve onun tüccarı olarak iki kişiden daha bahsetmektedir. Evi Šalma-Aššur adına iki Asurlu satın almaktadır. Mukavelede satış fiyatı belirlenmemiş fakat satışa itiraz edilmesi halinde, tazminat olarak 10 mina gümüş ödeneceği kaydı yazılmıştır.[194]

Kültepe tabletlerinde 18, 21, 30, 33 šeqel gibi düşük düşük ev satılmasına karşın 780, 960 ve hatta 1200 šeqel gümüşe de ev alınmakta ve satılmaktadır. Fiyatlar arasındaki bu büyük fark, satılan evlerin kalite ve genişlik bakımından birbirinden çok ayrı olduğunu ortaya koymaktadır.[195]

C. BORÇ MESELESİ

Toplum halinde bir arada yaşayan kişilerin çeşitli ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların giderilmesi bazı mal ve hizmetlerin elde edilmesine, bunların kullanılmasına veya tüketilmesine bağlıdır. Kişiler ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri ilke olarak birbirleriyle yapacakları hukuki muamelelerle sağlarlar. Bu muamelenin basında akit (sözleşme) adı verilen çok taraflı hukuki muamele gelir.[196]

Kültepe tabletleri, daha öncede belirttiğimiz gibi Asurca yazılmış ve Asurlulara ait olmakla birlikte, yerli Anadolu halkının da Asurlu tüccarlarla olan münasebetleri sebebiyle bu belgelerden yerli halkın ekonomik faliyetleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız.

---

[193] Günbattı, 1989: 52
[194] Günbattı, 1989: 54-55
[195] Bayram, 1991: 300
[196] Eren, 2003: 2

Kültepe tabletleri arasındaki borç senetlerinde sırasıyla borç miktarı, borçlu, alacaklı, tarihleme, vade tespiti kaydedilerek ödenmemesi halinde ilave edilecek faiz belirtilmektedir. Sonra o yılda limmum olan şahısın adı zikredilmekte ve en son şahitlerin ismi geçmektedir.[197]

Borç senetlerinde, borcun ödeneceği zamanı, yani vadesini belirlemek için çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Yerlilere ve Asurlulara ait olan bu ifade ve tabirler metindeki şahısların yerli ve Asurlu oluşuna göre değişmektedir. Yerliler kendi aralarında düzenledikleri belgelerin hemen hepsinde kendilerine has vade yapma usullerini kullanmışlardır. Buradan da yerlilerin eponümlari ve beş günlük haftaları dolayısıyla çok zor olan Asur takvimini kullanmadıklarını anlayabiliriz.[198] Yerlilerle Asurlular arasında tanzim edilen senetlerde daha ziyade Asurlu, bazen de yerli takvim kullanılmıştır.

Borcun vadesi, bazen tarihlemeden sonra, bazen de tarihlemenin arasında tespit edilirdi. Bu tespitte kullanılan farklı zaman birimleri ve ifadeler şu şekilde sıralanabilir.

a) Gün ile vade tespiti

b) Hamuštum haftası ile vade tespiti

c) Ay ile vade tespiti

d) Yıl ile vade tespiti

e) Zirai tabirlerle vade tespiti

e.1.Orak tutma zamanına kadar, orak tutma zamanında, orak tutma zamanından sonra.

e.2. Ekme işinin bitmesinde

e.3. Hasat zamanına kadar, hasat zamanında.

e.4. Bağ bozumuna kadar, bağ bozumunda

e.5. Harmanda

e.6. Uttatum'un dolgunlaşmasında

e.7. Ekme işinin ittu'sunda.

e.8. Yeşilliğin başına, ilkbahara kadar

e.9. (Biranın) mayalanma zamanına kadar

---

[197] Şahin, 2005: 425

[198] Bilgiç, 1948: 510

f) Çeşitli cümlelerle vade tespiti

f.1. İlk karşılaşmamızda ödeyecek

f.2. Yola çıkışın arifesinde, yol açıldığı zaman, yoldan dönüşünde ödeyecek.

f.3. İlk mukaveledeki şartlara göre ödeyecek

f.4. Kaniš savaşından itibaren 1'er mina faizi ilave edecek

g) Çeşitli tanrı isimlerin geçtiği ifade ile vade tespiti.[199]

D. FAİZ MESELESİ

Güney Mezopotamya'da şahsi servet ve mülkiyet mefhumunun yerleşmesi sonucu hızla gelişen iktisadi ve ticari ilişkilerde şahsi kâr ve kazanç temini hususundaki doğal gelişimin faiz ve faizcilik fikrinin gelişmesine etken olduğu muhakkaktır. Böylece borç ve ödünç kavramlarının bölünmez unsuru olarak faiz mefhumuna gelindikten sonra borçların çeşitlerine göre faiz çeşitlerinin ve faiz ödeme kayıtlarının ortaya çıktığı açıktır.[200]

Borcun alındığı esnada borca eklenen ilk faizden metinlerde bahsedilmez. Ancak Anadolu'ya kâr etmek amacıyla gelen Asurlu tüccarların, paralarını en azından birkaç hafta ya da birkaç ay hiçbir getirisi olmadan borç olarak vermeleri akla pek yatmamaktadır. Bu sebeple, metinlerde açıkça belirtilmemekle beraber, ilk faizin borca eklendiği düşüncesine varılmaktadır.[201]

Asurlu tüccarların kurmuş oldukları Kārum dairesinin, ticaret odası, ticaret mahkemesi ve belediye gibi hizmetler verdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kārum dairesi tüccarların mallarını depolamakta, ölçü tartı ayarı yapmakta, tüccarların aralarındaki davaları sonuçlandırmakta ve faiz oranlarını belirlemektedir. Vesikalarda faiz meselesi bakımından dikkat edilmesi gereken nokta, bazı senetlerde yıllık faiz % 30-% 40 tespit edilmiş

[199] Bayram, 1986: 153-154-155, Bayram, 1996: 132-133,
[200] Bilgiç, 1951b: 340
[201] Bayram, 1996: 133

iken bazen % 100'ü aşan bir faiz sisteminin serbestliğinin mevcudiyetidir.[202] Yine Asurlular kendi aralarında alış-verişlerde faiz oranları % 30 iken, Asurlu tüccarların yerli halktan alacağı olması durumunda bu nispet % 60'a, duruma göre de % 135'e kadar çıkmaktaydı.[203]

Koloni Devrinde faiz olarak para yerine yakacak odun verildiği de görülür. Buna örnek bir belgede (Kt v/k 165): "İlšītikal ve Šū-Anum'un hamuštumluğundan itibaren 5 araba odun ekleyecek, parayı Parka (bayramında) ödeyecek" denilmektedir. Yine Kültepe metinlerinde verilen borca faiz olarak koyun ödendiği de görülmektedir.[204]

Tabletlerden bilhassa yerlilere karşı sıkı ticaretin mahiyetinin icabı olarak, müteselsil kefalet, kefalet ve rehin meselelerinde çok titizlik göstermektedir.[205]

Başka bir metinlerde insanların borçlarına karşı rehin tutuldukları görülmektedir. Borcunu ödeyinceye kadar boğaz tokluğuna alacaklının evinde onun işlerini yapıyorlardı. Bazen de bunlar diğerlerine satılıyor. Yaptığımız incelemeye göre bir Anadolulu 30 šeqel (240gr) gümüş borcunu ödeyemediği için iki defa yalnız, sonuncusunda da beş çocuğu ve karısı ile bir başkasına satılmıştır.[206]

[202] Bilgiç, 1951b: 342-343
[203] Bayram, 1997: 42
[204] Şahin, 2005: 428
[205] Bilgiç,1951: 336
[206] Donbaz, 1996: 187

III. ULUSLARARASI HUKUK İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

A. ASURLU TÜCCARLAR İLE YERLİ BEYLER ARASINDAKİ SUÇLAR VE CEZALARI

Bu konuyla ilgili bilgileri Asurlu tüccarlar ile yerli beyler arasında yapılan antlaşmalar vermektedir.

Kültepe metinlerinden anlaşıldığına göre, devletin başında bir kral bulunmaktadır. Bunun yanında kraliçenin de yetkili bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Devlet hanedanın ortak malı olduğundan, prenslerin devlet örgütünde görev aldıkları ve bu görevlerde yükseldikleri bilinmektedir.[207] Anadolu'ya gelip yerleşen tüccar ailelerinin olduğunu tezimizin Giriş kısmında belirtmiştik.

Neşredilmiş tabletlerden Anadolu Krallıkları ile Asurlu Tüccarları temsil eden kurumlar arasında ticari ve hukuki işleri düzenleyen anlaşmalar yapılmış olduğunu biliyoruz.[208] **Kt. 2000/k 6 ve Kt. 2000/k 10** envanter numaralı metinlerde Asurluların hakları, yerli bir şahıstan farksız olarak gözetilmiştir.[209] Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Asurlu tüccarların, Anadolu ile Asur arasındaki uluslararası ticareti, ancak ticaret yolu üzerindeki ülkelerin beyleri ile Asurlu tüccarlar heyeti arasındaki, yazılı antlaşmalar çerçevesinde kesintisiz olarak yürüttükleri varsayılmaktadır. Çivi yazılı belgelerde bu tür antlaşmaların varlığına dair imalar olması bu varsayımı kanıtlar niteliktedir. Fakat uzunca bir zaman bu tür antlaşma metnine rastlanmamıştır.

Ticaretin antlaşmalarla yürütüldüğüne dair ilk belge Ten Leilan kökenlidir; fakat oldukça küçük bir parçadır. Bu belge J. Eidem tarafından 1991'de yayınlanmıştır.

Bir antlaşma belgesi de Kültepe'de bulunmuş ve ilk olarak 1992 yılında E. Bilgiç tarafından, bazı hatalarla "Kapadokya Metinlerinde Ebla" başlığıyla yayınlanan **Kt. n/k 794**'tür. Daha sonra bu belge K. Hecker ve S.

---

[207] Şahin, 2008: 690
[208] Günbattı, 2003: 259
[209] Sugiyama, 2003: 139

Çeçen tarafından tekrar ele alınmış ve "ina mātika eblum" olarak yayınlanmıştır.[210]

Asurlu tüccarlar ile Anadolu beyleri arasında yapılmakta olan protokol antlaşmaları yemin töreni ile daha sağlam bir hâle gelmektedir. Tüccarların kendileri ya da elçileri (tüccarların temsilcileri) Anadolu'nun yerli kral veya kraliçesine yemin etmek zorundaydılar. Ayrıca yüksek dereceli memur (üst düzey yönetici) göreve yeni atandığında, kendisinin bağlı olduğu yerli krallara veya kraliçelere yemin ederek göreve başlamaktaydı.[211] Yine tahta çıkan kralların Asurlu tüccarların temsilcilerinden bir çeşit bağlılık yemini almışlardır.[212]

Asurlu tüccarların Anadolu'daki temsilcilerinin olduğunu bilmekteyiz. Her şeyden önce, onların kurdukları Kārum teşkilatı bulunmaktadır. Burası bir tür ticaret odası görevini üstlenmiştir. Tüccarlar buraya vergi ödemekte ve mallarını depo etmektedirler. Ayrıca, faiz oranları, tartı ve ölçülerin de kontrolünü bu daire yapmaktadır. Tüccarların aralarındaki antlaşmazlıkların çözümünde yine bu dairenin devreye girdiği görülmektedir.[213]

Asurlu tüccarlar elde ettikleri imtiyazlarla büyük kar sağlamışlardır. Anadolu'ya getirdikleri bir malı Anadolu'da en az iki katına satıyorlardı. Tüccarlar Anadolu şehirlerinde bile, kendi aralarında yaptıkları alış-verişlerde, borç alma ve borçlanmalarda, yıllık % 30 civarında faiz uyguladıkları halde yerli (Anadolulu) halka ise, normalde % 60, bazen % 240'a varan yüksek faizlerle borç para vermişlerdir. Bu suretle yerli halkı kendilerine bağlı kılmışlardır.[214]

Asurlu tüccarlar kendi aralarındaki ilişkilerinde yerli krallardan bağımsız olmakla birlikte, onlara karşı birtakım mükellefiyetleri vardı. Aslında Asurluların kendi aralarındaki ilişkilerinde bir sistemlerinin olduğu ve Wabartum'ların en yakın Kārum'a ve bunların hepsinin de Kaniš'teki

[210] Çeçen, Hecker, 1995: 31
[211] Sever, 2003: 460
[212] Günbattı, 1994: 83
[213] Şahin,2002: 203
[214] Sever, 1995: 5-6

Kārum'a, onun da Asur şehrine bağlı olduğu bilinmektedir; Ancak Asurlular, yerli halkla veya yerli krallarla olan ilişkilerinde yerli idarecilerin isteklerini yerine getirmekle yükümlü idiler. Asurluların Anadolu'da siyasi ve idari bakımlardan yerli beyler üzerinde herhangi bir tesirlerinin olmadığı, aksine yerli idarecilerin Asurlular üzerinde etkili olduğu artık kesinleşmiştir.[215]

Anadolu'daki yerli krallara bağlılık yemini eden Asurlu tüccarlar, aynı zamanda ticaret esnasında uymak zorunda oldukları kuralların konduğu bir protokolü de birlikte hazırlamaktaydılar.[216]

a. Asurlu tüccarların uymak zorunda olduğu kurallar;

1. Anadolu'daki her krallık sarayına malın cins ve miktarına göre değişen vergiler vermek.

2. Sarayların getirilen bir kısım kaliteli kumaşların üzerindeki % 10 ilk satın alma hakkını kabul etmek.

3. Sarayların bazı özel mallar üzerinde ticari tekelleri olduğunu kabul etmek ve bunların ticaretini yapmamak.

b. Yerli kralların Asurlu tüccarlara verdikleri güvenceler;

1. Yerli krallar, Asurlu tüccarların kendi resmi kurumları olan Kārumlarda kanuni haklarını saklı tutup, emniyetli bir şekilde korunmalarını temin etmek.

2. Politik ve adli bakımdan Asur'a bağlı olan tüccarların serbest bölgelerdeki bütün haklarını korumak.

3. Yerli kralın, hudutları dâhilindeki yol güzergâhlarının emniyeti bakımından, soygun ve hırsızlığa karşı tedbir almak.[217]

Asurlu tüccarlar ile yerel saraylar arasındaki ilişkiler, esasen her iki tarafa da avantajlar sağlayan ticari antlaşmalar çerçevesinde devam etmiştir. Tarafların yükümlülüklerini ortaya koyan antlaşmaların varlığına rağmen, yerel idare ile tüccarlar arasında kimi zaman ciddi problemlerin

[215] Sever, 1994: 5
[216] Sever, 1994: 6
[217] Sever, 1994: 6-7; Bayram, 1997: 37; Veenhof, Eidem, 2008: 182

yaşandığı da göze çarpmaktadır. Hatta yerel yönetimin bazı tüccarlardan, söz konusu antlaşma kurallarına veya yerel saraylarca belirlenmiş bazı özel uygulamalara riayet etmeleri konusunda sıkıştırıldıkları da çeşitli konularda yazılmış mektup ve hukuki belgelere yansımıştır.[218]

B. KAÇAKÇILIK

Kaçakçılık konusuna geçmeden önce kaçakçılığı daha iyi anlayabilmek için o dönemde tüccarlardan alınan vergilere kısaca temas etmek gerekir.

Kültepe tabletlerinde, birçok vergi veya ödeme çeşidi tespit edilmiştir. Bunları, şu başlıklar altında özetlemek mümkündür.

Nishatum Vergisi: Tabletlerde nishatum veya nisihtum şeklinde geçen bu vergi, Koloni çağında en fazla kullanılan vergi olup, kervanın uğradığı bütün yerleşmelerde alınmaktadır.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla nishatum vergisi tekstil ürünleri ve yünden % 5, kalaydan % 2.5 veya % 3, gümüşten ise, yaklaşık % 4 nispetinde alınmakta veya ödenmekteydi. Bu vergi daha çok mahalli saraylara verilmekteydi. Ayrıca Tüccarlar Evinin, Kārum Dairesinin ve Asur'daki benzer kuruluşların da bu vergiden faydalandığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle, nishatum vergisinin, gerek Anadolu'ya getirilen mallardan gerekse Asur'a sevk edilen para ve mallardan alındığı anlaşılmaktadır.[219]

Šaddū'atum Vergisi: Tabletlerde nishatum vergisinden sonra en sık kaydedilmiş bir vergi olup, daha çok nishatum vergisi ile birlikte zikredilmektedir. Bu vergi türünün nishatum vergisinden ne gibi farklılıkları olduğu açık değildir Šaddū'atum vergisi genellikle Kaniš şehrinde kārum dairesine ve Asur'da benzer bir kuruluş olan Bēt Ālim'e benzemekteydi. Bunun yanında, tüccarların Anadolu'da uğradıkları yerlerde veya seyahat ettikleri güzergâhlarda bu vergiyi ödediklerine dair bilgi veren belgeler vardır.

[218] Albayrak, 2003b: 343
[219] Bayram, 1993: 6; Gökçek, 2009: 149

Mesela, tabletlerde Bēt Wabri olarak geçen ve "gecelemek için kalınan bir tür konaklama yeri" veya "misafir evi" şeklinde tanımlanan yerlerde, bu ödeminin yapıldığı görülmektedir. Šaddu'atum Vergisi, vergisi bedelinin % 2'ye yakın olduğu anlaşılmaktadır.[220]

Tātum Vergisi: Asur'dan gelen kervanlardan, "Anadolu'da yerli krallar tarafından alınan vergi", "ödeme" veya "yol vergisi olarak" değerlendirilmektedir. Bu verginin, getirilen malın bedelinin belli bir oranına uygulandığı ve elde edilen gelirin bir kısmının karakol masraflarında veya kervanın gövenliğini sağlamada kullanıldığı bilinmektedir. Tātum vergisinin tam olarak ne nispette alındığını belirtmek mümkün değildir. Ancak, 88/k 1025, 1-9 no'lu belgede, Kaniš şehrinden Hahhum şehrine kadar giden bir kervandan 2 šeqel gümüş alındığını görmekteyiz.[221]

Qaqqadatum Vergisi: Qaqqadum kelimesinden türetilen bu vergi, kısaca "kafa vergisi" olarak tanımlanmaktadır. Asur'dan Anadolu'ya gelen yüklü kervanlardaki her bir şahıs için yerel saraylar tarafından alınan vergiyi ifade etmektedir. Qaqqadatum vergisi, tatum vergisinde olduğu gibi kervanın taşıdığı yükün cinsi, büyüklüğü veya bedeline göre değişmekteydi. Belgelerde bu bedelin her şahıs için bazen 5 šeqel bazen de 15 Šeqel gümüş olduğu görülmektedir. [222]

E/İšratum Vergisi: On manasına gelen ešrum kelimesinden türetilmiş olup, yerel krallıklar tarafından tekstil ürünlerinden % 10 nispetinde alınan "öşür vergisi" olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu oran, bazı metinlerde kısmen az veya çok farklı olarak karşımıza çıkmakta, dolayısıyla % 10'luk nispete her zaman uyulmadığı anlaşılmaktadır.[223]

---

[220] Bayram, 1993: 9; Gökçek, 2009: 149
[221] Bayram, 1993: 10; Gökçek, 2009: 150
[222] Bayram, 1993: 11; Gökçek, 2009: 150
[223] Bayram, 1993: 10; Gökçek, 2009: 150-151

Wasitum Vergisi: Kelime, "bırakmak", "terk etmek" anlamında kullanılan wašā'um fiilinden türetilmiş olup, kervanın hareketi esnasında alınan bir tür "ihraç vergisi" olarak değerlendirilmiştir. Belgeler daha çok Asur'dan Anadolu'ya gitmek üzere hazırlanan kervanlardan alındığını ortaya koymakla birlikte, bazı metinlerde Kaniš şehrinde de bu verginin alındığına şahit olmaktayız. Kervan sahibinin yaptığı ödemenin, yükün 1/120'si olduğu görülmektedir. Bu ödemenin, bir belgeye göre, ticari yaptırım yetkilerine sahip bir tür resmi kuruluş olan Bēt limmim'e "Limmum Dairesi"ne verildiği anlaşılmaktadır.[224]

Eribtum Vergisi: "İçeri girmek", "varmak", "girmek" anlamlarına gelen erābum fiilinden türetilen bu vergi adı, bu zamana kadar yayımlanmış olan tabletler içerisinde yalnızca iki yerde zikredilmiştir. Bu vergi türü wašītum'la zıt manalı olarak değerlendirilmiş ve "giriş vergisi" şeklinde tanımlanmıştır. "Prense verilen hediye", "içeri girme izni almak amacıyla krala verilen hediye" karşılıkları da verilen bu vergi türünün, bir belgede Kārum Dairesi'ne ödendiği görülmekle birlikte, asıl ödeme yapılan yerin yerel saraylar olması akla daha yatkın gelmektedir.[225]

Metum Hamšat Vergisi: Bu vergi türü "100" anlamındaki meat ile, "5" karşılığındaki hamšat/haššat kelimelerinin kullanılmasıyla adını almıştır. Bu ödeme hakkında detaylı bilgi edinmek mümkün olmamakta ancak, adından hareketle % 5 nispetinde bir ödemeyi ifade ettiği ve Kārum Dairesi'ne verildiği anlaşılmaktadır.[226]

Bu dönemde uygulanan söz konusu vergilerin, bütün krallıklar ve muhtelif kuruluşlar tarafından sistemli ve düzenli bir şekilde alındığı hususunda kesin bir yargıda bulunmak zordur. Çünkü savaş, isyan, kargaşa, salgın hastalık vs. gibi olağanüstü durumlarda Anadolu toplumunun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi her zaman için söz konusudur. Ancak,

[224] Bayram, 1993: 11; Gökçek, 2009: 151
[225] Bayram, 1993: 11; Gökçek, 2009: 151
[226] Bayram, 1993: 11-12; Gökçek, 2009: 150

uygulamadaki esas kriterlerin, malın miktarı, cinsi ve yerel kralların taleplerine göre değiştiğini söylemek mümkündür.[227]

Asurlu tüccarların yerli yöneticilerce alınan çeşitli adlar altındaki vergileri ödememek için kaçakçılığa tevessül ettiklerini okuyoruz.[228] Bu vergiler, hiç şüphe yok ki, Asurlu tüccarlar için büyük bir külfetti ve kar oranlarına önemli ölçüde sekte vuruyordu. Bu nedenle tüccarlar, birçok Kültepe metninden açık bir şekilde anlaşıldığına göre, söz konusu vergilerden veya benzeri ödemelerden kurtulmak için yerel idarecilerden gümrük izni almadan malı şehre sokmaya çalışmışlardır. Bir başka ifadeyle, kaçakçılık Koloni Devri Anadolu'sunda yaşanan bu uluslararası boyuttaki ticari hayatta sıkça görülen bir durumdu. Kültepe tabletlerinde kaçakçılık ile ilgili kelimeler, pazārrum "gizlenmek", "saklanmak", puzrum, "sır", "gizli", "saklı", pazzurum "gizlemek", "kaçırmak","kaçakçılık yapmak", mupazzirum "kaçak mal taşıyıcısı", "kaçakçı" pazzurtum "kaçak mal", "gizli depo" ve harran suki/annim "kaçakçılık için kullanılan ve güçlükle aşılan tali yol" şeklinde geçmektedir.[229]

Bu dönemde ticareti yasaklanan veya kısıtlanan malları izinsiz olarak alıp-satmak veya şehirden çıkarmak da bir başka kaçakçılık türüdür. Bunların başında, belgelerde aši'um ve amutūm şeklinde geçen ve altından en az beş kat, gümüşten ise, doksan kat daha değerli olan ve son yapılan bir çalışmada bunun AMETEIS "kuvars", "kaya kristali", "dağ kristali" olabileceği öne sürülen değerli Amūtum gelmektedir.[230]

Buna mukabil, önemli gelir kaynağından mahrum kalmamak için yerli kralların kaçakçılığı önleyici bazı tedbirler aldıklarını biliyoruz. Bu hususu açıkça ortaya koyan "Maššarātum dannā" ifadesi "gözetleme, kontrol sıkı" veya "nöbetçiler kuvvetli" diye tercüme edilmektedir. Ayrıca konumuzla ilgili, iyi bilinen Kt. n/k 32 metninden öğrendiğimize göre tacirlerden kaçakçılık yapmayacaklarına dair, kutsal bir yer olan "hamrum" da yemin almakta idi.

---

[227] Gökçek, 2009: 151
[228] Günbattı, 2000a: 220
[229] Gökçek, 2009: 152
[230] Erkut, 2007: 4

Bunlardan başka idareyi ele alan kralın, tacirlere ait mesleki teşkilatlarının yetkililerinden yemin alma isteğini belirten ifade konuya ışık tutmaktadır.[231] Ancak, yerel idarelerin kaçakçılığa karşı olan hassasiyetleri, tüccarların kendi aralarındaki konuyla ilgili yazışmalardan daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Mesela, dönemin oldukça ünlü tüccarı ve bir aile firmasının patronu konumunda olan İmdīlum adlı tüccarın, kardeşi Ennum-Bēlum ile birlikte diğer kardeşleri olan Puzur-Aššur'a kesinlikle kaçakçılık yapmaması hususunda yazdıkları mektup ilgi çekicidir. ATHE 62 no'lu mektupta, yerel krallıkların, bu meselede ortaya koymuş oldukları tavrı daha net bir şekilde görmek mümkündür.

"İrrā'nın oğlu kaçak malları Pūšūken'e gönderdi fakat kaçak mallar yakalandı. Bu nedenle Pūšūken sarayda tutuldu ve onu hapse attılar. Korumalar güçlüdür. Kraliçe, Luhusaddia'ya Hurama'ya, Šalahsuwa'ya ve kendi memleketindeki kaçakçılıkla ilgili yerlere haber gönderdi. Gözlerinizi açın ve hiçbir şekilde kaçakçılılık yapmayın!"[232]

Yerel krallıkların bu konudaki hassasiyetlerini göstermesi açısından, İmdiīlum'un Puzur-Aššur'a yazmış olduğu bir diğer mektubunda kullanmış olduğu ifadeler de, önemli bir önektir:

"Lütfen tabletimdeki sözlerime çok dikkat et ve hiçbir şekilde kaçakçılık yapma! Korumalar güçlüdür. Eğer kervandan (hisseni) almak istiyorsan, onları Timelkia şehrinde alıkoy!"[233]

Belgelerde kaçak malların ticareti ile ilgili ifadelerde, bazen kaçırılan mallara yapılan ödemeler belirtilmektedir. Anlaşıldığına göre, sadece bu işi yapan ve bu işten kazanç sağlayan şahıslar bulunmaktaydı. Zira belgelerde geçen mupazzirum "kaçakçı" ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tüccarların kaçakçılık faaliyetleri ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat sonuçta kaçakçılık yapmak tüccarlar için büyük bir risk taşımaktaydı. Zira tüccarların yakalandıkları takdirde, verdiğimiz örneklerde hapse atılabilir ve ticari hayatları bitebilirdi. Ancak kaçakçılık günümüzde de

[231] Bayram, 1998: 285
[232] Gökçek, 2009: 152-153
[233] Gökçek, 2009: 153

olduğu gibi uluslararası bir mahiyete sahip olan ticari faaliyetlerde çoğu zaman göze alınan bir durumdur. Yaklaşık dört bin yıl önce de benzer olayların yaşanması esasen şaşırtıcı değildir. Kaldı ki krallıkların, anlaşıldığına göre bazen bu uygulamalarda keyfi bir tutum sergilemesi ve tüccarların da, para kazanma azmi ve hırsı, kaçakçık olaylarını doğal hale getirmektedir. Bir yandan, evlerinden yüzlerce kilometre uzaklardan kervanlarla yalnızca ticaret yapmak amacıyla Anadolu'ya gelen tüccarlar, diğer taraftan çeşitli vergiler ve ödemeler altında bu ticaretten faydalanmak isteyen krallıklar. Neticede tarih, bu tür ticari ortamlarda, kaçakçık faaliyetlerinin, alınan sert tedbirlere rağmen her zaman olabileceğini işaret etmektedir.[234]

Kaçakçılıkta kullanılan yol güzergâhları; Coğrafi araştırmalar ile belirlenen fiziki coğrafyanın ve nehir yataklarının büyük ölçüde değişmediği düşüncesinden hareketle kervanlar ya da ordular tarafından takip edilen rotalar nispeten doğru olarak tahmin edilebilir. Bu teoriler eski Asur rotaları için uygulandığından bilhassa nehir yatakları kuzey Mezopotamya için önemli bir ipucudur. Tüccarların bazıları su engeli olan bölgelere göğüs gererken bazıları derelerin sığ yerlerinden geçebilmek için daha uygun yerler aramışlardır. Fakat onlar Anadolu platolarına vardıklarında fiziki coğrafyanın gücü oldukça hissedilmiş,[235] özellikle de Toros dağları bunda önemli rol oynamıştır. Toros dağlarının sahip olduğu önemli geçitler Mezopotamyalı kavimler için her zaman önemli bir kilit noktası olmuştur. Anadolu'da birkaç yüzyıldan beri coğrafi, jeolojik, tarihi, arkeolojik ve stratejik araştırmalar yapmış olan gezgin ve bilginler çoğu araştırmalarını bilhassa Anadolu'nun Toros dağları ile Anti-toros dağlarının kesiştiği bölge üzerinde yoğunlaştırmışlardır.[236] Coğrafi araştırmalar muhtemel kervan yollarının Asur'dan Anadolu'ya daha ziyade Çukurova üzerinden birkaç yoldan ilerlediğini göstermiştir. Tüccarlar Asur'dan hareket ettikten sonra Ninive,

[234] Gökçek, 2009: 154
[235] Gökçek, 2000: 184
[236] Alkım, 1959: 59.

Šubat-Enlil ve Balikh'i geçip Kargamış'a ulaşmışlar ve daha sonra da şu yolları takip etmişlerdir.

I. Doğrudan kuzeye yönelen ve Sarmat yakınında ve Malatya'dan geçip Kaniš'e uzanan yol.

II. Karkamış'tan sonra kuzey-batıya yönelen ve Maraş yakınlarından ve Göksun'dan geçip Kaniš'e uzanan yol.

III. Karkamış'tan sonra batıya doğru ilerleyen ve Niğde'ye geldikten sonra kuzeye yönelerek Kaniš'e uzanan yol.

IV. Karkamış'tan sonra batıya yönelen ve Niğde'ye gelen yoldan sonra biraz daha kuzey-batı yönünde ilerleyen ve Tuz Gölü'nün hemen kuzeyinden bu defa kuzey-doğuya yönelip Kaniš'e uzanan yol.[237]

Asurlu tüccarlar kaçakçılıkta bu yollar dışındaki yollardan Anadolu'ya gelmiş oldukları tahmin edilmektedir.

C. CASUSLUK

Casus: Yabancı devlet içine sızarak, kendi memleketi ile ilgili stratejik bilgileri toplayan kimse[238] olarak tanımlanır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Tüccarların casusluk, kaçakçılık gibi bulundukları şehrin aleyhine herhangi bir faaliyetlerinin tespit edilmesi halinde de, Kārum dairesinin devreye girmesine ve sorunu barışçı yollardan çözmeye gayret ettiğine tanık olmaktayız. Kārum bu yönü ile adeta Eski Asur Devleti'nin bir elçiliği gibi davranarak, siyasi olarak da, Asur'u temsil ettiğini ve Asur vatandaşlarının sorunlarına sahip çıktığını göstermektedir.[239]

Kt. n/k 504 envanter numaralı tablet Anadolu'daki, ismi belirtilmemiş bir krallığın kral ve kraliçesi ile o yerin kārum'unun temsilcileri arasındaki, aşağıda açıkladığımız olay hakkında, beş şahidin huzurunda düzenlenmiş bir tutanaktır.

---

[237] Bayram, 1997: 37
[238] Doğan, D. M., 1994: 111-112
[239] Albayrak, 2003b: 344

Asurlu tüccar Aššur-taklāku saray tarafından tutuklanmıştır. Bu olaydan iki ay sonra, kārum'dan bir heyet sarayda, kral ve kraliçenin huzuruna çıkarak, bu kişinin masum olduğunu bildirmişler ve serbest bırakılması konusunda ricacı olmuşlardır. Metnin devamında, kral ve kraliçe ile kārum heyeti arasındaki ilginç diyalog yer almaktadır.

Temsilciler kral ve kraliçeye, kendilerinin bulunduğu yerde Aššur-taklāku'nun da bir firmasının olduğunu; onun da kendileri gibi her zaman kral ve kraliçenin emirlerine hazır olacağını söyleyerek, kendisine, ya tanrı Aššur'un hançeri üzerine yemin ederek veya yerli bir kimse gibi nehre giderek, suçsuzluğunu kanıtlama fırsatı verilmesi teklifinde bulunmuşlardır. Hatta onun yerine, Aššur'un hançeri önünde kendilerinin yemin edebileceklerini belirtmişlerdir.[240]

Kral ve kraliçe tutuklunun salıverilmesi için, düşmanları Tawiniya kralı ile ilişkisi olan ve kendileri aleyhine bazı faaliyetlerde bulunduğundan söz ettikleri diğer bir şahsın teslim edilmesini; bu yapılmaz ise, kendilerine 1 mina amūtum veya 10 mina altın verilmesini istemişlerdir. Nihayet, bu şartların yerine getirilmemesi ve Tawiniya kralına hizmet etmekle itham edilen kimsenin adının açıklanmaması durumunda, Aššur-taklāku'nun öldürüleceğini bildirmişlerdir. Metnin tercümesi şu şekildedir.

“Saray Aššur-taklāku’yu yakaladıktan sonra 2 ay geçti ve bir kārum heyeti saraya çıktı ve kral ve kraliçeye şöyle söyledi: “O adam (Aššur-taklāku) suç işlemedi ve uygunsuz bir davranışta bulunmadı. Adamı serbest bırakın! Bizimle birlikte bu adam burada bir firmaya sahiptir ve bizimle beraber her zaman emrinize amade olacaktır.” Kral ve kraliçe şöyle cevap verdiler: "Tawiniya'dan gönderilmiş mektubu getiren ve düşmanımıza istediği bilgiyi taşıyacak olan ve başımızı, araştıracak olan kimseyi buraya getirin ve kardeşiniz Aššur-taklāku serbest kalsın." Kārum şöyle dedi: “0 (Aššur-taklāku) hazır olsun ve tanrı Aššur'un hançeri üzerine yemin etsin veya sizin şehrinizin, bir yerlisi gibi aklanmak için nehre gitsin! Hiç bir şekilde alış-veriş yapmadığına ve Tawiniya'ya (herhangi bir şey) götürmediğine; Tawiniyalı

[240] Günbattı, 2000: 73-74

kralın istediğini yerine getirmeyeceğine dair, onun yerine Aššur'un hançeri üzerine biz yemin edelim. Kardeşimiz (Aššur-taklāku), Tawiniyalı (kralın) istediğini yerine getirmeyecek!" Kral ve kraliçe şöyle cevap verdiler: "Elimizde tuttuğumuz bir tableti yemin için size göndereceğiz, adamı buraya getirin! Eğer adamı getirmezseniz, 1 mina amūtum veya 10 mina altın verin ve kardeşiniz Aššur-taklāku serbest kalsın. Eğer bu istediklerimizi bize vermezseniz; fikrinizi değiştirmez ve onun adını söylemezseniz, kardeşiniz ölmüştür (onu ölü bilin!)" Asur şehrinin tableti gereğince, Kaniš Kārum'u küçük (ve) Büyük (meclisler) bizi (Şahit olarak) belirledi ve Aššur'un hançeri önünde (şahitler hakkındaki) tableti verdik. Amur-Aššur'un huzurunda, Uşur-ša-İštar'ın huzurunda, İlī-Aššur'un huzurunda, Buzazu'nun huzurunda."[241]

Sarayla kārum'u karşı karşıya getiren Aššur-taklāku'nun ne ile suçlandığına gelince; bunu, kārum'un onu savunmak amacıyla söylediklerinden öğreniyoruz. Aššur-taklāku, düşman Tawiniya kralı ile iş birliği yapmakla itham edildiğinden olacak ki, kārum, onu hiçbir şekilde Alış-veriş yapmadığı ve Tawiniya kralının istediklerini yerine getiremeyeceği hakkında ona kefil olmaktadır. Fakat açıkça anlaşıldığı üzere, kral ve kraliçe, Tawiniya'dan gönderilen bir belgeyi getiren ve düşmanları Tawiniya kralına kendileri hakkında bilgi götürecek olan, yani casuslukla suçlanan diğer bir şahsın peşindedirler ve herhalde, kārum'un onu tanıdığından emin oldukları için, ısrarla bu kimsenin kendilerine teslim edilmesini istemektedirler. Yani Aššur-taklāku kārum'un asıl suçluyu teslim etmesi için, rehin olarak tutulmaktadır.[242]

Diğer birçok metinden de bildiğimiz gibi, Anadolu şehir devletlerindeki iç karışıklıklar ve beylikler arasındaki çatışmalar yüzünden tüccarlar, zaman zaman can güvenliklerinin tehlikeye düşmesi de dâhil olarak, ticari girişimlerini güvenli bir şekilde sürdürmeleri konusunda çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu bakımdan, Aššur-taklāku ve Tawiniya kralı

[241] Günbattı, 2000: 76-77
[242] Günbattı, 2000: 80-81

lehinde faaliyette bulunduğu iddia edilen kimse, iki ülke arasındaki çatışmanın kurbanları gibi görünmektedir.[243]

[243] Günbattı, 2000: 81

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİTLER'DE SUÇLAR VE CEZALARI

Hititlerde yazılı kanunların varlığı, Boğazköy'de bulunan yazılı belgeler arasında, kanun maddelerini içeren iki tablet ve bu tabletlerin çeşitli zamanlarda kopyaları yapılarak çoğaltılmış versiyonlarının ve imparatorluğun son dönemlerinde yazılmış bir paralelinin ortaya çıkarılması sonucu anlaşılmıştır. Sözünü ettiğimiz bu iki tabletin birincisi "eğer bir adam", ikincisi ise "eğer bir bağ" sözleriyle başlamakta ve toplam 200 kanun maddesini içermektedir.[244] İlk tablet bireylerin hukukunu ve mülkiyetini koruyan konuları, ikincisi ise, arazi edinme ve tarım gereçlerine sahip olma ile ilgili konuları kapsamakta, bir fiyat tarifesi içermekte ve cinsiyete ilişkin suçlara verilecek cezaları saymaktadır.[245] Tabletin kendisi ele geçmemiş olmakla birlikte, arşivde bulunmuş bir "kitaplık etiketi" üzerinde "üçüncü tablet: eğer bir adam" şeklindeki bir içerik özetinin varlığı muhtemelen bulunan iki tablete ek olarak bir üçüncünün daha yazıldığını kanıtlamaktadır.[246] Hitit toplumu gibi, oldukça gelişkin bir yapıya sahip bir insan topluluğunda, meydana gelebilecek bütün suçları ve düzene sokulması gerekli bütün sosyal ilişkileri, sadece 200 madde ile karşılamanın imkânsızlığı açıktır. Bu bakımdan kuşkusuz, başka tabletlerin de aynı konuları ele almış olması gerekir. Ancak, bazı araştırıcılar, elimizdeki kanun maddelerinin, kanun koyucu tarafından bir defada yazdırılmadığını, bunların zaman içinde karşılaşılan çeşitli suçlar ve bunlara verilen cezaların unutulmaması için yazıya geçirildiğini öne sürmektedirler.[247] Bu yüzden, onlara göre, Hitit Kanunları'nı içeren belgeleri, Mezopotamya'daki Hammurabi, Lipit-İştar veya Urnammu Kanunları gibi bir "kanunlar kitabı", bir "codex" olarak nitelememek gerekmektedir. Bu görüşün doğruluğu veya yanlışlığı tartışılabilir. Belgelerin eksikliği bunun olumlu yahut olumsuz sonuçlanmasına engel olmaktadır. Ancak, şurası kesindir ki, Hitit

[244] Dinçol, M. A., 1990: 84
[245] Dinçol, M. A., 1990: 84
[246] Dinçol, M. A., 1990: 84
[247] Dinçol, M. A., 1990: 84-85

Kanunları değişmez bir nitelik taşımamış, toplumun gelişmesi ve kralların istekleri üzerine zamanla değişmelere uğramıştır.[248] Gerek tabletlerde kullanılan ve "duktus" adını verdiğimiz yazı karakterinden, imla ve dilbilgisi kurallarındaki yeniliklerden, gerek pek çok maddede rastlanan, "eskiden" ve "şimdi" sözleriyle belirtilmiş reformlardan anlaşıldığına göre, Hitit Kanunları dört aşamadan geçmiştir:

1- İlk önce geleneksel düzenlemeler toplanmış.

2- Sonra işkence cezaları (suçlunun ayrı yönlere sürülen öküzlere bağlanıp, parçalatılması gibi) yerine tazminat olarak hayvan kurbanları konmuş.

3- Ölüm cezaları kısıtlanmış ve maddi cezalar artırılmış.

4- Para cezalarının miktarında da indirimlere gidilmiştir.[249]

Bu aşamalar, I.Muršili devrinden, IV. Tuthaliya zamanına kadar geçen süre içinde meydana gelmiştir. Kanun maddelerini içeren tabletlerde, ilk kanun koyucunun kim olduğuna ilişkin bir kayıt olmadığı gibi, maddelerde değişiklik yapan kralların adları da açıklıkla belirtilmemiştir. Bu yüzden, yukarda saydığımız aşamaları, sözünü ettiğimiz dil ve yazı özellikleri yardımıyla, böyle geniş bir zaman kesiti içine tarihleyebiliyoruz.[250]

[248] Dinçol, M. A., 1990: 85
[249] Dinçol, M. A., 1990: 85
[250] Dinçol, M. A., 1990: 85

I. AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

Hitit medeni kanununun en önemli kısmını aile hukuku teşkil eder. Hitit ailesi, eski Anadolu'da ve Akdeniz kültüründe hâkim olan maderşahi (anaerkil) ailesinin aksine pederşahidir (babaerkil).[251]

Hititlerde aile hukuku başlığı altında Söz, Nişan, Evlilik, İçgüveylik, Boşanma, Kız Kaçırma, Evlatlık Alma, Miras, Kan Davası konuları sırasıyla ele alınacaktır.

A. SÖZ

Hitit Kanunları'na göre evlenmenin birkaç aşamada gerçekleştiğini, bu aşamaların birincisinin sözlülük olduğu ve Hititçe "daranza-", söylemek, söz kesmek anlamına gelen "tar-" fiilinden türetilmektedir. Günümüzde Anadolu'da olduğu gibi başlık parasının Hititlerde de olduğu ve Hititçede buna "kušata" denmektedir.[252] İki genç arasında evliliğin söz konusu olması halinde erkek, kız tarafına "kušata-başlık" ödemekte, kız ise buna mukabil "ivaru-çeyiz" getirmektedir.[253] F. Kınal, bu durumun Hititlerde evlilik müessesesinin kadının satın alınması esasına dayandığının bir göstergesi olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Hititlerde erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkı Romalılarda olduğu gibi sınırsız değildir. Ayrıca, bu tür evliliklerin eski Yakın Doğu aile hukukunda yer aldığı gibi bütün patriarkal toplumlarda da görüldüğünü dikkate sunmaktadır.[254] A. Süel, erkek tarafından verilen bu başlığın (kušata) Hitit anlayışına göre, kadını satın alması değil, caydığı takdirde kız tarafının elinde bir teminat bulunması olarak yorumlamıştır.[255]

Hitit Kanunları'nda söz ile ilgili maddeler şu şekildedir:

Hitit Kanunları'nın 28/A maddesinde: "Eğer bir kız bir adama sözlenmiş ise ve başka bir adam onu kaçırırsa, kaçıran adam ilk adamın

---

[251] Alp, 1947a: 472
[252] Alp, 2003: 57
[253] Darga, 1984: 64
[254] Kınal, 1956: 365; Kınal, 1991: 151
[255] Süel, 1990: 241

vermiş olduğu şeyi tazmin eder. Annesi, babası tazminat istemez."[256] Bu madde ile kız ile sözlenen ilk erkek mağdur edilmemiş olur.

Hitit Kanunları'nın 29. maddesinde: "Eğer bir kız adama bağlanmış ve ona kušata getirir ise ve sonradan onunla anne ve babası kavga eder ve onu adamdan ayırırsa kušata'nın iki mislini tanzim ederler."[257] Bu maddede ise kızın anne ve babasının sözden sonra keyfi hareket etmesi bir ölçüde engellenmiştir. Bunu verilen kušata'nın iki katını anne ve baba tanzim eder sözünden anlamaktayız.

B. NİŞAN

Birçok toplumda olduğu gibi Hititlerde de evlilik öncesi bir nişan söz konusuydu. Sözden sonra ikinci aşamanın nişanlanma olduğu ve kanunlarda nişanlanmanın "haminkanza" ile ifade edildiği ve bağlanmak anlamına gelen hamink- fiilinden türetildiği, anlatılmaktadır.[258]

Kanun maddelerinden nişanın tümüyle bağlayıcı olmadığı, çünkü nişanlısının vermiş olduğu kušata'yı geri vermek şartıyla genç kızın ailesi razı olsun veya olmasın, başka bir erkekle evlenmesinin mümkün olacağı görülmektedir. Evliliğin tamamlanması damat tarafından istenmediğinde ya da gelinin ailesi tarafından önlendiğinde, bunun, anlaşmanın bozulması anlamına geldiği ve nişanın iptal edildiği anlatılmaktadır.[259]

C. EVLİLİK

1. Kraliçe Evlenmeleri

Hitit kralları devletin hem içte hem dışta konumunu sağlamlaştırmak maksadı ile Hititli kadınları siyasetin bir unsuru olarak kullanmışlardır.[260] Bunu da akrabalık ilişkileri kurarak yapmışlardır.

---

[256] Imparati, 1992: 53
[257] Imparati, 1992: 53
[258] Alp, 2003: 57
[259] Çelebi, 2007: 128
[260] Kılıç; Doymuş, 2006: 96

Bu tür evlenmelerin ilk örneği, Šuppiluliuma'nın kız kardeşi Haiaša kralı Hukkanaš'ın evlenmesidir. Büyük Hitit Kralı Šuppiluliuma'nın Muwattiš adlı kızını, Mira memleketi beyi Mašbuiluwaš ile evlendirmiş olduğunu, II. Muršili'nin yıllıklarından öğreniyoruz. Šuppiluliuma, diğer kızını da Mitanni kralı Mattiwaza ile evlendirmiştir. Daha sonraki çağın krallarından Muwatalli, kız kardeşi Dıngır meš-ri, Seha nehir memleketi prensi ile evlendirmiştir.[261] Nihayet evlenme yolu ile elde edilen barış politikasına en meşhur örnek, Hattušili'nin kızlarından ikisinin çok zengin çeyiz getirerek eski düşmanı Mısır kralı II. Ramses ile evlenmesi meselesidir. Bu durum Hitit kral mektuplaşmalarından öğrendiğimiz gibi Mısır Abu-Simbel tapınağındaki rölyef ve Karnak'daki yazıtlarda da görülmektedir.[262]

Kral mektuplarının başlıca konusu III. Hattušili ve Puduhepa bir kızının II. Ramses ile evlenmesidir. Mısır'daki metinde prensesin ve gelin alayının Ramses şehrine varışı, bütün Suriye şehirlerinde barışa kavuşma sevinci ve özellikle kızın güzelliği, sarışın olduğu belirtilmektedir. [263]

III. Hattušili'nin diğer bir kızının da Amurru kralı Bentešina ile evlenerek kraliçe mevkiine geçtiği ve çocuklarının krallığı devam ettireceği kaydı bu kral ile yapılan antlaşmada açıklanmaktadır.[264]

IV. Tuthaliya ile Amurru kralı Šaušgamuva arasında yapılan barış antlaşmasının bir paragrafında şöyle deniliyor: "Seni kayınbiraderim yaptım..." Antlaşmanın başka bir yerinde de "seni kayınbirader yaptım ve kız kardeşimi sana eşliğe verdim" Bu ifadeden de son Hitit krallarından biri olan IV. Tuthaliya'nın bir kız kardeşinin yine Amurru kralı ile evlenmiş olduğu kesinlikle anlaşılmış oluyor.[265]

Hitit kralları sadece kız vermemiş, diğer devletlerin krallarının kızlarını, gelin olarak Hitit'e getirmişlerdir. Örneğin III. Hattušili'nin oğlu Nerikkaili, Amurru kralı Bentešina'nın kızını eş olarak almıştır.[266]

---

[261] Kınal, 1956: 363
[262] Darga, 1984: 58
[263] Darga, 1984: 58
[264] Kınal, 1956: 364
[265] Darga, 1984: 58
[266] Kınal, 1956: 364

Evlenmeler vesilesiyle Hitit krallarının kızlarına, mal-mülk, hayvan sürüleri ve NAM. RA'lardan işçiler gibi zengin bir çeyiz verdikleri görülüyor.[267]

Hitit kralları, Hitit kraliyet ailesi içerisinden göndermiş olduğu kadınlar vasıtasıyla komşu devletleri kontrol altına almış olmaktadırlar. Hitit krallarının uyguladıkları bu siyaset olumlu sonuçlar vermiş olmalı ki bu sistem devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.[268]

2. Halk Evlenmesi

Hitit evlilik müessesesi hakkındaki bilgiler kanun maddelerinden öğrenmekteyiz. Hitit yaşamının en küçük birimi olan ailenin reisi erkektir. Buna rağmen ailede mutlak hâkim erkek değildir. Kadının hakları bir ölçüde kanunlarla korunmuştur.[269] Evlenmek Hititçede almak anlamına gelen da-fiiliyle anlatılıyordu.[270] Hititlerde evlilik müessesesinin kadının satın alınması esasına dayanmaktadır. Ancak Hititlerde erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkı Romalılarda olduğu gibi sınırsız değildir. Ayrıca, bu tür evliliklerin eski Yakın Doğu aile hukukunda yer aldığı gibi bütün patriarkal toplumlarda da görülmektedir.[271]

Eski Önasya'da sık görülen bir erkeğin kız kardeş, anne ve kızı ile evlenmesi Hititlerde adet değildi. Kanunlar bu gibi yakın akraba arasındaki cinsi münasebetleri ölümle cezalandırıyor. Šuppiluliuma'nın Haiaša- Azzi Beyi Huqqana ile yaptığı antlaşmanın 29. ve 30. maddelerinde Hatti memleketinde erkek ve kız kardeş arasında olduğu gibi kardeş çocukları arasında da cinsi münasebetlerin ölümle cezalandırıldığını bildirmesi Hititlerin nesillerini soysuzlaşmaktan korunmasına ne kadar önem verdiklerini açıkça göstermektedir.[272]

---

[267] Darga, 1984: 58
[268] Kılıç; Doymuş, 2006: 96
[269] Süel, 1990: 240
[270] Alp, 2003: 57
[271] Kınal, 1956: 365; Kınal, 1991: 151
[272] Alp, 1947a: 475

Hitit Kanunları'nın 193.maddesi Hititlerde Babil ve Asurlularda olduğu gibi Levirat'ın mevcut olduğunu göstermektedir. Bu madde; "bir kadının kocası öldüğü takdirde onu evvela kocasının kardeşi, o öldüğü takdirde de, kayınbabasının, o da öldüğü takdirde muhtemelin kayınbabasının kardeşinin alabileceğini ve bunun suç sayılmadığını söylemektedir. Bu şekilde kadının hayatı, geleceği garanti altına alındığı gibi, mal varlığı da aile içinde kalması sağlanmış olmalıydı. Poligami, yani bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi hakkında kanunlar doğrudan doğruya bir şey söylememektedir. Levirat'ın mevcudiyeti çok eşliliği göstermektedir.[273] **(Resim 4)**

D. İÇGÜVEYLİK

Hititlerde evlilik kızın evleneceği erkeğin evine gitmesi anlamına gelmekteyse de bunun yanında erkeğin içgüveyi olarak kızın babasının evine gitmesi de görülmektedir.[274] Hititlerde içgüveylik konusu K. Balkan tarafından "Eti hukuku ve içgüveylik" başlıklı makalesinde işlenmiştir.

Balkan, Telipinu'nun fermanında; krallığa en büyük oğlun, yoksa ikinci kadından doğan çocuğun geçeceği kaydedilmekte, fakat erkek bir prens yoksa en büyük kıza içgüveyi olarak alınan damadın kral olacağının belirtildiğinden bahsetmektedir. Şu halde kraliçe olarak tahta oturacak en büyük kız için saraya aynı zamanda krallık edecek bir içgüvey alınmakta demektir. Ancak Telipinu'dan sonra tahta bir içgüveyinin oturmadığı bilinmektedir.[275]

Hitit Kanunu'nun 36. maddesi. "Eğer bir erkek köle, başlık bedelini kendi ödeyerek, özgür bir genç adamı aileye giren-damat olarak alırsa, kimse onun (yani damadın) toplumsal konumunu değiştiremez."[276]

Hitit Kanunları'nın 27. maddesi de içgüveyliliğe temas etmektedir. 27. madde "Eğer bir adam karısını alır onu evine götürürse onun çeyizini de kendisi için oraya taşır. Eğer kadın orada ölürse o zaman adamın malı yanar,

[273] Alp, 1947a: 475; Süel, 1990: 242
[274] Alp, 1947a: 473
[275] Balkan, 1948: 149
[276] Bryce, 2003: 138

adam onun çeyizini kendisi için alsın. Eğer kadın babasının evinde ölürse ve kendi çocukları varsa, kadının çeyizini adam almasın"[277] Buradan annenin ölümünden sonra da çocukların anneannelerinin evinde kalmaya devam ettikleri çıkarılabilir. Götze bu madde hakkında kadının sağlığında kocasının da kızın babasının evinde kaldığı yani kaynatası evine içgüvey olarak girmiş olması demektir.[278]

İçgüveylik uygulamasının, bir ailenin nihai statüsünü kölelikten özgürlüğe yükseltme amacı içerebileceği olasılığı üzerinde durulmuştur. Ancak; bu tür evliliklerin, daha çok, aileyi devam ettirmek için, muhtemelen erkek üyesi az olan ailelerin, aile arazilerini işlemek amacıyla ya da öz oğlun üstlenmesi gereken diğer sorumlulukları yerine getirmek üzere aileye koca ithal edilmesine yaradığı düşünülmektedir.[279]

Balkan, bir erkeğin önce evlatlık alındığını daha sonra bu evlatlığın evin kızı ile evlendirilerek içgüveysi olduğunu belirtmektedir.[280]

E. BOŞANMA

Evliliğin sona ermesi, karı ve kocadan birisinin ölmesi veya anlaşamayıp ayrılmaları boşanmaları meydana getirmektedir. Hititlerde boşanmaya yönelik haklar yine kanunlar çerçevesinde garanti altına alınmaktadır. Boşanmalar hür insanlar ve köleler arasında da olabiliyordu. Boşanma konusunda hür ve köle arasında ayrım yoktur.[281] Evlenme ve boşanmaya dair belli sayıda belgenin tanındığı, yayınlanmış olan belgelerin azlığı nedeniyle, evlilik akdi safhaları ve ayrıntıları tam olarak saptanamamaktadır. Aynı durum, boşanma belgeleri için de geçerli olup, belgelerde boşanmanın sebepleri bildirilmemektedir.[282]

T. Bryce, Hititlerde boşanmanın, görünürde yaygın olmadığını, ancak boşanma işlemlerini kadınların da erkekler kadar kolay başlatabildiğini

[277] Galanti, 1931: 10; Imparati,1992: 51
[278] Balkan, 1948: 151
[279] Bryce, 2003: 139-140
[280] Balkan, 1973: 3-4
[281] Süel, 1990: 243
[282] Darga, 1984: 65

belirtmektedir. Boşanmanın, çiftlerin konumuna ve birlikteliğin türüne bakılmaksızın uygulandığı kaydedilmektedir. Resmi evliliklerin bozulmasında kadının çeyiz olarak yanında getirdikleri için özel maddelerin konulmuş olması ve kušatanın da göz önünde bulundurulması mümkün olsa da, genelde, çiftin malları, muhtemelen, eşit olarak paylaştırıldığı öne sürülmektedir. Ayrıca, kocasının ölümünden sonra dul kadının geçiminin sağlanmasına yönelik hükümlerin de varlığından bahisle, diğer haklarla birlikte, kadının, kendisine bakmadıkları takdirde, oğullarını mirastan men etmeye yasal olarak hakkının olduğuna açıklık getirmektedir.[283]

S. Alp, Hitit Kanunları'nda boşanmaya ilişkin kesin bir madde olmamakla beraber bu hususta daha çok kocanın arzusunun hâkim olduğunun farz edildiğini ileri sürmektedir. 31. maddede hür bir erkekle bir cariyenin (köle) evlenip geçinemeyerek ayrılmaları halinde sadece bir çocuk anneye verilirken, diğer çocukların babaya bırakıldığını, malın aralarında paylaşılacağını, muhtemelen hür insanlar arasındaki boşanmalarda da aynı hükümlerin geçerli olacağını söylemektedir.[284]

F. KIZ KAÇIRMA

Hitit Kanunları'nda kız kaçırma ile ilgili maddelere de rastlanmaktadır.[285]

Hitit Kanununun 28A maddesinde yer alan "Eğer bir kız bir erkeğe sözlü iken bir başkası tarafından kaçırılırsa sözlünün kıza verdiği başlık kaçıran erkek tarafından iade edilir." 29. madde "Eğer sözlü kızı, ana ve babası ayırırsa ve başka erkeğe verirse ana-baba, başlığın iki misli olarak öder."[286]

[283] Bryce, 2003: 134
[284] Alp, 1947a: 474
[285] Dinçol, 1990: 95
[286] Imparati, 1992: 53

Kanunun 37. maddesi “Eğer kadını biri kaçırırsa peşlerinden bir yardım mangası giderse, eğer iki adam ya da üç adam ölürse tazminat yoktur. Sen kurt oldun denir.”[287]

Bryce, 35. maddede, “Bir kâhya ya da çoban, özgür bir kadınla kaçarsa ve ona başlık bedeli ödemezse, kadın üç yıl köle olacaktır.” Kadının konumundaki düşüşün, adamla kaçmasından dolayı değil, köle-özgür kadın evliliğinde kendisine kušata ödenmemesi halinde kadının özgür statüsünü kaybedecek olması şartından kaynaklandığını belirtmektedir.[288]

Kız kaçırma nedenleri arasında, kaçıranın yüksek miktarda başlık parası ödemekten kaçınması, büyükler tarafından dayatılan koşullara karşın genç erkeğin ve kadının kişisel tercihleri gibi nedenler gösterilmektedir.

G. EVLATLIK ALMA

Aile hukukunun içerisine giren bir diğer konu ise evlatlık alma müessesesidir. Evlatlık alma, bugün olduğu gibi o devirlerde de Anadolu’da görülmektedir. Ailenin boşanma ile yıkılması sonucu annesiz ya da babasız kalan, çocukların durumu bir sorun teşkil etmekteydi. Bu durum evlatlık alma müessesesi ile az da olsa halledilebilirdi. Ayrıca yetişkin kimseler de evlatlık olarak alınmaktaydı. Bu durum evlatlık alma müessesesi ile kısmen halledilebilmektedir. Evlatlık almada amaç evlatlık alan aileye veya kimseye maddi ve manevi destek sağlamak, varis tayin etmektir. Bu varis tabiatıyla evlat alınan kimsedir.[289]

1. Eski Hitit Devleti Döneminde Evlatlık Alma

Hitit devri yazılı belgelerinin (Geç Hitit Devri hariç) tamamına yakını Hititlerin başkenti Hattuša’da (Boğazköy) bulunan devlet arşivine aittir. Bu arada Šapinuwa’da az sayıda da olsa Maşathöyük, Alacahöyük ve Tarsus’ta

[287] Imparati, 1992: 53-57
[288] Bryce, 2003: 143
[289] Alpman, 1977: 317

bulunan Hitit belgelerinden bahsetmek gerekir. Yani bu vesikaların tamamı sadece saray halkından bahsetmektedir. Yani o devirdeki Anadolu halkının yaşantısı bu belgelerde yer almamıştır. Bu belgelerin çoğu Orta ve Yeni Devlet zamanlarına ait olup, pek azı Eski Hitit Devlet zamanına aittir. Bu belgeleri, devlet muahedeleri, mektuplar, arazi bağış belgeleri, fermanlar, destanlar, masallar ve dini vesikalar teşkil eder. Hattuša arşivleri arasında iki kanun tableti dışında, Mezopotamya'da olduğu gibi ticari senetler, hukuki ve ekonomik belgeler yoktur. Bu nedenle bu devre ait evlatlık alma işlemlerini kısmen de olsa evlatlık almadan bahseden bazı Hitit krallarına ait vasiyetname, mülk bağış belgeleri, antlaşma, ferman ve krala karşı yapılmış sadakat yeminlerini kapsayan metinlerden çıkarmak zorunluluğu vardır.[290] Bunlardan birisi de Hitit Kralı I. Hattušili'nin vasiyetnamesidir.

a. Hattušili'nin vasiyetnamesi

KUB I, 16-I.'e göre Kuššara şehrinde hastalanan I.Hattušili, kendisine itaatsizlikte bulunan prens Huzziya'yı veliahtlığından azlederek yerine I. Muršili'yi tayin etmiştir. Vasiyetname olarak adlandırılan bu belgede;

"Hiç kimse kız kardeşinin oğlunu büyütmesin!"[291] cümlesinden anlıyoruz ki, Huzziya I. Hattušili'nin öz oğlu değil yeğenidir. Demek ki Hattušili yeğenini evlatlık almış, sonrada onu veliaht ilan etmişti. Fakat metinde açıklanmayan bir nedenle Huzziya'nın veliahtlıktan düşürüldüğü ve onun yerine I. Muršili'nin veliaht yapıldığı anlatılır.

Metnin devam eden satırlarında

"İşte artık benim oğlum Muršili 'dir."[292] denilmektedir.

Ayrıca Halep Antlaşmasında da şu satırlar bulunmaktadır. "Büyük kral Hattušili'nin torunu, büyük kral Muršili'dir"[293]

---

[290] Alpman, 1977: 322
[291] Alpman, 1977: 322
[292] Alpman, 1977: 323
[293] Alpman, 1977: 325

Fakat ne Hattušili'nin vasiyetnamesinde ne de Telipinu fermanında bu konuda bir bilgi yoktur.

b. İnandık Bağış Belgesi

Hanhana şehri vekilharcı olan Tuttulla, Zidi'yi evlatlık aldıktan sonra kızı Zizzata'yı ona eş olarak vermekte, çiftlerin oturması için düğün hediyesi olarak bir de ev bağışlamaktadır. Bu içgüveyi mahiyetinde bir evlenme olup damadın önce evlatlık alındığını aksettirmektedir. Burada amaç yeni kurulan aileyi evlatlık müessesesi ile garanti altına almak olduğu gibi damadı aileye bir oğul olarak bağlamaktadır. Belgede evlatlığın (damadın) kimsesiz olup olmadığı da belirtilmiyor. Fakat aileye hukuki bir cepheden bağlanan bir damadın geleceği garanti altına alınmakta, belgeye göre hiç kimsenin hukuki bir istekte bulunmayacağı ve yapılan bağışın veya miras hissesinin onun çocuklarına kalacağı ifade edilmektedir.[294]

2. Orta Hitit Devleti Döneminde Evlatlık Alma

Kimsesiz bir çocuğun evlatlık alınmasına temas eden ve Hitit Kralı II. Huzziya zamanını tarihleyen bir bağış metni de KBo VIII 26 numaralı Hititçe bir belgedir. Bu belgede dikkat çeken nokta evlatlık almanın bir mabet tanrıçasına yapılmasıdır. Hititler zamanında çocuklar mabetlerin güvencesi altına verilebiliyorlardı. Çocuklar için en güvenli yer buralar olmalıydı; çünkü dinin, toplumsal yaşamın her yöne hâkim olduğu bu devirde tanrının malına kimse dokunamazdı. Bu çocuklar belki de mabetlerin bakımı ile ilgili olarak yetiştirilip büyütülüyorlardı.[295]

[294] Balkan, 1973: 3-4
[295] Alpman, 1977: 328

3. Yeni Devlet Döneminde Evlatlık Alma

Büyük Hitit kralı II. Muršili'nin Arzawa memleketlerinden birini teşkil eden Mirā ve Kuwaliia memleketleri kralı Kupanta –D KAL ile yaptığı antlaşmadan Kupanta -D KAL'nin selefi ve amcası Mašhuiluwaš tarafından evlatlık alındığını öğreniyoruz.[296]

II. Muršili ilk Arzawa seferinde Mirā ve Kuwaliia memleketleri krallığına Mašhuiluwa'yı getirmiştir. Adı geçen antlaşmaya göre Mašhuiluwaš II. Muršili'nin müsaadesi ile biraderinin oğlu Kupanta –D KAL'i evlatlık almış ve kendisine varis tayin etmiştir. Fakat daha sonra Mašhuiluwaš isyan etmiş ve Muršili, Mirā ve Kuwaliia memleketleri krallığına onun evlatlık oğlu Kupanta –D KAL'i getirmiştir.[297] Burada açıkça görülmektedir ki bu olay gerçek bir evlatlık olma olayıdır ve Hattuša sarayı tarafından resmen tescil edilmiştir.

KUB XXI, 37 numaralı metinde III. Hattušili Ulmi-Tešub'u oğul yaptım demektedir. III. Hattušili'nin IV. Tuthalya ve Nerikkaili adlarında iki oğlu olduğu halde acaba neden böyle bir evlatlık almayı lüzum görmüştü?[298]

Hattušili burada büyük ihtimalle gerçek bir evlatlık almadan ziyade Ulmi-Tešub'u himaye tarzında evlat edindiğini anlatmaktadır.

Evlatlık alma müessesesi Hititler döneminde hem saray mensupları arasında hem de halk arasında görülmektedir.

H. MİRAS

Verasetle ilgili hükümler kanunlarda yer almaktadır. Babaerkil aileye dayanan toplumlarda, aile reisi olan babanın bütün üstünlük hakları en büyük oğla geçer, buna dayanarak Hititlerde de aynı geleneğin geçerli olduğu neticesine varılmaktadır. Telipinu fermanında tahtın meşru varisi olarak kralın büyük erkek evladı gösterilmiştir.[299] Ancak kanunlarda veraset konusunda kadınların da erkekler kadar haklarının olduğu görülmektedir.

---

[296] Alpman, 1977: 328
[297] Alpman, 1977: 329
[298] Alpman, 1977: 330
[299] Memiş, 2003: 231

27. madde “Eğer bir adam karısını alır onu evine götürürse onun çeyizini de kendisi için oraya taşır. Eğer kadın orada (kocasının evinde) ölürse o zaman adamın malı-mülkü yanarsa, adam onun çeyizini kendisi için alsın. Eğer kadın babasının evinde ölürse ve kendi çocukları varsa, çocuklara kalır, kocası çeyizini alamaz”.[300] Burada kadın babasının evinde ölmesi durumunda, kadının şahsi serveti kocaya değil çocuklara kalması kadının kocasından ayrı olduğunu göstermektedir.

Kargamış kralı Saharunuwa’ya büyük “toprak bağışı”nı bildiren belgede (KUB XXVI 43= CHT 225) mirasın sadece oğullarına kalacağı açıkça anlaşılmaktadır. Ancak Lew, II, 78’deki maddeye göre, kocanın ölümü halinde kadın, kocasının miras hissesine ortak olmaktadır.[301] 192. maddeye göre de “Şayet bir kadının kocası ölürse, kadın kocasının hissesini alır” [302] Böylece kadının, veraset ve miras konularında da haklarının varolduğu ve bunların kanunlarla korunduğu anlaşılıyor.

I. KAN DAVASI

İlkel toplumlarda, ceza ile intikam eşit görülür, haksızlığa uğramış taraf, suçludan intikam almak ister. Eğer haksızlığa uğrayan ölmüşse, intikam alma işi, akrabalarının görevi halini alır ki, bu da kan davalarını doğurur. Eğer iki taraf uğranılan zararın maddeten karşılanması konusunda, fikir birliğine varırsa, yapılacak ödemeye tazminat adı verilir. Devlet, öncelikle, toplum düzeninin sağlanması ile yükümlü olduğundan, bireysel intikamın en aza indirilmesini veya tamamen ortadan kaldırılmasını ister. Bu bakımdan, kanunlarda rastlanan “talion” ilkesi, yani göze göz, dişe diş hükümleri, zarara uğrayanın, suçluya, kendisine gelenden daha çok zarar vermesini önlediği için belki de intikam hislerinin artarak devamını engellemek yönünde atılmış ilk adımlar olarak kabul edilebilir. Kanun koyucu, cezanın anlamının, aynı zarara başkasının da uğraması değil, hak sahibinin uğradığı zararın

[300] Galanti, 1931: 10; Imparati,1992: 51
[301] Darga, 1984: 65
[302] Galanti, 1931: 39

giderilmesi olduğunu anlarsa, “talion” ilkesi yerine “eski durumuna getirme” ve “yerine koyma” ilkelerini benimser. “Talion” hükümleri, belki korkutucu veya caydırıcıdır, fakat aslında haklıya bir şey sağlamaz.[303] Hitit Kanunları kan davalarını önlemek için bu meseleleri tazminat ödetme yoluyla halletmeye çalışmaktadır.

Hitit Kanunları’nın ilk 5 maddesi kan davasını önlemek içindir bu kanun maddeleri şunlardır.

1. madde “Eğer bir adamı ya da bir kadını bir kavga sonucu biri öldürürse, erkek ya da kadın dört kişi versin”

2. madde “ Eğer bir erkek köleyi ya da bir kadın köleyi bir kavga sonucu biri öldürürse, erkek ya da kadın iki kişi versin”

3. madde “Eğer özgür bir erkeği ya da özgür bir kadını biri vurursa ve ölürse iki kişi versin”

4. madde “Eğer bir erkek köleyi ya da bir kadın köleyi biri vurursa ve ölürse bir kişi versin”

5. madde “Eğer bir tüccarı Hatti’de biri öldürürse, 100 mina gümüş versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır. Eğer bu Luwiya ülkesinde ya da Palā Ülkesinde olursa yüz mina gümüş versin ve malları tanzim etsin. Eğer bu Hatti Ülkesinde olursa tüccarların kendisini de teslim etsin.[304]

Bu kanun maddelerinden ölen kişinin yerine kişi verilerek iş gücü kaybı önlenmeye çalışılmış ve kan davasının bir nevi önüne geçilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

[303] Dinçol, M. A., 1990: 86
[304] Imparati, 1992: 37-39; Galanti, 1931: 6

II. CEZA HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

Ceza hukukuna geçmeden evvel o dönemde görev yapan mahkemeler hakkında kısaca bilgi vermek gerekir. Hititler döneminde görev yapan mahkemeler şunlardır.

Kanun maddelerindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre Hititlerde üç çeşit mahkeme vardır.

1- Saray Kapısı (KÁ.É.GAL.LİM) denilen ve ihtiyar heyatinin baktığı davaların görüldüğü mahkemelerdir. Bu mahkemelerinin kapısında bronz bir mızrak ile adaletin sembolü olan tahtadan bir terazi asılırdı.

2- Yüksek Mahkeme (DİN LU DUGUD). Burada asillerin ve yüksek memurların davalarına bakılırdı.

3- Kralın Mahkemesi (DİN LUGAL). Bu mahkeme, bir çeşit temyiz mahkemesi şeklinde çalışıyordu. Yani hüküm verilemeyen davalara burada bakılır, idam mahkûmları affedilir veya ölüm cezası verilirdi.[305]

Ceza, eski kavimlerin ceza hukuku tarihinin en önemli kısmını teşkil eder. Eski kanunlarda cezanın adaletten daha fazla gelişmiş olduğunu görüyoruz. Bu hal eski kanunların farkını teşkil eder. İlk kanunlar ceza kanunlarıdır.[306]

Ceza hukukunun asıl amacı, bir toplumun fertleri arasındaki asayisi sağlamak, yani zorbalığa engel olmak ve işlenen suçların tekrarını önlemektir. Hititlerde “talion” kısasa kısas prensibinin yerine tazminat hukukunun geçerli olduğu, önceleri çok ağır olan cezaların daha sonra hafifletildiği ifade edilmektedir. Baş kesmek, tekerleğe bağlamak veya boyunduruğa koşmak, kazığa çakmak gibi işkenceli ölüm cezalarına rastlanılmaktadır.[307] Ancak, ölüm cezalarının ender hallerde verildigi belirtilmekte, kralın veya (yargıç görevi yapan yüksek bir devlet memuru) emrine karşı gelmek (madde 173). Sarayın kapısından bronz bir mızrak çalmak (madde 126). Bir koyun ya da sığırla cinsel ilişkiye girmek (madde: 187-188). Kan akrabaları (bir adamın kendi annesi, kızı ve oğluyla cinsel

[305] Memiş, 2003: 238
[306] Sevinç, Vasfi, Raşid, 1955: 9
[307] Kınal, 1991: 153

münasebette bulunması) arasında cinsel ilişkiler (madde 189-190-191-193-195A).[308] Bununla beraber ölüme mahkûm edilen birini kral affedebilmektedir.

Hititlerin muhakeme usulleri hakkında kesin bilgi olmamakla beraber, suçlular hakkında mahakeme neticesinde karar verildiği ele geçen mahkeme tutanaklarında görülmektedir. Mahkeme tutanaklarında sanığın masumiyeti elinde delil olmadığı takdirde, yemine müracaat edildiği görülmektedir. Hammurabi ve Asur kanunlarında yeminin de yeterli görülmemesi durumunda bir tanrı muhakemesi yapılmakta ve suya atılan sanığın batması halinde suçu sabit görülmektedir.[309] Ancak Hitit Kanunları'nda nehir ordali ile ilgili madde yoktur. Ama kral, saray görevlileri için yazdırdığı bir yönetmelikte mutfak personelinin dinsel açıdan kirliliğe yol açacak bir suç işleyip işlemediklerini anlamak için "sizi nehre karşı sorumlu kılacağım" ifadesiyle bu yola başvuracağını belirtmektedir. Sadece temiz çıkanların kralın hizmetine devam edeceğini, kirli çıkanları ise artık istenmeyeceğini ve onlara eşleri ve çocukları ile birlikte "kötü bir ölüm" verileceğini söylemektedir.[310] Kral, metnin devamında, yıkama kabında bulduğu kıl nedeniyle çok kızdığını ve görevini ihmal etmekle suçlanan su tasıyıcısı Zuliya'yı, "Zuliya nehre gitsin! Eğer temizse, ruhunu temizlesin, eğer kirliyse, o ölsün" sözleriyle nehre yolladığını anlatmaktadır. Zuliya'nın nehre atıldığı ve kirli (yani suçlu) çıktığı için başka bir şehre gönderilerek orada idam edildiği belirtilmektedir. Burada dikkati çeken husus suçlunun Mezopotamya'daki uygulamaların aksine nehirde boğulmaya bırakılmayıp daha sonra öldürülmesidir.[311]

Hititlerde kölelere karşı işlenen suçlarda, hürlere karşı işlenen suçlara oranla daha az ve genellikle yarı yarıya ceza uygulanmaktadır. Bu kölenin ödeme kudretini az olmasıyla izah edilir. Fakat bazı hallerde köleye kulak ve burun kesme gibi cezalar verilmekteydi.[312]

Hitit ceza kanununda kadın erkek arasındaki ayrım 24. ve 42. maddeler de belirtilmiştir.

---

[308] Dinçol, B., 2003: 15-16
[309] Alp, 1947a: 481
[310] Dinçol, B., 2003: 24
[311] Dinçol, M.A.,1985: 7
[312] Alp, 1947a: 477

24. madde “Eğer bir erkek ya da kadın köle kaçarsa ve efendisi onu kimin ocağında bulursa ona erkekse bir yıllık ücreti kadar ..... gümüş, kadın ise bir yıl için 40 šeqel gümüş verir”[313]

42. maddede "Eğer birisi bir insanı kiralarsa ve o askere giderse ve o ölürse eğer ücreti verilmişse tazmin etmesin. Eğer ücreti verilmemişse o bir kişi versin. Ücret olarak da 12 šeqel gümüş verilir ve bir kadın için 6 šeqel gümüş versin.”[314]

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere suçlara verilen maddi cezalar açısından kadına daha az değer verilmektedir.[315]

A. HIRSIZLIK

Bütün eski kavimlerde olduğu gibi hırsızlık Hitit toplumunda da suç sayılmaktaydı.

Hırsızlık suçuna ender olarak ölüm cezası verilmektedir. Bunu Hitit Kanunları’ndan öğrenmekteyiz.

126. madde “Sarayın kapısından bronz bir mızrak çalmak ölüm cezası gerektirmektedir.[316] Buradaki mızrak alalade bir mızrak değil, krallık alameti olan mızraktan bahsedilmektedir. Bu mızrağı çalmak bir nevi tahta gözü olmak demektir.

Hırsızlıkla ilgili tespit edilen cezalar genelde tahribe uğrayan, kaybolan veya kullanılmaz duruma gelen malın yerine yenisinin konması ve değerinin tazmin ettirilmesi ilkesine dayanmaktaydı. Mülkiyete taşınmaz mallar, ekinler, hayvan varlığı, köleler de dâhil edilmişti. Bu arada, ilginç bir nokta, tazminat miktarı belirlenirken yanlışlık yapılmaması için, kaybolan veya çalınan malın değeri, özellikleri sayılarak saptanıyordu.[317]

Hırsızlıkla ilgili kanun maddeleri

---

[313] Imparati, 1992: 49
[314] Imparati, 1992: 63
[315] Süel, 1990: 245
[316] Imparati, 1992: 135
[317] Dinçol, M. A., 1990: 92

91. madde “Eğer bir arı kovanını içindeki arılarla birlikte biri çalarsa eskiden 3 šeqel gümüş veriyordu şimdi 5 šeqel versin.”

92. madde “Eğer iki ya da üç kovanı biri çalarsa eskiden o arılar tarafından sokturuluyordu ve şimdi 6 šeqel gümüş versin. Eğer bir kovanı biri çalarsa ve kovanın içinde arı yoksa 3 šeqel versin.”

93. madde “Eğer özgür bir adam eşikte yakalanırsa, evin içine henüz girmemiştir, 12 šeqel gümüş versin, Eğer köleyi eşikte yakalarsa evin içine henüz girmemiştir, 6 šeqel gümüş versin.”

94. madde “Eğer özgür bir adam evde hırsızlık yaparsa, o zaman bütünüyle tam değerini versin, eskiden hırsızlık cezası olarak 1 mina gümüş veriyorlardı, şimdi 12 šeqel gümüş versin. Eğer çok çalarsa, ona çok yükümlülükler bağlanır, eğer az çalarsa, ona az yükümlülük bağlanırdı.”

95. madde “Eğer bir köle evde hırsızlık yaparsa bütünüyle tam değerini versin, hırsızlık ceza olarak 6 šeqel gümüş versin ve kölenin burnu ve kulakları kesilsin ve sahibine verilsin. Eğer çok çalarsa, ona çok yükümlülük bağlansın az çalarsa ona az yükümlülük bağlansın, Eğer onun sahibi derse ‘onun için ben tanzim ediyorum’, o zaman tanzim etsin ama reddederse o zaman köleyi öteye iter.”

96. madde “Eğer özgür bir adam bir ambarda hırsızlık yaparsa ve ambarın buğdayını bulursa ambarı buğdayla doldursun ve 12 šeqel gümüş versin.”

97. madde “Eğer bir köle ambarda hırsızlık yaparsa ve ambarın buğdayını bulursa ambarı buğdayla doldursun ve 6 šeqel gümüş versin.”[318]

Yukarıdaki kanun maddelerinden diğer suçlarda olduğu gibi hırsızlık suçuna karşı da önceleri ağır cezalar verilirken sonraları bu cezalar hafiflemiştir. Yine burada suçun işlendiği yere ve suçu işleyen kişiye göre farklı cezalar verildiği görülmektedir. Suçlu köle ise özgüre göre yarı yarıya az ceza verilmektedir, burada kölenin ödeme zorluğu dikkate alınmıştır.

[318] Imparati, 1992: 93-95-97

1. Büyükbaş Hayvan Hırsızlığı

At, Hitit toplumunda çok değerli bir hayvandı. Zira hem Hitit Kanunları'nda hem de muhtelif Hitit çivi yazılı metinlerde attan sıkça söz edilmektedir. Hititlerde atın çeşitli işlerde kullanıldığı bilinmektedir. At daha çok askeri alanda kullanılmıştır. At hırsızlığına karşı atı çalan şahsa iki misli ödemeyi şart koşardı.

Hititler döneminde katır, yük ve binek hayvanı olarak kullanılmıştır. Bundan dolayıdır ki kanun katırın çalınmaması için tedbirler almıştır. Katırın çalınması durumunda şahsa iki misli ödettirmekte ve çalan şahıs serbest bırakılmaktadır. Ayrıca çalınmaması gereken hayvanlar arasında olduğu belirtilmektedir.

Hititler zamanında eşek, yük hayvanı olarak araba çekmek ve çift sürmek gibi koşum işlerinde kullanılıyordu. Bundan dolayıdır ki kanun kitabının hayvan mülkiyetine ait paragrafında eşeğin rehin olarak tutulması ve bulunduğu zaman nasıl bir yol takip edilerek teslim edilmesi gerektiği ve çalınması durumunda belirlenen ceza miktarı gösterilmiştir. Yine eşek çalınması durumunda iki misli ödettirilmekte ve çalan şahıs serbest bırakılmaktadır.

Sığır Hitit ekonomisinin vazgeçilmez bir hayvanıdır. Hitit toplumunda zenginlik sığır ve koyun çokluğuyla ölçülüyordu. Sığır çalınması durumunda çalınan iade edildikten sonra iki adet dana ödemesi kaydı mevcuttur. İneğin bir kimse tarafından çalınması durumunda önceleri 12 sığır verilmekteydi daha sonraki devirde ise bu 6 sığıra indirilmiştir.[319]

2. Küçükbaş Hayvan Hırsızlığı

Koyun daha çok dini metinlerde sığırla birlikte geçmekte tanrı ve tanrıçalara kurban olarak sunulmaktaydı. Ayrıca koyun yüksek rütbeli kimselere hediye olarak verilmekteydi. Bir koç çalan biri eski devirde 30 koyun, daha sonraki devirde 15 koyun vermektedir.

[319] Karauğuz, 1992: 109

Domuz, Hitit toplumu tarafından yenilmekte ve bazı tanrılara kurban olarak sunulmaktaydı. Besili bir domuz çalan bir kişi için eski devirde 1 mina (480gr) daha sonraki devirde ise 12 šeqel gümüş para cezası verilmekteydi.

Kuşlar, Hitit çivi yazılı metinlerinde daha çok ritüellerde ve fal metinlerinde geçer. Bir keklik veya ehlileşmiş bir yaban ördeği çalan şahıs için 25 šeqel gümüş ödettirilirken daha sonraki devirde ise 12 šeqel gömüş ödettirilmektedir.[320]

Arıcılık Hitit ekonomisinde oldukça ilerlemişti. Kanun maddelerinde arı hırsızlığından bahsetmektedir.

91. madde "Eğer bir arı kovanını içindeki arılarla birlikte biri çalarsa eskiden 3 šeqel gümüş veriyordu şimdi 5 šeqel versin"[321]

92. madde "Eğer iki ya da üç kovanı biri çalarsa eskiden o arılar tarafından sokturuluyordu ve şimdi 6 šeqel gümüş versin. Eğer bir kovanı biri çalarsa ve kovanın içinde arı yoksa 3 šeqel versin"[322]

3. Ev Soymak

Kanunların 94 ve 95. maddeleri hür bir şahsın veya kölenin bir evi soymaları hususunda hükümler içermektedir. Hür bir kişinin bir evi soyması durumunda eskiden 1 mina gümüş ödediği ayrıca ne çalmışsa iade ettiği kayıtlarda mevcuttur. Kölenin bir evi soyması halinde ise bazı azaları kesilerek sahibine geri verilmektedir.[323]

94. madde "Eğer özgür bir adam evde hırsızlık yaparsa, o zaman bütünüyle tam değerini versin, eskiden hırsızlık cezası olarak 1 mina gümüş veriyorlardı, şimdi 12 šeqel gümüş versin. Eğer çok çalarsa, ona çok yükümlülükler bağlanır, eğer az çalarsa, ona az yükümlülük bağlanırdı"[324]

95. madde "Eğer bir köle evde hırsızlık yaparsa bütünüyle tam değerini versin, hırsızlık ceza olarak 6 šeqel gümüş versin ve kölenin burnu

[320] Karauğuz, 1992: 110
[321] Imparati, 1992: 93
[322] Imparati, 1992: 93
[323] Karauğuz, 1992: 112
[324] Imparati, 1992: 95

ve kulakları kesilsin ve sahibine verilsin. Eğer çok çalarsa, ona çok yükümlülük bağlansın az çalarsa ona az yükümlülük bağlansın, Eğer onun sahibi derse 'onun için ben tanzim ediyorum', o zaman tanzim etsin ama reddederse o zaman köleyi öteye iter."[325]

B. KUNDAKÇILIK

Hitit Kanunları'nda görülen suçlardan biri de kundakçılıktır. Kundaklamaya verilen cezalar da, kundaklamanın yapıldığı yere göre değişiyor.[326] Bu konu ile ilgili kanun maddeleri şunlardır.

98. madde "Eğer özgür bir adam bir evi yakarsa, evi yeniden yapsın; fakat evin içinde bulunan ister insan ister öküz, ister koyun telef olursa bu gibi şeyleri iade etmez."

99. madde "Eğer bir köle evi yakarsa ve efendisi kendisi için tanzim ederse kölenin burnu ve kulakları kesilsin ve o sahibine geri verilsin, eğer sahibi tanzim etmezse o zaman köleyi teslim eder."

100. madde "Eğer bir kulübeyi biri yakarsa, onun zarar gören öküzlerini bahara kadar beslemeye devam etsin, eğer içinde saman yoksa o zaman sadece kulübeyi yeniden yapsın."

106. madde "Eğer kendi ekin alanına biri ateş taşır ve meyveli bir ekin alanı içine onu salarsa ve o alan yanarsa (başkasının tarlasını kasten yakarsa) kim onu yakarsa o zaman kendisi için, yanmış alanı alsın, ama iyi bir alanı, alanın sahibine versin ve o kendisi için onu biçsin."[327]

Görüldüğü gibi kundaklama olaylarında da kundaklayana ceza olarak eski haline geri getirme cezası verilmektedir.

C. BÜYÜ

İnsanlığın tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan büyü, tarihsel süreç içerisinde hemen hemen her dönem ve toplumda yaygın bir uğraşı ve güçlü bir toplumsal olgu olarak mevcut olmuştur. İnsana ve doğaya ilişkin olayları,

[325] Imparati, 1992: 95
[326] Yiğit, 1999: 67
[327] Imparati: 1992: 97

maddi dünyanın ötesinde gizemli dış güçler aracılığıyla etkileyip yönlendirdiğine inanılan törensel eylem olarak tanımlanmaktadır. Büyü; S. J. Tambiah'a göre, özellikle modern öncesi toplumlarda, din ile birlikte toplumsal hayat üzerine ciddi etkileri olan bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve bu dönemde din ile büyü arasındaki sınırları çizmek çok kolay olmamaktadır. Malinowski'ye göre, büyü, ilkel insan "bilgisinin ve ussal tekniğinin yetersizliğini kabul etmek zorunda" kaldığında sahneye çıkar. Başka bir deyişle büyüye, insanın doğayı teknik olarak kontrolünün yetersiz kaldığı noktada başvurulur. Böylece büyü, pratik etkinliklerin başarısını etkileyen kontrol edilemez aracılara yöneltilir. Bu, "korkunun azaltılası" ve "telafi edici edim" olarak nitelendirilebilecek bir açıklama türüdür. [328] A. Ünal büyüyü, insanın çevresine uyum sağlama ve yaşamını her ne pahasına olursa olsun, her türlü şartlar altında ve her pahasına olursa olsun sürdürmede yılmadan vermiş olduğu çabaların bir yan ürünü olarak algılamakta tanımlamaktadır. Yine büyüyü kendine has kuralları olan ve antropolojik açıdan bakıldığında insanlık tarihinde çok özel bir yer tutan bir yarı bilim olarak tanımlamaktadır.[329] Ona göre, büyü ve din, iç içe geçmiştir. Bu durum, Hitit toplumsal hayatında çok daha belirgindir.

Çok çeşitli konular içeren Hitit Devlet arşivinde büyü ile ilgili ritüel metinler de oldukça büyük bir yer tutmaktadır. Hitit zihin dünyasında büyü, insanın bir yandan doğaüstü güçlerin zararlı etkilerinden korunmaya çalışırken, diğer yandan belli bir tekniği uygulayarak bu güçleri kendi yararına ve başkalarının zararına çevirme çabasıdır. Hititlere büyü kavramı öncelikle Anadolu'nun güneyinde ve güneydoğusundaki Hurrice ve Luwice konuşulan bölgelerden, özellikle de Kirzzuwatna'dan girmiştir.[330]

Hitit Kanunları'nda büyücülük yapan asillere dahi eskiden ölüm cezası verilmekteydi. Büyü yapan köleler ise mutlaka ölümle cezalandırılmaktaydı. Büyük Hitit Kralı Šuppiluliuma dahi, Tuhkanti-Tuthaliya'yı öldürerek tahta

[328] Reyhan, 2008: 227
[329] Ünal, 2003: 106
[330] Reyhan, 2008: 228

geçtikten sonra, onun yakınlarını büyücülük yaptığı gerekçesiyle, Alašya'ya (Kıbrıs) sürdüğü gibi II. Muršili'nin annesini Ahhiyawa'ya sürmüştür.[331]

Hititlerde büyü niteliğine göre ak (iyi) büyü ve kara (kötü) büyü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Elimize geçen sadece "beyaz büyü" ait metinlerdir.

1. Ak (iyi) Büyü

Hititlerde esas ilgiyi gören büyü çeşitli sebeplerden dolayı kirlenmiş olan kişi ya da nesneyi, kirlilik durumundan "temizlemek, arındırmak" ve kirliliği bir daha geri dönmeyeceği şeklinde "uzaklaştırmak" için yapılan ak (iyi) büyüdür. Kirlilikten sadece kurban sahibi değil ev halkı, hayvanları, giydiği eşyalar, çevresindeki insanlar yani sahip olduğu her şey aynı şekilde etkilenmekteydi. Eğer bu kişi kral ise kirlilik, kraliyet ailesi, tüm ülke ve halkını kapsamaktaydı. Bu yüzden büyü ritüelleri sadece insanlara değil, basit nesnelerden evlere, kentlere, tüm ülkeye hatta tanrılara bile uygulanmaktadır. Amaç hepsinde "temizlemektir"[332].

Kirlenmenin sebepleri çeşitlidir; kötü maksatlı yapılan büyü, lanet, kötü söz, kötü dil, kirlenmiş gıda yedirilmesi gibi dışarıdan kaynaklanan yani başkalarının sebep olduğu kirlenme ve cinayet işleme, kirli maddelere dokunma, yalan yere yemin etme, bedensel temizliğe dikkat etmeme gibi kişilerin kendisinin yarattığı kirlenme durumlarıdır. İşte kirlenme yüzünden ortaya çıkan bu olumsuzluktan kurtulmak, ancak ak (iyi) büyü yapmakla mümkündü. Ak (iyi) büyü olarak adlandırdığımız uygulamalar, kara (kötü) büyüden kaynaklanan kirlenmenin yol açtığı olumsuzluğun ortadan kaldırması için yapılan arınma ve kötülükleri defetme ayinleridir.[333] Bu şekilde yapılmış büyülere örnek olarak Maštikka'nın yaptığı ritüelleri verebiliriz.

E. Reyhan; Kizzuwatnalı Maštikka'ya ait büyü ritüellerinin içerdiği konuları söyle sınıflandırmaktadır.

1- Aile içi kavgaları önlemek, kavgalı bireyleri yatıştırmak için.

---

[331] Kınal, 1982: 436-437; Memiş, 2003: 235
[332] Reyhan, 2003: 113
[333] Reyhan, 2003: 114

2- Cinayet işleyen kişiyi bu suçundan temizlemek, arındırmak için.

3- Dostuna şiddet uygulayan kişileri arındırmak için.

4- Kötü sözlerin (dedikodu, beddua, lanet) olumsuz etkisini uzaklaştırmak için.

5- Yer altı tanrılarını yatıştırmak için.

Maštikka'ya ait belgelerde bu kadının, aile içi kavgalı bireylerin barıştırılmasında, cinayeti önlenmesinde, kadar birçok değişik konuda iyi büyü yapmıştır..[334]

2. Kara (Kötü) Büyü

Hititlerde genellikle ölüme, yok oluşa, felakete götürdüğüne inanıldığı için kara büyünün, toplumdan şiddetle uzak tutulması gerektiğine inanılır. Kara büyü yapanlar da ölümle cezalandırılırdı.[335] Yine Telipinu Fermanında büyü yapanları bilen ve bildiği halde saray kapısına getirmeyen kişiler de aynı şekilde suçlu olarak kabul edilmektedir.

Kara büyü ölüme kadar götürebilecek şekilde, büyük zararlar verebilir, hatta ülkenin huzurunu ve gelişmesini tehdit edebilirdi.

Telipinu Fermanı'nda belirtilen "Hattuša'da büyü sorununu temizleyin" ifadesi, Hitit kraliyet ailesinin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. Zira Hitit tarihinde görülen pek çok olay bu kaygıları doğrular niteliktedir. II. Tuthaliya, karısı Nikalmati ve oğlu ile birlikte ablası Ziplantawiia tarafından büyülenmişlerdir. II. Muršili, kendisinin açtığı bir davada, Tawananna'yı karısı Gašulawiia'yı büyü ile öldürdüğü gerekçesiyle suçlamıştır. Manna-DUGUD, vekil bebekler aracılığı ile büyüler yapmıştır. III. Hattušili, Hakmiš kralı iken Arma-Tarhunda'yı büyücülük yapmakla suçlamıştır. I. Hattušili döneminde büyücülere karşı duyulan tepki, Telipinu Fermanı ile yasal bir nitelik kazanmıştır. Ancak, bütün gayretler, yaşanan olayların da gösterdiği gibi, bu

[334] Reyhan, 2008: 232
[335] Ünal, 2003: 112

suçun işlenmesini önleyememiştir. Elbette ki bütün bunlar kötü maksatlı yapılmış kara büyü neticesinde ortaya çıktığı düşünülen durumlardır.[336]

Hitit Kanunları'nda kara büyü ile ilgili maddeler şunlardır.

44/B. madde "Eğer bir kişiyi biri arındırırsa 'törenden' kalan şeyleri de yakma yerine götürsün, eğer birinin ekin alanına ya da evine götürürse büyüdür ve onu kral yargılar."

111. madde "Eğer kilden bir insan suretine birisi biçim verirse bu büyüdür ve onu kral yargılar."

170. madde "Eğer özgür bir adam bir yılanı öldürürse ve başka bir adamın adını söylerse 1 mina gümüş versin ve eğer bu bir erkek köle ise ölsün"[337]

Görüldüğü gibi Hitit Kanunları kötü (kara) büyüye karşı ağır cezalar öngörmektedir.

D. TECAVÜZ

Hitit Kanunları'ndaki suçlardan biri de tecavüz suçudur. Hititlerde bir adamın annesi ya da kız kardeşi ile cinsel ilişkide bulunması büyük günahtır. Kanunda bu suça ne ceza verileceği dahi belirtmeye gerek duyulmamıştır. Cezası ölümdür. Cinsel ilişkilerin üvey anneyle olması durumunda eğer baba sağ ise yapılan büyük suçtur. Eğer baba hayatta değilse o zaman bu suç sayılmaz. Bir adamın kardeşi hayatta iken onun karısı ile birlikte olması suçtur.[338]

Eğer bir kimsenin köle ve cariyeleri arasında ilişki olursa, birbirinden uzaklaştırılırlar. Kanun ikisinin de ayrı şehirlerde oturmasını öngörür. Kızı olan dul bir kadınla evlenen bir erkeğin, karısının kızına veya karısının annesine tecavüzü de büyük suçtur ve cezası ölümdür.[339]

Daha önce de belirttiğimiz gibi insanların hayvanlarla cinsi münasebetleri ölümle cezalandırılmaktaydı.

---

[336] Reyhan, 2003: 112
[337] Imparati, 1992: 127
[338] Süel, 1990: 243
[339] Süel, 1990: 244

187. madde “Eğer bir adam öküzle günah işlerse lanet edilecek bir eylemdir, o ölsün. Kralın kapısına onu götürür, onu kral öldürür.” 188. madde “Eğer bir adam koyunla günah işlerse lanet edilecek bir eylemdir, o ölsün. Kralın kapısına onu götürür, onu kral öldürür.”[340]

E. ZİNA

Evlilikten önce sözün çiğnenmesi konusunda nispeten yumuşak önlemler içeren Hitit hukuku evlilik sonrası sadakatsizliğe daha sert yaklaşmaktadır.[341]

Hitit Kanunları’nda kadının gönüllü mü olduğu yoksa tecavüze mi uğradığı konusu geniş yer almaktadır. Kanun maddeleri de zina konusunda kadına karşı çok serttir.[342] Zina yapan kadının cezası ölümdür. Yine de Hitit Kanunları’nda zinaya verilen cezalar, zinanın yapıldığı yere göre değişiyor ve suçlu ona göre tespit ediliyordu.

197. madde “Eğer bir adam, bir kadını dağda tutarsa (tecavüz ederse) suç adamındır ve o adam ölür. Eğer kadını evde (yerleşim yerinde tutarsa) tecavüz ederse, suç kadınındır ve kadın ölür. Eğer onları adam (kocası) bulursa ve onları öldürürse cezası yoktur.” 198. madde “Eğer onları sarayın kapısına götürürse ve şöyle derse: ‘Kadınım ölmesin/öldürülmesin’ Böylece karısını hayatta bırakır. Zina yapan adam da hayatta bırakılır ve kadın başını örter. Eğer şöyle derse: ‘Her ikisi de ölsün’ ve kralın mahkemesini kabullensinler, kral onları ister öldürür, ister yaşatır.”[343]

[340] Imparati, 1992: 173
[341] Bryce, 2003: 143
[342] Darga, 1984: 66
[343] Karasu, 2006: 52

III. ULUSLARARASI HUKUK İLE İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

Boğazköy'de ortaya çıkarılan yaklaşık 30 bin adet kil tabletin içinde sayıca az, fakat Hitit Devleti'nin siyasal ilişkilerini göstermesi bakımından çok önemli bir grubu kuşkusuz, "Politik Antlaşma Metinleri" oluşturmaktadır. Bu antlaşmaları vasallerle yapılan antlaşmalar ve Hititlerin kendilerine eşdeğer devletlerle yaptığı antlaşmalar oluşturmaktadır.

Hitit Devleti, gerek diğer devletlere siyasi haklar tanıması, gerekse Hitit büyük kralının icraatının bir meclis tarafından denetlenmesi bakımından tarihin en eski hukuk devletidir.[344]

Hitit Devleti'nin dış münasebetlerini; ençok vasallerle yaptığı anlaşmalardan çıkarıyoruz. Bu anlaşmalar Hitit Devleti ile vasalleri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Vasal Devletler iç işlerinde serbest dış işlerinde Hitit kralının emrinde olup ona haraç ödemek zorundadırlar. Etki alanı ancak kendisine verilen bölgenin sınırları içindedir.[345]

Vasal devletler ile yapılan anlaşmalarda Hitit Büyük kralının menfaatleri ön plana alınıyordu. Büyük Devletlerle ve Mezopotamya kültür çevresine mensup bölgelerdeki vasallerle (Amurru, Mitanni gibi) yapılan anlaşmalar Akadca; Anadoludaki vasallerle yapılan anlaşmalar ise Hititçe yazılıyordu.[346]

Müttefikler, kendileriyle eşit haklara sahip olan ve bir dostluk anlaşması imzalayan hükümdarlardır. Böyle bir anlaşma sadece büyük devletlerle yapılabiliyordu. Bu hükümdarlar hitit kralına "eşit" olarak kabul ediliyor ve "Büyük Kral" ünvanı taşıyordu. Šuppiluliuma döneminde Hurri ülkesiyle, III. Hattušili döneminde Babil Ülkesiyle ve Mısır firavunu II. Ramses ile böyle bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayı imzalayan kişiler arasındaki ilişkiler "kardeşlik" ve "barış" ilişkisine dayanmaktadır.[347]

Gerek büyük devletlerle gerekse vasallerle yapılan antlaşmalarda güçlü devletin zayıf devlete karşı bazı yaptırımları olduğu görülmektedir.

---

[344] Kınal, 1991: 156
[345] Alemdar, 2006: 14
[346] Alemdar, 2006: 15
[347] Alemdar, 2006: 14

Hititlerin yapmış oldukları bütün antlaşmada ortak olan üç nokta vardır.

1- Büyük kral, prens halefi olsun olmasın, vasal devletin geleceğinden sorumludur.

2- Bir sefer halinde prensin büyük kralın emrine ne kadar yaya ve harp arabalı savaşçı vereceği gayet net bir şekilde tespit edilebilmektedir.

3- Vasal, büyük kralın dostuyla dost, düşmanıyla düşman kalmak zorundadır.[348]

A. VASALLERLE YAPILAN ANTLAŞMALAR

Hitit Devleti'nin dış münasebetlerini en çok vasallerle yaptığı anlaşmalardan çıkarıyoruz. Bu anlaşmalar Hitit Devleti ile vasalleri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Vasal Devletler ise iç işlerinde serbest olmakla beraber dış işlerinde Hitit kralının emrinde olup ona haraç ödemek zorundadırlar. Etki alanı ancak kendisine verilen bölgenin sınırları içindedir. Vasal Devletler sistemi I. Šuppiluliuma zamanında teşkil edilmiş ve II. Muršili zamanında geliştirilmiştir. Vasal devletler ile yapılan anlaşmalarda Hitit Büyük kralının menfaatleri ön plana alınıyordu. Büyük Devletlerle ve Mezopotamya kültür çevresine mensup bölgelerdeki vasallerle (Amurru, Mitanni gibi) yapılan anlaşmalar Akadca; Anadolu'daki vasallerle yapılan anlaşmalar ise Hititçe yazılıyordu.[349]

1. Anadolu İçinde Bulunan Vasal Devletler

1- Išuwa Ülkesi

2- Kizzuwatna Krallığı

3- Azzi-Haiaša Ülkeleri

4- Hurri-Mitanni Krallığı

---

[348] Coşkun, 1990: 95

[349] Alemdar, 2006: 15

5- Arzawa Ülkeleri[350]

2. Anadolu Dışında Bulunan Vasal Devletler

1- Kargamış
2- Halep
3- Nuhašše
4- Ugarit
5- Kinza
6-Amurru[351]

Bu vasal devletlerle Hitit Devleti'ne karşı mükellefiyetlerini bildiren bir antlaşma imzalanıyordu. Özellikle II. Muršili, Arzawa beyliklerinden her biri ile ayrı ayrı bu tarzda antlaşmalar imzalanmıştır. Bunlar karşılaştırılınca esas amacın aynı olmasıyla beraber, diğer şartların farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunlardan bazısına senede bir defa Hattuša'yı ziyaret etme şartı koşulduğu halde, bir diğerine antlaşma tabletlerini senede üç defa okuması tavsiye ediliyordu. Her memleketin vereceği at, asker, harp arabası miktarı da o memleketin zenginliğime göre değişiyordu.[352]

Bu antlaşmaların ortak noktaları şöyledir: Savaş ve barış gibi kendi dış politikasını ilgilendiren hususlardan vazgeçmek zorunda bırakılmışlardır. Dışarıyla olan ticaret serbestliği sınırlandırılmıştır. Kendilerine gelen yabancı devlet elçilerini Büyük Krala göndermek zorundadırlar. Kralın dostuyla dost düşmanıyla düşman olmalıdırlar.[353]

Bunun karşılığında da Büyük Kral ona ve onun hanedanına topraklarını garanti etmektedir. Politik otoriteye sahip bu merkezler, komşu ülkeleri ellerine geçirmek için çabaladıkları gibi daha küçük olan devletler ise güçlü olan bir devletin himayesi altına girmeyi kabul ediyorlardı. Özellikle Hititler Suriye'ye girdikleri zaman, buradaki küçük devletlerin durumu

[350] Alemdar, 2006: 15
[351] Alemdar, 2006: 16
[352] Alemdar, 2006: 16
[353] Alemdar, 2006: 16

böyleydi. Bu sistemin devamlılığı sadece kralın otoritesine bağlıydı. Kral bir başarısızlığa uğradığı takdirde ülkenin tümünde baş gösteren karışıklıklarla birlikte vasal devletler bir bir elinden çıkmaktaydı. Bu suretle kralın kanuni vazifelerinin yanı sıra sadakat ve minnet vazifeleri de hatırlatılmaktadır.[354]

Vasallerle yapılan antlaşmalarda büyük kralın tespit ettiği tek taraflı antlaşmalar söz konusudur. Antlaşmayı sadece vasal yeminle tedarik etmektedir. Burada esas olan nokta, kralın şahsına ve hanedanına sadakat yemini gösterilmesidir. Vasalin diğer vazifeleri arasında askeri yükümlülükleri de yer alır. Bir sefer halinde Büyük kralın emrine ne kadar yaya ve harp arabalı savaşçı verebileceği net bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca vasal, diğer büyük devletlere karşı yapılan her savaşta, Hitit ülkesindeki isyanlarda, Hitit kralına destek olacak, siyasi kaçakları ise iade edecektir.[355]

Vasal devletler ile Hitit kralları arasında yapılan antlaşmalar.

Eski Hitit Dönemi

1- Telipinu ile Kizzuwatnalı İšputahšu
2- Zidanza ile Kizzuwatnalı Pilliya
3- Bir Hitit Kralı ile Kizzuwatnalı Paddatiššu
4- Bir Hitit Kralı ile Habiru

İmparatorluk Dönemi

1- I. Šuppiluliuma

a) Kizzuwatnalı Šunaššura
b) Haiašalı Hukkana
c) Ugaritli Niqpad
d) Amurrulu Aziru
e) Kargamışlı Šarri-KUŠUH
f) Mitannili Mattiwaza (Kuttivaza)

[354] Alemdar, 2006: 17
[355] Alemdar, 2006: 17

g) Nuhaššeli Tette

2- II. Muršili

a) Amurrulu Duppi-Tešup

b) Ugaritli Nigmepa

c) Hapallalı Targašnalli

d) Mira-Kuvaliialı Kupanta-DKAL

e) Šeha Nehri Ülkesi Manapa Datta

f) Halepli Talmi-Šarruma

g) Wilušalı Alakšandu

3- III. Hattušili

a) Amurrulu Bentešina

b) Tarhuntaššalı DKAL

4- IV. Tuthaliya

a) Amurrulu Šauškamuwa

b) Tarhuntaššalı Ulmi-Tešup

c) Tarhuntaššalı Kurunta

5- II. Šuppiluliuma

a) Kargamışlı Talmi-Tešup

b) Partneri Bilinmeyen bir antlaşma.[356]

B. HİTİTLERİN KENDİLERİNE EŞİT DEVLETLERLE YAPTIĞI ANTLAŞMALAR

Müttefikler, kendileriyle eşit haklara sahip olan ve bir dostluk anlaşması imzalayan hükümdarlardır. Böyle bir anlaşma sadece büyük devletlerle yapılabiliyordu. Bu hükümdarlar Hitit kralına "eşit" olarak kabul ediliyor ve "Büyük Kral" unvanı taşıyordu. Šuppiluliuma döneminde Hurri ülkesiyle, III. Hattušili döneminde Babil Ülkesiyle ve Mısır firavunu II. Ramses

[356] Karauğuz, 2002: 7-8

ile böyle bir anlaşma imzalanmıştır.[357] Anlaşmayı imzalayan kişiler atasındaki ilişkiler “kardeşlik” ve “barış” ilişkisine dayanmaktadır.

Hitit Devleti ile Müttefik devletler, arasında yapılan anlaşmalar birbirine eşit sayılan bu devletlerin ilişkilerine ışık tutmaktadır. Bu anlaşmaların bazı hükümleri özetle şöyledir: Bu iki ülkeden birisine başka bir ülke saldırdığında veya ülkede ayaklanma baş gösterdiğinde askeri destek sağlaması, siyasi kaçakların birbirine iade edilmesi gibi. Antlaşmanın sonunda her iki ülkenin, tanrıların gazabına uğrayacaklarına inanmaktadırlar.[358]

Kadeš Antlaşması

Kadeš Antlaşmasına geçmeden önce antlaşma öncesi cereyan eden savaş hakkında kısaca bilgi vermek gerekir.

Savaşın nedeni Mısır ve Hitit devletlerin birbirine eşit kuvvetler haline gelmesi ve bu iki büyük devletin ekonomik menfaatlerinin Kuzey Suriye toprakları üzerinde birleşmesi idi. Bu ünlü savaş, Hitit kralı II. Muwattali ile Mısır kralı II. Ramses arasında M.Ö. 1296 senesinde cereyan etmiştir. Mısır ordusu, Amun, Pre, Ptah ve Sutekh tümenlerinden oluşan bir birlikle, Mısır'dan kuzeye doğru harekete geçmiştir. Mısır ordusu Kadeš'in güneyindeki dağlık bir bölgede karargâh kurmuştur. Buradan Orantes üzerinde ordunun geçmesine elverişli ve yolların kavşak noktasında stratejik öneme sahip olan Šabtuna kentinin güneyine, oradan da Kadeš şehrinin kuzey doğusunda bir yere gelmiştir. II. Muwattali de beraberinde getirdiği diğer uluslardan oluşan ordusuyla birlikte, Kadeš'in kuzey doğusu ya da doğusunda bir yere saklanmıştır. Bu arada II. Ramses ayrı ayrı yönlerde ilerleyen kendi tümenlerinin gelmesini beklerken, iki Hitit casusu ele geçirilmiştir. Bunlar II. Muwattali’nin ordusunun çok yakında olduğunu haber vermesi üzerine, II. Ramses diğer tümenlerin kendisine hemen katılması için haberci göndermiştir. Ancak Hitit ordusundaki savaş arabalarında üç, Mısırlılarda ise iki asker olmasından, Mısır ordusu bozguna uğratılmıştır.

[357] Alemdar, 2006: 15
[358] Alemdar, 2006: 13-14

Zafer sarhoşluğuna kapılan Hitit ordusu güneyden gelen Mısır ordusuna bu kez mağlup olmuştur.[359]

Bu savaş hakkında bilgi veren Mısır kaynakları iki metin ve bir kabartmadan ibaret olup, bunlar savaşı ayrıntılı olarak gözler önüne sermektedir. Ancak bütün bu kaynaklar firavunun emriyle ve tek taraflı anlatıldığı unutulmamalıdır.

Hitit kaynaklarının bu olayda sükûtu Hititler aleyhine olduğu kanaati uyandırmaktadır. F. Kınal'a göre burada iki ihtimal düşünülebilir. 1) Ya vesikalar yazıldığı halde bize kadar gelememiştir. 2) Veyahut Muwattali'nin ölümünden sonraki karışıklıklar nedeniyle, onun icraatı yazılmamıştır.[360]

Mısır kaynakları her ne kadar bu savaşta parlak bir zafer ettiğini söylese de netice Hititlerin zaferini göstermektedir. Gerçekten de savaşın görünürdeki nedenini teşkil eden Kuzey Suriye'nin ilhakı keyfiyetini Hititler başarmıştır. [361]

II. Muwattali'den sonra tahta geçen III. Hattušili tarafından, Mısır ve Hitit arasındaki anlaşmazlık, Kadeš Antlaşması ile son bulmuştur. Bu antlaşma metinlerinden Mısır'a gönderileni, gümüş bir tablet üzerine yazılmıştır. Bu antlaşma Boğazköy'de kil tablet üzerine Akadca olarak yazılmış nüshasından çevrilmiştir.[362]

Kadeš Antlaşması M.Ö. 1280 senesinde Hitit Kralı III. Hattušili ile Mısır Kralı II. Ramses arasında yapılmıştır.

1- Mısır ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Amon'un sevgilisi Ramses, kardeşi Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattušili ile sonsuza kadar aralarında büyük bir kardeşlik ve büyük bir barış tesis etmek için, gümüş bir tablet üzerine antlaşma yazıldı.

2- Mısır ülkesinin kralı, kahraman Büyük Kral Minpahtaria (I. Ramses)'ın torunu; Mısır ülkesinin kralı, kahraman Büyük Kral Minmuarea'nın (I. Seti) oğlu; tüm ülkelerin kahramanı, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral

---

[359] Karauğuz, 2002: 240-241
[360] Kınal, 1991: 112
[361] Memiş, 2003: 112-113
[362] Karauğuz, 2002: 241

Amon'un sevgilisi Ramses. Hatti ülkesi Kralı kahraman Büyük Kral Šuppiluliuma'nın torunu; Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Muršili'nin oğlu; Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Hattušili'ye şöyle (söyler):

3- Şimdi ben sonsuza kadar bizim aramızda iyi bir kardeşlik ve iyi bir barış kurdum. Sonsuza kadar Hatti ülkesi ile Mısır ülkesi ilişkilerinde, iyi bir barış ve kardeşlik kurmak için şunu söylüyorum; Mısır ülkesi Büyük Kral'ı ve Hatti ülkesi Büyük Kral'ı arasındaki ilişkilerden, bilindiği kadarıyla, tanrılar sonsuza kadar, bir antlaşmanın yardımı ile, onlar arasında savaş çıkmasına izin vermez. Mısır ülkesinin kralı Ramses, Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı'nın, Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında ezelden beri kurdukları ilişkiyi, aralarında hiçbir zaman düşmanlık çıkmaması için yeniden kurdu.

4- Mısır ülkesi kralı, Ramses, kardeşi Hatti ülkesi kralı, Hattušili ile sonsuza kadar, onlar arasında iyi bir kardeşlik ve iyi bir barış kurmak için, gümüş bir tablet üzerinde bir antlaşma yardımıyla, bu günlerde ilgi meydana getirdi. O benim kardeşimdir ve ben onun bir kardeşiyim. “O benimle barış içindedir.” Ben sonsuza kadar onunla barış içindeyim. Biz kardeşliği ve barışı tesis edeceğiz. Hatti ülkesi ile Mısır ülkesinin kardeşliği ve barışı eskisinden daha iyi olacak.

5- Mısır ülkesinin kralı, Ramses, Hatti ülkesinin kralı Hattušili ile kardeşlik ve iyi bir barış içindedir. Mısır ülkesinin kralı Ramses'in oğulları; Hatti ülkesi kralı, Hattušili'nin oğulları ile sonsuza kadar barış içinde ve kardeş olsun. Onlar bizim barış ve kardeşlik içinde olduğumuz gibi kalsın. Mısır ülkesi, Hatti ülkesi ile barış içinde olsun. Onlar sonsuza kadar bizim gibi kardeş olsun.

6- Mısır ülkesinin kralı, Ramses, ondan herhangi bir şey almak için, Hatti ülkesine karşı hiçbir zaman saldırmasın. Hatti ülkesi kralı, Hattušili ondan herhangi bir şey almak için, Mısır ülkesine karşı hiçbir zaman saldırmasın. Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı'nın, Hatti ülkesi ile Mısır ülkesi için sonsuza dek saptadıkları düzeni ve aralarında düşmanlığa izin vermeyen barışı ve kardeşliği, işte Mısır ülkesi kralı, Ramses, barışı korumak için bugünden itibaren yeniden başlattı. Mısır ülkesi, Hatti ülkesi ile sonsuza kadar barış halinde ve kardeşçe olsun.

7- Eğer herhangi bir düşman, Hatti ülkesine saldırırsa ve Hatti ülkesi kralı Hattušili bana haber gönderirse: "Ona karşı koymak için bana yardıma gel", Sonra Mısır ülkesi kralı, Ramses yaya ve arabalı savaşçılarını göndersin. Onlar, onun düşmanını yensin. Hatti ülkesi için öç alsınlar.

8- Eğer Hatti ülkesi kralı Hattušili kölelerine kızarsa ve onlar onu rahatsız ederse ve o, bu yüzden Mısır ülkesi kralı Ramses'e haber gönderirse, Ramses yaya ve arabalı savaşçılarını göndersin. Onlar onun kızdığı herkesi mahvetsin.

9- Eğer, herhangi bir düşman, Mısır ülkesine saldırırsa ve senin kardeşin Mısır ülkesinin kralı Ramses, kardeşi Hatti ülkesi kralı Hattušili'ye haber gönderirse: "Ona karşı koymak için bana yardıma gel", Hatti ülkesi kralı Hattušili, yaya ve arabalı savaşçılarını göndersin. Onlar onun düşmanını yensin.

10- Eğer Mısır ülkesinin kralı Ramses, kölelerine kızarsa ve onlar ona karşı bir suç işlerse ve o, bu yüzden kardeşi Hatti ülkesi kralı Hattušili'ye haber gönderirse, kardeşi Hatti ülkesi kralı, Hattušili, yaya ve arabalı savaşçılarını göndersin. Onlar benim kızdığım herkesi mahvetsinler.

11- Hatti ülkesi kralı Hattušili'nin oğlu, Hatti ülkesi kralı Hattušili'den yıllar sonra, babası Hattušili'nin yerine, Hatti ülkesi kralı yapılsın. Eğer Hatti ülkesi insanları ona karşı bir suç işlerse, Ramses, yaya ve arabalı savaşçıları göndersin. Onlardan öç alsınlar.

12- Eğer soylu bir kişi, Hatti ülkesinden kaçarsa ya da eğer Hatti ülkesi sınırındaki bir halk, Mısır ülkesi kralı, Ramses'e gelirse, Ramses onları yakalasın. Onları Hatti ülkesi kralı Hattušili'nin eline göndersin.

13- Eğer, Hatti ülkesinden tek bir adam gelirse ya da iki adam Ramses'in hizmetine girmek için gelirse, Ben Ramses onları yakalayacağım. Onları Hatti ülkesi kralı Hattušili'ye göndereceğim.

14- Eğer soylu bir adam, Mısır ülkesinden kaçarsa ya da tek bir halk Amurru ülkesi kralına gelirse, sonra Amurru kralı Bentešina onları yakalasın. Onları beyi Hatti ülkesi kralına göndersin. Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Hattušili, Mısır ülkesi kralı Ramses'e onları göndersin.

15- Eğer tek bir adam kaçar ya da iki tanınmayan adam Mısır ülkesi kralının bölgesinden kaçarsa ve onun hizmetine devam etmek istemezlerse, sonra Hatti ülkesi kralı Hattušili, kardeşinin eline onları versin. Onların Hatti ülkesinde oturmalarına izin vermesin.

16- Eğer yüksek rütbeli bir memur ya da iki kişi, Hatti ülkesinden kaçarsa ve Mısır ülkesine, Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Hattušili'nin hizmetine devam etmemek için gelirse, sonra Ramses onları yakalasın. Onları kardeşi, Hatti ülkesi kralı Hattušili'ye göndersin.

17- Eğer yüksek rütbeli bir memur ya da iki adam, Mısır ülkesinden kaçarsa ve Hatti ülkesine gelirse, Hatti ülkesi kralı Hattušili onları yakalasın. Onları kardeşi Mısır ülkesi kralı Ramses'e göndersin.

18- Eğer Hatti ülkesinden bir, iki ya da üç adam kaçarsa ve onlar kardeşi Mısır ülkesi kralı Ramses'e gelirse, sonra Mısır ülkesi kralı, Büyük Ramses onları yakalasın. Onları kardeşi Hattušili'ye kardeş oldukları için göndersin. Fakat onlar suçlarından dolayı onları cezalandırmasın. Onlar, onların gözlerini çıkarmasın, dillerini kopartmasın, onların ayaklarını kesmesin, kulaklarını koparmasınlar, onların evlerini, çocukları ve karılarıyla birlikte mahvetmesinler.

19- Eğer bir, iki ya da üç adam Mısır ülkesinden kaçarsa ve onlar Hatti ülkesi kralı Hattušili'ye gelirse, kardeşim Hatti ülkesi kralı, Hattušili onları yakalasın. Onları Mısır ülkesi kralı Ramses'e, Hattušili ve Mısır ülkesi kralı Ramses kardeş oldukları için göndersin. Fakat onlar suçlarından dolayı cezalandırılmasın. Onlar, onların gözlerini çıkartmasın, dillerini kopartmasın, kulaklarını kesmesin, ayaklarını koparmasın, evlerini oğulları ve karıları ile birlikte mahvetmesinler.[363]

Antlaşma metinin devamı çok yıpranmış olduğundan okunamamıştır. Yukarıdaki bilgilerden dönemin iki büyük gücü birbirlerini eşit seviyede gördüklerini, birbirlerine kardeşim demelerinden anlaşılmaktadır. Yine bu antlaşmada ortak düşmana karşı ortak mücadele edileceği anlaşılmaktadır. **(Resim 5)**

---

[363] Karauğuz, 2002: 244-248

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTİT KANUNLARININ DİĞER KANUNLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

I. AİLE HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

A. EVLİLİK

Sumer ve Babil ailesinde hâkimiyet babaya aittir. Bu sistem içinde ailenin bütünlüğü baba ve onun yokluğu halinde halefi ile temsil ediliyor ki, bu genelde en büyük erkek evlattır.[364]

Evlilik müessesesi, Mezopotamya kanunlarında, kadını satın alma esasına dayanmaktadır. Yani babası, kızı üzerindeki hâkimiyet hakkını damadına (başlık parası karşılığında) satmaktaydı.

Urukagina Kanunları'nda; Lagaş hanedanının son kralı olan Urukagina evlilik hukukuyla ilgili önemli meselelerden birini gerçekleştirmiş ve birden fazla erkekle evlenmeyi bertaraf etmiştir.

Ur-Nammu Kanunları'nın 12. maddesinde şöyle denmektedir. "Eğer bir damat adayı müstakbel kayınpederinin evine girerse, daha sonra kayınpederi onun müstakbel eşini başka bir adama verirse, getirdiği hediyelerin iki katını kayınpeder ödeyecektir."[365]

Lipit-İštar Kanunları'nın 29. maddesinde "Eğer damat kayınpederinin evine girerse, damatlık hediyesi yaparsa sonra evden onu kovarlarsa ve eşini düşmana verirlerse götürdüğü damatlık hediyesini ona geri verecekler, eşini düşmanı alamayacaktır.[366] ifadesi geçer

Ešnunna Kanunları'nın 17. maddesinde "Bir adamın oğlu, kayınpederinin evine başlık getirirse ve ikisinden biri ölürse başlık erkek tarafına iade edilecektir.", 25. maddesinde "Eğer bir kız adama bağlanmış ise ve sonradan kayınpeder damada haksız muamele edip kızını başka bir

---

[364] Yalvaç, 1965: 31
[365] Tosun, Yalvaç, 1975: 41
[366] Tosun, Yalvaç, 1975: 68

adama verirse, kayınpeder aldığı başlığın iki katını ödeyecektir.[367] denmektedir.

Hammurabi Kanunları'nın 128. maddesinde "Eğer bir adam, bir kadını alır, fakat sözleşme yapmazsa, o kadın zevce değildir. (sözleşme yapmadığı için karısı sayılmaz.) 159. maddede "Eğer, kayınpederinin evine nişanlılık hediyesi getiren (başlık parası veren) bir adam, ikinci bir kadına göz koyduysa ve kayınpederine kızını almayacağını söylediyse, kızın babası başlık parasını iade etmeyecektir." Bunun tam tersi 160. maddede "Eğer bir adam kayınpederinin evine nişanlılık hediyesi götürür, (başlık verirse) kızın babası 'kızımı sana vermeyeceğim' derse, damat adayına ne getirdiyse iki katını ödeyecektir." [368]

Orta Asur Kanunları'nın 31. madde "Eğer bir adam kayınpederinin evine nişanlılık hediyesi götürürse ve gelin adayı ölürse, kayınpederin başka kızı varsa, kayınpeder isterse kızını, ölmüş kızının yerine evlenmeğe verecek, yine isterse verilen başlığı erkek tarafına verecektir. Tahılı, koyunları, yenmiş şeyleri ona geri vermeyecektir. 32. maddede "Eğer bir kadın babasının evinde oturuyorsa ve başlık babasına verilmişse, ister kayınpederinin evine alınmış olsun ister babasının evinde oturuyor olsun kocasının borç, suç ve günahının hepsini taşıyacaktır. 34. maddede " Eğer bir adam dul bir kadınla evlenirse, evlilik sözleşmesi yapmamışsa, iki sene onun evinde oturmuşsa, o kadın eştir. Evden çıkmayacaktır."[369]

Hitit Kanunları'nın 28/A maddesinde: "Eğer bir kız bir adama sözlenmiş ise ve başka bir adam onu kaçırırsa, kaçıran adam ilk adamın vermiş olduğu şeyi tazmin eder. Annesi, babası tazminat istemez." 29. maddede de: "Eğer bir kız adama bağlanmış ise ve ona kušata getirir ise ve sonradan onunla anne ve babası kavga eder ve onu adamdan ayırırsa kušata'nın iki misli ödeyecektir."[370]

Bütün bu kanun maddelerinde bazı maddelerin birbirine çok yakın olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir adam bir kız için başlık ödemişse ve kızın

[367] Tosun, Yalvaç, 1975: 81
[368] Tosun, Yalvaç, 1975, 197-201
[369] Galanti, 1933: 14-15
[370] Imparati, 1992: 53

ailesi evlilikten vazgeçip kızı başlık ödeyen genç adama vermekten vazgeçerse başlık ödeyen adama ödenen başlığın iki katını tanzim etmek zorundadır. Ur-Nammu Kanunu'nun 12. maddesi, Eşnunna Kanunu'nun 25. maddesi, Hammurabi Kanunları'nın 160. maddesi, Hitit Kanunları'nın 29. maddesi birbirine çok yakın maddeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da o dönem kanunlarının birbirinden etkileyip etkilemediğini akla getirmektedir.

B. BOŞANMA

Ur-Nammu Kanunları'nın 6. maddesinde "Eğer bir adam eşini kız olarak alır ve sonra onu boşarsa 1 mina gümüş ödeyecektir." 7. maddede "Eğer bir adam, dul olarak aldığı kadını boşarsa 1/2 mina gümüş ödeyecektir."[371] Burada kadının daha önce evlenip evlenmediğine göre boşanma durumunda ona göre boşanma parası verilmektedir.

Ana Ittušu Kanunları'nın Kol. IV. madde 1 ve 8'de boşanma ile ilgili olup 1. madde "Eğer bir kadın, kocasından nefret edip sen benim kocam değilsin derse, kadın nehre atılacak" 8. maddede de "Eğer koca karısına sen benim karım değilsin derse 1/2 mina gümüş tartacaktır."[372] Görüldüğü gibi kanun maddesinde kadına daha ağır ceza verildiği görülmektedir. Erkek boşarsa para cezası, kadın boşanmaya kalkarsa canı ile ödeme cezası verilmektedir.

Lipit-İştar Kanunları'nın 30. maddesinde "Eğer karısı genç bir erkek, bir sokak kadını alırsa sokak kadınına dönmemesini hâkimler emrederlerse ondan sonra ilk karısını boşarsa, boşadığı karısına boşanma parası verecektir.[373]

Ešnunna Kanunları'nın 59. maddesinde "Eğer bir adam, çocuk doğuran karısını boşar ve ikinci bir kadınla evlenirse, erkek eşinden ve evinden ayrı düşecektir."[374] Bu kanun maddesinden çocuk doğuran kadın erkek tarafından boşanması daha zor olduğu görülmektedir.

---

[371] Tosun, Yalvaç, 1975: 40
[372] Tosun, Yalvaç, 1975: 48
[373] Tosun, Yalvaç, 1975: 68
[374] Tosun, Yalvaç, 1975: 85

Hammurabi Kanunları'nın 138. maddesinde "Eğer bir adam, kendisine çocuk doğurmayan, karısını boşarsa, başlığı kadar gümüşü ona verecek ve babasının evinden getirdiği çeyizi ona tam olarak verecek ve onu öyle boşayacaktır." 139. maddede "Eğer başlık yoksa verilmemişse 1 mina gümüş verecektir.[375]

Orta Asur Kanunları'nın 38. maddede "Eğer bir adam karısını terk ederse canı isterse ona bir şey verecektir, canı istemezse bir şey vermeyecektir." 39. madde "Eğer bir kadın babasının evinde oturuyorsa ve kocası onu boşadıysa, ona taktığı takıları geri alacaktır. Fakat verdiği başlığı almayacaktır. Kadın serbest olacaktır."[376] Burada yine erkek egemenliği ortaya çıkmaktadır.

Bryce, Hititlerde boşanmanın, görünürde yaygın olmadığını, ancak boşanma işlemlerini kadınların da erkekler kadar kolay başlatabildiğini belirtmektedir.[377] Boşanmanın, çiftlerin konumuna ve birlikteliğin türüne bakılmaksızın uygulandığı kaydedilmektedir. Resmi evliliklerin bozulmasında kadının çeyiz olarak yanında getirdikleri için özel maddelerin konulmuş olması ve kušatanın da göz önünde bulundurulması mümkün olsa da, genelde, çiftin malları, muhtemelen, eşit olarak paylaştırıldığı öne sürülmektedir. Ayrıca, kocasının ölümünden sonra dul kadının geçiminin sağlanmasına yönelik hükümlerin de varlığından bahisle, diğer haklarla birlikte, kadının, kendisine bakmadıkları takdirde, oğullarını mirastan men etmeye yasal olarak hakkının olduğuna açıklık getirmektedir.[378]

S. Alp, Hitit Kanunları'nda boşanmaya ilişkin kesin bir madde olmamakla beraber bu hususta daha çok kocanın arzusunun hâkim olduğunun farz edildiğini ileri sürmektedir. 31. maddede hür bir erkekle bir cariyenin (köle) evlenip geçinemeyerek ayrılmaları halinde sadece bir çocuk anneye verilirken, diğer çocukların babaya bırakıldığını, malın aralarında

[375] Tosun, Yalvaç, 1975: 199
[376] Galanti, 1933: 16-17
[377] Bryce, 2003: 134
[378] Bryce, 2003: 134

paylaşılacağını, muhtemelen hür insanlar arasındaki boşanmalarda da aynı hükümlerin geçerli olacağını söylemektedir.[379]

Burada Hitit Kanunları'nın boşanma hakkını erkeğe tanıdığı kadar kadına da tanımaktadır. Ana-İttušu Kanunları'nda bir kadın kocasından ayrılmak isterse nehre girecek, erkek isterse 1/2 gümüş verecek maddesi boşanmanın sadece erkek isteğine bağlı olduğunu göstermektedir.

C. MİRAS

Lipit-İštar Kanunları'nın 26. madde " Eğer bir adamın ilk karısı ölürse daha sonra cariyesini eş olarak alırsa ilk karısının çocukları onun varisleridir."[380] ifadesi geçmektedir.

Ešnunna Kanunları'nın 38. maddesi bize miras hakkında bilgi vermektedir. "Eğer kardeşlerden biri, hissesini satacak olursa ve kardeşlerinden biri o hisseyi almak isterse dışarıdan bir kimsenin alacağı fiyatın yarısını ödeyecektir."[381] ifadesi geçer

Hammurabi Kanunları'nın 150. maddesinde "Eğer bir adam karısına tarla, bahçe, ev veya mal hediye eder, belge düzenlerse, kocasının ölümünden sonra çocuklar hak iddia etmeyeceklerdir. Anne hakkına düşeni sevdiği çocuğuna verecek, başkasına vermeyecektir." 152. maddede "Eğer kadın adamın evine girişinden sonra borç yaptılarsa, her ikisi de tüccara karşı sorumlu olacaktır." 179. maddede "Bir baba kızını evlendirirken, kızına çeyiz vermemiş ise babanın ölümünden sonra kız, kardeşleriyle birlikte miras alabiliyordu. Kızların miras hakları 1/3 kadardır." 183. maddede "Baba sağlığında kızına çeyiz hazırlamışsa, babanın ölümü halinde başka pay almayacağı belirtilmiştir."[382] 183. madde de kıza hazırlanan çeyiz, kıza düşen miras olarak görülmektedir.

Orta Asur Kanunları'nın 26. maddesinde "Eğer babanın evinde oturan ve kocası ölmüş olan bir kadın, kocasının taktığı bütün takıları, çocukları

[379] Alp, 1947a: 474
[380] Tosun, Yalvaç, 1975: 67
[381] Yalvaç, 1965: 33
[382] Yalvaç, 1965: 35

varsa çocuklar alacaklar. Eğer çocukları yoksa kadın alacaktır."[383] Bu maddeden Orta Asur Kanunları'nda miras önceliği çocuklar olarak görülmektedir.

Hitit Kanunları'nın 27. maddesinde "Eğer bir adam karısını alır onu evine götürürse onun çeyizini de kendisi için oraya taşır. Eğer kadın orada (kocasının evinde) ölürse o zaman adamın malı-mülkü yanarsa, adam onun çeyizini kendisi için alsın. Eğer kadın babasının evinde ölürse ve kendi çocukları varsa, çocuklara kalır, kocası çeyizini alamaz" Burada: Kadının çocuklarına şahsi serveti miras olarak kalıyor.[384] 192. maddeye göre de "Şayet bir kadının kocası ölürse, kadın kocasının hissesini alır"[385] ifadesi geçmektedir.

[383] Galanti, 1933: 13
[384] Galanti, 1931: 10; Imparati,1992: 51
[385] Galanti, 1931: 39; Imparati,1992: 177

II. CEZA HUKUKUYLA İLGİLİ SUÇLAR VE CEZALARI

A. HIRSIZLIK

Ur-Nammu Kanunları'nın 25. maddesi "Eğer bir adamın şahitler önünde hırsız olduğu ispat edilirse 15 šeqel gömüş ödeyecektir.[386]

Lipit-İştar Kanunları'nın 9. madde "Eğer bir adam bir adamın bahçesine girerse ve hırsızlıktan dolayı yakalanırsa, 10 şekel gümüş ödeyecektir."[387]

Ešnunna Kanunları'nın 12. maddesi "Bir adam eğer gece vakti Muškenum'a ait tarlada ekin desteleri arasında öğle vakti yakalanırsa 10 šeqel gömüş ödeyecektir. Gece vakti ekin tarlaları arasında yakalanırsa ölecektir." 13 madde "Eğer bir adam Muškenum'un evinde öğle vaktinde yakalanırsa 10 šeqel gümüş ödeyecektir. Gece vakti yakalanırsa ölecektir"[388]

Hammurabi Kanunları'nın 6 maddesi "Saraya veya tapınağa ait eşyayı çalmak veya çalandan satın almak." 7. madde "Eğer bir adam ister gümüş, altın, erkek köle, kadın köle, öküz, koyun, eşek veya herhangi bir şeyi bir hür adamın oğlunun veya kölesinin elinden, şahitsiz ya da senetsiz satın alır veya onu saklamak için alırsa, o adam hırsızdır, cezası ölümdür." 11. madde "Eşyası kaybolan biri, eşyasını bir adamın elinde yakaladığını iddia eder ama eşyanın kendisine ait olduğunu şahitlerle ispat edemezse, yalancı sayılmakta ve iftiracı olduğu yargısıyla idam edilmekteydi." 14. madde "Eğer bir adam bir başka adamın küçük oğlunu çalarsa öldürülecektir." 21. madde "Bir adamın yabancı bir evin duvarını delerek içeri girmesi" 25. madde "Yardım için gittiği yangında ev sahibinin malından bir şey almak" ölüm gerektiren cezalar arasındadır.[389]

Orta Asur Kanunları'nın 1. maddesi "Eğer bir kadın, ister bir beyin eşi, ister bir beyin kızı olsun, tanrı evine girerse ve tanrı evinden herhangi bir şeyi çalarsa ve elinde yakalanırsa, tanrıya ne yapacaklarını soracaklar." 4. madde

[386] Tosun, Yalvaç, 1975: 42
[387] Tosun, Yalvaç, 1975: 63
[388] Tosun, Yalvaç, 1975: 80
[389] Tosun, Yalvaç, 1975: 187

“Eğer bir erkek köle ya da kadın köle, hür bir adamın karısının elinden herhangi bir çalınmış şeyi kabul ederse, erkek ve kadın kölenin kulaklarını ve burnunu keseceklerdir.” 6. madde “Eğer hür bir adamın karısı sakladığı şeyi dışarıda bir yere koyarsa, onu alan, çalınmış malın sorumluluğunu taşıyacaktır.” Asur kanunlarının C Tableti, 8. madde “Eğer bir adam bir hayvanı veya herhangi bir şeyi çalarsa suçlanıp, ispat edilirse X mina kalay verecek ve çalan kişiye 50 sopa vurulacaktır.”[390]

Bütün eski kavimlerde olduğu gibi hırsızlık Hitit toplumunda da suç sayılmaktaydı. Öyle ki kanunlarda ayrı olarak Hititlerde hırsızlığın suç olduğunu ele geçen diğer çivi yazılı belgelerde de görülmektedir.[391] Hırsızlık suçuna ender olarak ölüm cezası verilmektedir. Bunu Hitit Kanunları’ndan öğrenmekteyiz. 126. madde “Sarayın kapısından bronz bir mızrak çalmak ölüm cezası gerektirmektedir.[392] Ender verilen ölüm cezası dışında hırsızlık suçuna Hititlerde genelde tanzim etme, cezası verilmektedir. 91. madde “Eğer bir arı kovanını içindeki arılarla birlikte biri çalarsa eskiden 3 šeqel gümüş veriyordu şimdi 5 šeqel versin.” 92. madde “Eğer iki ya da üç kovanı biri çalarsa eskiden o arılar tarafından sokturuluyordu ve şimdi 6 šeqel gümüş versin. Eğer bir kovanı biri çalarsa ve kovanın içinde arı yoksa üç šeqel versin” 93. madde “Eğer özgür bir adam eşikte yakalanırsa, evin içine henüz girmemiştir, 12 šeqel gümüş versin, Eğer köleyi eşikte yakalarsa evin içine henüz girmemiştir, 6 šeqel gümüş versin.” 94. madde “Eğer özgür bir adam evde hırsızlık yaparsa, o zaman bütünüyle tam değerini versin, eskiden hırsızlık cezası olarak 1 mina gümüş veriyorlardı, şimdi 12 šeqel gümüş versin. Eğer çok çalarsa, ona çok yükümlülükler bağlanır, eğer az çalarsa, ona az yükümlülük bağlanırdı.” 95. madde “Eğer bir köle evde hırsızlık yaparsa bütünüyle tam değerini versin, hırsızlık ceza olarak 6 šeqel gümüş versin ve kölenin burnu ve kulakları kesilsin ve sahibine verilsin. Eğer çok çalarsa, ona çok yükümlülük bağlansın az çalarsa ona az yükümlülük bağlansın, Eğer onun sahibi derse ‘onun için ben tanzim ediyorum’, o zaman

[390] Galanti, 1933: 6-7-31
[391] Karauğuz, 1992: 107
[392] Imparati, 1992: 135

tanzim etsin ama reddederse o zaman köleyi öteye iter.” 96. madde “Eğer özgür bir adam bir ambarda hırsızlık yaparsa ve ambarın buğdayını bulursa ambarı buğdayla doldursun ve 12 šeqel gümüş versin.” 97. madde “Eğer bir köle ambarda hırsızlık yaparsa ve ambarın buğdayını bulursa ambarı buğdayla doldursun ve 6 šeqel gümüş versin.”[393] denilmektedir.

B. BÜYÜ

İnsanlığın tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan büyü, tarihsel süreç içerisinde hemen hemen her dönem ve toplumda yaygın bir uğraşı ve güçlü bir toplumsal olgu olarak mevcut olmuştur. İnsana ve doğaya ilişkin olayları, maddi dünyanın ötesinde gizemli dış güçler aracılığıyla etkileyip yönlendirdiğine inanılan törensel eylem olarak tanımlanmaktadır.[394]

Ur-Nammu Kanunları’nın 10. maddesi “Eğer bir adam bir adamı büyücülükle itham ederse nehir tanrısının adaletine başvurulur, itham edilen kişi nehre atılır. Eğer nehir tanrısı temize çıkarırsa, itham eden 3 šeqel gümüş tartacaktır.”[395]

Hammurabi Kanunları’nın 2. madde “Eğer bir adam bir adam hakkında büyü yaptığını iddia ederse ve onu ispat edemezse, üzerine büyücülük iftirası atılan nehre gidecek. Nehir onu çekerse iftira eden onun evini, mülkünü alacaktır. Eğer nehir o adamı temize çıkarırsa iftira eden adam öldürülecektir. Temize çıkan adam iftiracının malına mülküne sahip olacaktır.”[396]

Orta Asur Kanunları’nın 47. maddesi “İster bir kadın, ister bir erkek olsun, büyü yaparsa, büyü ellerinde yakalanırsa, büyü yapan öldürecektir.”[397]

Hitit Kanunları’nda büyücülük yapan asillere dahi eskiden ölüm cezası verilmekteydi. Büyü yapan köleler ise mutlaka ölümle cezalandırılmaktaydı. 44/B. madde “Eğer bir kişiyi biri arındırırsa ‘törenden’ kalan şeyleri de yakma yerine götürsün, eğer birinin ekin alanına ya da evine götürürse büyüdür ve

[393] Imparati, 1992: 93-95-97
[394] Reyhan, 2008: 227
[395] Tosun, Yalvaç, 1975: 40
[396] Tosun, Yalvaç, 1975: 185
[397] Galanti, 1933: 20

kral yargılar."[398] 111. madde "Eğer kilden bir insan suretine birisi biçim verirse bu büyüdür ve kral yargılar."[399] 170. madde "Eğer özgür bir adam bir yılanı öldürürse ve başka bir adamın adını söylerse bir mina gümüş versin ve eğer bir erkek köle ise ölsün"[400] ifadesi geçmektedir.

C. ZİNA-TECAVÜZ

Ur-Nammu Kanunları'nın 5. maddesi " Eğer bir adamın bakire kölesini bir adam düşmanca bozarsa o adam 5 šeqel gümüş ödeyecektir." 11. madde "Eğer bir adamın eşini zina ile bir adam itham ederse kadın nehre girecek, kadın temize çıkarsa onu itham eden adam 1/3 mina gümüş ödeyecektir."[401]

Hammurabi Kanunları'nın 129. maddesi "Eğer bir adamın karısı, bir başka erkekle yatarken yakalanırsa onları bağlayıp nehre atacaklar. Eğer kadının kocası karısını yaşatırsa kral da kölesini yaşatacaktır." 130. madde "Eğer bir adam, bir başka adamın erkek tanımayan ve babasının evinde oturan karısını zor kullanıp koynunda yatarsa ve onu yakalarlarsa, o adam öldürülecek, kadın serbest kalacaktır." 131. madde "Eğer bir adamın karısını, kocası yanlış olarak itham ederse ve başka bir erkekle yatarken yakalanmazsa kadın tanrı yemini edecek ve evine dönecektir." Hammurabi Kanunları aile içi cinsel suçlarla ilgili maddeler şu şekildedir. 154. madde "Eğer bir adam kızı ile yatarsa, o adamı şehirden çıkaracaklardır." 155. madde "Eğer bir adam, oğluna bir gelin seçer, oğlu onunla yatarsa sonra kayınpeder kadının koynunda yatarken yakalanırsa o adamı bağlayacaklar ve suya atacaklardır."[402]

Orta Asur Kanunları'nın 9. maddesi "Eğer bir adam, başka bir adamın karısına, elini götürüp, sarkıntılık edip, onu suçlarlar ve ispat ederlerse, bir parmağı kesilecektir. Eğer onu öperse, alt dudağını bir baltanın ucuna (ağzına) çekecekler ve kesecekler." 12. madde "Eğer bir adamın karısı

[398] Imparati, 1992: 65
[399] Imparati, 1992: 127
[400] Imparati, 1992: 159
[401] Bryce, 2003: 143
[402] Tosun, Yalvaç, 1975: 198

meydandan geçerken bir başka adam onu yakalar 'seninle yatayım mı?' derse kadın razı olmaz ve karşı koyarsa, adam onu zorla yakalar ve onunla yatarsa, adam öldürülecek, kadına bir ceza yoktur."[403]

Evlilikten önce sözün çiğnenmesi konusunda nispeten yumuşak önlemler içeren Hitit hukuku evlilik sonrası sadakatsizliğe daha sert yaklaşmaktadır.[404]

Hitit Kanunları'nda kadının gönüllü mü olduğu yoksa tecavüze mi uğradığı konusu geniş yer almaktadır. Kanun maddeleri de zina konusunda kadına karşı çok serttir.[405] Zina yapan kadının cezası ölümdür. Yinede Hitit Kanunları'nda zinaya verilen cezalar, zinanın yapıldığı yere göre değişiyor ve suçlu ona göre tespit ediliyordu.

197. madde "Eğer bir adam, bir kadını dağda tutarsa (tecavüz ederse) suç adamındır ve o adam ölür. Eğer kadını evde (yerleşim yerinde tutarsa) tecavüz ederse, suç kadınındır ve kadın ölür. Eğer onları adam (kocası) bulursa ve onları öldürürse cezası yoktur." 198. madde "Eğer onları sarayın kapısına götürürse ve şöyle derse: 'Kadınım ölmesin/öldürülmesin' Böylece karısını hayatta bırakır. Zina yapan adam da hayatta bırakılır ve kadın başını örter. Eğer şöyle derse: 'Her ikisi de ölsün' ve kralın mahkemesini kabullensinler, kral onları ister öldürür, ister yaşatır."[406] İşlenen suçun cezası, suçun işlendiği yere göre kadına ya da erkeğe verilmektedir.

[403] Galanti, 1933: 8
[404] Bryce, 2003: 143
[405] Darga, 1984: 66
[406] Karasu, 2006: 52

III. AF

Kanunlarda suçlulara verilen cezalar, krallar ve mağdur yakınları tarafından çeşitli gerekçelerle affedildiklerini yine kanun maddelerinden öğrenilmektedir.

Eski Mezopotamya'da affetme yetkisi, öncelikle krallara aitti. İlk genel affın Urukagina tarafından çıkarılmıştır. Asur ve Babil kralları da tahta geçtikleri zaman, gerekli görürlerse, vergi ve borçları affeden ve adaleti sağlamayı amaçlayan fermanlar çıkarabiliyorlardı. Yine Mezopotamya kanunlarında örf ve adetlere dayandığı anlaşılan suçlu hakkında ölüm kalım kararı verme hakkının, ölen tarafın ailesine bırakıldığı bazı maddelerden anlaşılmaktadır. Orta Asur Kanunları'nın Tablet B, 2. madde "Mirası bölünmemiş kardeşler arasından biri, bir cana son verirse, ölenin yakınlarına onu verecekler. Can sahibi isterse onu öldürür, isterse affeder, isterse mirasını alır"[407] denilmektedir. Hitit Kanunları'nda, adam öldürme vakalarında ölüm cezalarının öngörülmemesi ve bu suçlar için tazminat ödeme yoluna gidilmesi dikkat çekicidir.

[407] Tosun, Yalvaç, 1975: 236

SONUÇ

İnsanlar, yaratılışlarından bu yana toplu olarak yaşamışlardır. Böylece doğa şartlarına karşı kendilerini daha iyi koruyabildikleri gibi, temel ihtiyaçlarını da daha kolay temin etmişlerdir. İnsanların topluluk olarak yaşamayı sürdürebilmeleri, toplum düzeninin sağlanmasına bağlıdır. Bu düzen ise topluluğu oluşturan bireylerin birbirleriyle ve doğrudan doğruya toplumla olan ilişkilerinde belirli davranış kurallarına uymaları ile temin edilir. İşte bu noktada karşımıza toplumsal düzen kuralları çıkmaktadır. Bu kurallar, insanların toplum içinde yerine getirmek zorunda oldukları görevleri ve yetkileri belirler. Toplum hayatında düzeni sağlayan bu kurallar; din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları ve hukuk kuralları olarak sınıflandırabilir. Hukuk kuralları, toplumda kişiler veya kişiler ile toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen, devletçe uygulanacak maddi müeyyidesi bulunan, uyulması zorunlu kurallar bütünüdür. Hukuk kurallarının amacı, diğer toplumsal düzen kurallarında olduğu gibi, toplum halinde yaşayan insanların ilişkilerini düzenlemek yani toplum hayatının devamını sağlamaktır. İşte bu nedenle, toplumda huzuru saplamak ve asayişi korumak için eski devirlerden itibaren kanunlar yapılmış ve uygulanmıştır. Her kanun kendisinden önceki kanunlardan etkilendiği gibi, kendisinden sonraki kanunların da temelini oluşturmuştur. Toplumsal yaşam içinde kişilerin birbirleriyle ve toplumu temsil eden güçle ilişkilerini düzenleyen ve uyulması toplumu temsil eden güç tarafından yaptırıma bağlanmış kuralların bütününü içeren hukuk, hakların kanunlaştırılması ile ortaya çıkmıştır.

Tezimizi üç bölüm halinde hazırladık. Birinci bölümde Asur Ticaret Koloniler Çağı'nda suçlar ve cezaları, ikinci bölümde Hititler Dönemi'nde suçlar ve cezaları, üçüncü bölümde ise Hitit Kanunları'nın diğer kanunlarla kıyasını yapmaya çalıştık.

Ticaret amacı ile Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar Kārumlar ve Wabartumlar kurarak yaklaşık 250 yıl bu coğrafyada ticaretle uğraşmışlardır. Kolonilerin merkezi Kültepe (Kaniš) olmuştur. Kārumlar ve Wabartum'lar en

büyük Kārum olan bu merkeze bağlanmışlardır. Diğer adı geçen bütün ticaret merkezleri Kaniš'ten talimat almışlardır. Asur gerek Mezopotamya içerisindeki gerekse Anadolu ile yapılan faaliyetin merkezini teşkil etmiştir. Asurlular Anadolu'nun talebi olan kalayı ve kaliteli kumaşları temin edip, Anadolu'ya getirmişler; Anadolu'daki altın, bakır ve gümüşü de Asur'a aktarmışlardır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı vesikalarında, Asurlu tüccarların yerli halkla çok sıkı bir ilişki içinde oldukları ve hatta sadece ticaret yapmayıp evlenme, boşanma gibi sosyal olaylara da katıldıkları bilinmektedir.

Asurlu tüccarlar Anadolu'da bulunan şehir devletleri yöneticileriyle antlaşmalar yapmışlardır. Asurlu tüccarlar Anadolu'ya gelirken şehir beylerine birtakım vergiler verdikleri bilinmektedir. Bu vergilerden kurtulmak için tüccarlar kaçakçılık faaliyetlerine girişmişlerdir.

Hititler Anadolu'ya gelerek kendi devletlerini kurduktan sonra kendi hukuk sistemlerini oluşturmuştur.

Toplam 200 kanun maddesinden oluşan serilerden birincisi (Madde 1–100) "Eğer bir adam" ikincisi (Madde 101–200) "Eğer bağlar bahçeler" sözleriyle başlar. Kanunlar Eski Hitit Devleti zamanında (M.Ö.1650–1500) yazıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte elimizdeki en eski nüshanın da daha önceki hukuk kaidelerinin reforma uğramamış şekli olduğu, metindeki bazı maddelere ilişkin yaptırımlar için "eskiden şöyle yapılırdı, şimdi ise böyle yapılır." İfadesinin kullanılmasından anlaşılmaktadır. Ön görülen yenilikler; ceza indirimleri, ölüm cezalarında kısıtlamalar, işkence ile öldürmenin kaldırılması gibi daha insancıl yaklaşımlardır. Hitit Kanunları'nda Mezopotamya kanunlarının tipik özelliği olan "Göze göz, dişe diş" kanunu yer almaz. Ölüm cezası özel birkaç durum için sınırlandırılmıştır.

Tezimizin son bölümünde Hitit Kanunları'nı Mezopotamya Kanunları ile kıyas yaparak Hitit Kanunları'nın daha insancıl olduğunu göstermeye çalıştık.

KAYNAKÇA

AKURGAL, Ekrem

2005 "**Anadolu Kültür Tarihi**" TÜBİTAK Yayınları, (19. Baskı) Ankara 2005

ALBAYRAK, İfan

1995 **"Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu Halkının Aile Hukuku"** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Ankara 1995

2000 "Kültepe'den Yeni Bir Vasiyetname" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 4, Ankara 2000, s. 1–16

2000a "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Asurlu Tüccarlar ile Yerli Halk Arasındaki İlişkiler" **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirisi (6-7 Nisan)**, Kayseri 2000, s. 35-42

2003 "Kültepe Metinlerinde Geçen Besin Maddeleri" **IV. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2003, s. 59–66

2003a "Kaniš-Kārum'unun Bir Mektubu" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Cilt VI, Sayı 1, Ankara 2003, s. 1–9

2003b "Kültepe Belgelerine Göre Kārum Dairesinin Yapısı ve Politik Statüsü" **Anadolu Medeniyetler Müzesi 2002 Yıllığı**, Ankara 2003, s. 342–356

2004 "… Onlarla Oturacak Yiyecek Ve Yağlanacak" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Cilt VII, Sayı 1, Ankara 2004, s. 1–21

2005 "1963 Yılı Kazılarında Ele Geçen Yerli Halkla İlgili Bir Grup Kültepe Tableti" **V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara 2005, s. 21–32

2005a "Kumaş ve Kalay Sevkiyatına İlişkin Üç Kültepe Tableti" **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2003–2004 Yıllığı**, Ankara 2005, s. 269–277

ALKIM, Bahadır.

1959 "Güneybatı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi'' **Belleten**, Cilt XXII, Sayı 89, Ankara 1959, s. 59–75

ALP, Sedat

1947 "Hitit Kralı IV.(?) Tuthaliya'nın Askeri Fermanı" **Belleten**, Cilt XI, Sayı 43, Ankara 1947, s. 383–402

1947a "Hitit Kanunları Hakkında" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt V, Sayı 5, Ankara 1947, s. 465–482

1949 "Hititlerde Sosyal Sınıf Nam-ra'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı**" Belleten**, Cilt XIII, Sayı 50, Ankara 1949, s. 245–270

1963 "Kaniš-Anişa-Nişa Erken Hitit Çağının Bir Başkenti" **Belleten**, Cilt XXVII, Sayı 107, Ankara 1963, s. 367–376

2003 **"Hitit Güneşi"** TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2003

ALPMAN, Adil

1977 "M.Ö. XX-XII. Yüzyılda Anadolu'da Evlatlık Alma Müessesesi" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXVIII, Sayı 3, Ankara 1977, s. 317–331

1981 "Nuzi Vesikalarındaki Adoptionun (Evlatlık Almanın) Gayesi" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XIV, Sayı 35, Ankara 1981, s. 221–233

1986 "Eski Önasya'da 'Avukatlık' Müessesesi" **X. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt II, Ankara 1986, s. 505–509

ARIKAN-SOYSAL, Yasemin

1998 "Hitit Dini Üzerine Bir İnceleme" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXXVIII, Sayı 1–2, Ankara 1998, s. 271–285

2000 "Hitit Belgelerinde Körler" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 4, Ankara 2000, s. 207–224

BAHAR, Hasan

1994 "M.Ö. II. Binyıl Başlarında Anadolu-Mezopotamya Arasında Ticaret Hayatı" **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 3, Konya 1994, s. 307–311

BALKAN, Kemal

1948 "Hitit Hukukunda İçgüveylik" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt VI, Sayı 3, Ankara 1948, s. 147–152

1957 **"Mama Kralı Anum-Harbi'nin Kaniš Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup"** T.T.K. Yayınları, Ankara 1957

1973 **"İnandık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi"** T.T.K. Yayınları, Ankara 1973

1987 "Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması" **Belleten**, Cilt LI, Sayı 200, Ankara 1987, s. 417–427

BAŞDEMİR, Kürşad

2003 **"Eski Anadolu"** Kaynak Yayınları, İstanbul 2003

BAYRAM, Sebahattin

1986 "Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Vade İfadesi ve Çıkan Neticeler" " **X. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt II, Ankara 1990, s. 453–462

1991 "Taşınmaz Mallar Hakkında Yeni Kültepe Vesikaları" **Belleten**, Cilt LV, Sayı 213, Ankara 1991, s. 297–314

1993 "Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri" **AÜDTCF Dergisi** 369'dan Ayrı Basım, Ankara 1993, s. 1–13

1994 "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları Ve Bunların Değerlendirilmesi" **XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt I, Ankara 1994, s. 211–234

1996 "Kültepe'den Bir Borç Senedi, Bunun İptaline Ait İkinci ve Mahkemeye İntikal Ettiğine İlişkin Üçüncü Bir Belge" **Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1996, s. 127–147

1997 "Koloni Çağında Kayseri'nin Ticari Hayatı" **I. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1997, s. 35–43

1997a "New And Some Rare Geographıcal Names İn The Kültepe Texts" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 3, Ankara 1997, s. 41–66

1998 "Kültepe'den Kaçakçılıkla İlgili Yeni Metinler" **XXXIV. Uluslararası Assiriliyoloji Kongresi Bildirileri**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1998, s. 285–289

1998a "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kültepe'nin Hukuki Manzarası" **II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1998, s. 75–85

2000 "İna Naditim ša Narua'im" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 4, Ankara 2000, s. 29–48

BAYRAM, Sebahattin, ÇEÇEN, Salih

1996 "Yeni Belgeler Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi" **Belleten**, Cilt LX, Sayı 229, Ankara 1996, s. 579–630

y.t. **"Yayınlanmamış Kültepe Vesikalarına Göre Anadolu Halkının Aile Hukukuna Ait Yeni Tespitler"** Yayınlanmamış Makale y.t.

BİLGİÇ, Emin

1941 "Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi" **Ankara Üniversitesi Sümeroloji Enstitüsü Yayınları**, İstanbul 1941, s. 913–950

1947 "Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçen Başlıca Borç Ve Ödünç Tabirleri" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt V, Sayı 4, Ankara 1947, s. 419–445

1947a "Çivi Yazılı Hukuki-İktisadi Kaynaklar Mahiyet Ve Muhtevaları" **Belleten**, Cilt XI, Sayı 44, Ankara 1947, s. 572–602

1948 "Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları İle Rekonstrüksiyonu" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt VI, Sayı 1–2, Ankara 1948, s. 489–516

1951 "Umumi İktisadi Meseleler ve Borçlanma Bakımından Eski Babil Ve Kapadokya Vesikaları Arasındaki Benzerlik ve Farklar" **Belleten**, Cilt XV, Sayı 57–58–59–60, Ankara 1951, s. 333–338

1951a "Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt IX, Sayı 1–2, Ankara 1951, s.

427–448

1951b “Çivi Yazılı İktisadi Metinlerde ‘Faiz’ Meselesi” **Belleten**, Cilt XV, Sayı 57–58–59–60, Ankara 1951, s. 339–347

1963 “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi” **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 3–4, Ankara 1963, s. 103–119

1986 “Kültepe Tabletleri Üzerinde Yeni Çalışmalar Ve Yeni İki Evlilik Vesikası” **X. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt II, Ankara 1986, s. 423–432

1990 “Kapadokya Metinlerinde ‘Ebla’” **XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt I, Ankara 1990 s. 181–189

BİLGİÇ, Emin; SEVER, Hüseyin; GÜNBATTI, Cahit; BAYRAM, Sebahattin

1990 **“Ankara Kültepe Tabletleri I.”** T.T.K. Yay. Ankara 1990

BİLGİÇ, Emin; BAYRAM, Sebahattin

1995 “**Ankara Kültepe Tabletleri II.”** T.T.K. Yay. Ankara 1995

BOYSAL, Yusuf

1971 “Batı Anadolu’da Son Araştırmalar Ahiyawa Sorunu” **Anadolu Dergisi**, Sayı 15, Ankara 1975, s. 63–72

BOZKURT, Gülnihal

1981 **“Eski Hukuk Sisteminde Kölelik” AÜHF Dergisi**, Cilt XXXVIII, Sayı 1–4, Ankara 1981, s. 65–106

BYRYCE, Trevor

2003 “**Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum**” Çev. Müfit GÜNAY, Dost Kitapevi Yay. Ankara 2003

ÇAPAR, Ömer

1981 “Ahhiyawa Sorunu” **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XVI, Sayı 25, Ankara 1981, s. 387–413

ÇEÇEN, Salih

1990 “Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni ‘Waklum’ Mektupları” **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXXIV, Sayı 1–2, Ankara 1990, s. 35–51

1990a “Kültepe Metinlerine Göre Yerli Asurlu Münasebetleri” I.

Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 1990, s. 140–153

1991 "Koloni Devri Anadolu'sunda Tarihi Ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXXV, Sayı 1, Ankara 1991, s.49–59

1996 "İdinnum Kelimesinin Anlamı Hakkında Yeni Bir Teklif" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 2, Ankara 1996, s. 21–24

1996a "Yerli Kralların Mabetleri Ziyareti ve Çıkan Neticeler" **III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara 1996, s. 119–124

1997 "Kaniš Kārumu'nun Diğer Kārum ve Wabartumlara 'KÙ.AN' (amūtum) İle İlgili Önemli Talimatlar" **Belleten**, Cilt LXI, Sayı 231, Ankara 1997, s. 219–232

1998 "Yeni Delillere Göre Kültepe'de 'Kan Parası'" **XXXIV. Uluslararası Assiriliyoloji Kongresi Bildirileri**, T.T.K. Basımevi Ankara 1998, s. 291–296

2002 "Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 5, Ankara 2002, s. 65–68

ÇEÇEN, Salih, HECKER, Karl

1995 "İna Matika Eblum Zu einem neunen Text zum Wegerecht in der Kültepe-Zeit" **AOA-I Band 240,** 1995 s. 1–8

ÇELEBİ, Billur

2007 **"Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi"** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Aygül SÜEL) Ankara 2007

ÇOŞKUN, Yaşar

1990 "Hititlerin İdari Yapısı" **I. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Çorum 1990, s. 94–100

1996 "Bir Hitit Kralı ve Mektubu" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An,** Sayı 2, Ankara 1996, s. 1–10

DARGA, Muhibbe

1984 **"Eski Anadolu'da Kadın"** Acar Matbaacılık, İstanbul, 1984

DİNÇOL, Belkıs

2003 "Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza" **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları**, İstanbul 2003, s. 1–53

DİNÇOL, M.Ali

1990 "Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku ile Etkileşimi" **Anadolu Araştırmaları Dergisi**, Cilt XII, İstanbul 1990, s. 83–100

DESTİ, Marc

2005 **"Anadolu Uygarlıkları"** Çev. Muna CEDDEN, Dost Kitapevi, Ankara 2005

DOĞAN, D.Mehmet

1994 **"Temel Büyük Türkçe Sözlük"** Bahar Yayınları, İstanbul 1994

DONBAZ, Veysel

1996 "Kültepe Tabletleri Işığında İ.Ö. 2000–1760 Yıllarında Anadolu'nun Sosyal Yapısı" **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 Yıllığı**, Ankara 1996, s. 177–196

ERALP, Erdal

1999 "Hitit Yasaları" **Anadolu Medeniyetler Müzesi 1998 Yıllığı**, Ankara 1999, s. 76–84

EREN, Fikret

2003 **"Borçlar Hukuku Genel Hükümler"** Beta Basım Yayın Dağıtım, (8.basım) İstanbul 2003

ERKUT, Sedat

2007 "Kültepe Metinlerinde Geçen Amūtu(m) Üzerine" **Belleten**, Cilt LXXI, Sayı 260, Ankara 2007, s. 1–4

2009 "Hititlerde Hukuk" **Ankara Barosu Yay**., Ankara 2009, s. 59–67

EROL, Hakan; ALBAYRAK, İrfan

2005 "Kültepe'den Nikka İle İlgili Altı Yeni Belge" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Cilt 5, Sayı 2, Ankara

2005, s. 1–10

GALANTİ, Avram

1931 **"Hitit Kanunları"** Bankalar Matbaası, İstanbul 1931

1933 **"Asur Kanunu"** Bankalar Matbaası, İstanbul 1933

GÖKÇEK, L. Gürkan

2000 "Kültepe Vesikalarına Göre Asur-Kaniš Arası Ulaşım ve Taşımacılık" **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2000, s. 183–192

2004 "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da Kervan Güzergâhları ve Taşımacılık" **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 1, Ankara 2004, s. 151–164

2009 "Çivi Yazılı Tabletlere Göre Eski Anadolu'da Vergi Uygulamaları Ve Kaçakçılık (M.Ö. ±1975–1750)" **Gazi Akademik Bakış**, Cilt II, Sayı 4, Ankara 2009 s. 147–155

GÜRİZ, Adnan

1997 **"Hukuk Başlangıcı"** Siyasal Kitapevi, Ankara 1997

GÜNBATTI, Cahit

1986 "Kültepe Metinlerinde Geçen İki Yeni Unvan" **X. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt II, Ankara 1986, s. 463–466

1987 "Yeni İşlenen Bir Kültepe Tableti" **Belleten**, Cilt LI, Sayı,199, Ankara 1987, s. 1–8

1987a "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Üç Tablet" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1–2, Ankara 1987, s. 75–83

1989 "Ev Satışı İle İlgili Beş Kültepe Tableti ve Bunlardan Çıkan Bazı Sonuçlar" **Belleten**, Cilt LIII, Sayı 206, Ankara 1989, s. 51–59

1990 "Kültepe Tabletlerine Göre Kadınların Ticari Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler" **XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt I, Ankara 1990, s. 191–200

1990a "Kültepe Tabletleri Arasında Aile Haberleşmelerinden Örnekler" **I. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Çorum 1990, s. 126–133

1994 “Asur Ticaret Koloniler Devrinde Anadolu Kralları ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkilere Işık Tutan İki Yeni Belge” **XII. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt I, Ankara 1994, s. 75–83

1997 “Kültepe’den Akadlı Sargon’a Ait Bir Tablet” **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 3, Ankara 1997, s. 131–149

1997a “Eski Anadolu Şehri ‘Kaniš’” I**. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1997, s. 111–115

1998 “Kārumlar Arasındaki Mektuplaşmalardan Yeni Örnekler” **XXXIV. Uluslararası Assiriliyoloji Kongresi Bildirileri**, İstanbul 1987, T.T.K. Basımevi Ankara 1998, s. 479–484

1998a "Mezopotamya ile Anadolu Arasındaki İlişkilere Işık Tutan Yeni Bir Belge" **II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1998, s. 179–182

2000 “Eski Anadolu’da “Su Ordali” **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 4, Ankara 2000, s. 73–88

2000a “İlk Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Anadolu’da Hukuk Anlayışı” **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2000, s. 219–223

2002 “Kültepe’den Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan İki Yeni Metin” **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 5, Ankara 2002, s. 79–87

2003 “Asur Ticaret Kolonileri Devrine Bir Bakış” **IV. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2003, s. 257–260

2005 “Kültepe’de Bulunmuş İki Antlaşma Metni” **Belleten**, Cilt LXIX. Sayı 256, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 2005, s. 759–780

GÖTERBORCK, G. Hans

1944 “Hititoloji’nin Bugünkü Durumu ve Ödevleri” Çev. Mebrure Osman TOSUN, **AÜDTCF Dergisi**, Cilt II, Sayı 4, Ankara 1941, s. 621–628

GÖTERBORCK, G. Hans; ALP, Sedat

1947 "Şırzı'da Bulunan Hitit Hiyeroglif Kitabesi" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt V, Sayı 2, Ankara 1947, s. 147–151

GÜNDÜZ, Altay

2002 **"Mezopotamya ve Eski Mısır"** Büke Yayınları, İstanbul 2002

HANÇAR, Franz

1945 "Bakırçağı Küçük Asya'sında Büyük Ana Kültü Alacahöyük Kült Standartlarının Tefsirine Dair" Çev. Füruzan, KINAL, **Belleten**, Cilt IX, Sayı 34, Ankara 1945, s. 263–275

IMPARATİ, Fiorella

1992 **"Hitit Yasaları"** Çev. Erendiz, ÖZBAYOĞLU**,** İtalyan Kültür Heyeti Yayınları, Ankara 1992

KARASU, Cem

1990 "Hitit Kâtipleri Üzerine Bazı Düşünceler" **I. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Çorum 1990, s. 224–228

2006 "Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler" **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt XV, Sayı 3, Adana 2006, s. 45–66

KARAUĞUZ, Güngör

1992 "Hitit Kanunları'nda Hırsızlık" **Anadolu Medeniyetler Müzesi 1990 Yıllığı**, Ankara 1992, s.107–118

2002 **"Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri"** Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya 2002

KILIÇ, Yusuf

2002 **"Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Aile Hukuku (Babil, Asur ve Hitit Devleti'nin sonuna kadar)"** Yayınlanmamış Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM) Ankara 2002

2005 "Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Kadının Sosyal Durumu" **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1–2, Ankara 2005, s. 31–41

KILIÇ, Yusuf; DOYMUŞ, H.Hande

2006 "Hititlerde Kadın ve Siyaset" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XXVI, Sayı 42, Ankara 2007, s. 85–99

KINAL, Füruzan

1951 "Eski Önasya Haritaları" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt IX, Sayı 1–2, Ankara 1951, s. 75–83

1956 "Eski Anadolu'da Kadının Mevkii" **Belleten**, Cilt XX, Sayı 79, Ankara 1956, s. 355–366

1958 "Kargamış Şehri Tarihi Hakkında" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XVI, Sayı 3–4, Ankara 1958, s. 69–78

1962 "Eski Önasya Medeniyetlerinde 'Halk Meclisleri'" **Belleten**, Cilt XXVI, Sayı 104, Ankara 1962, s. 635–647

1963 "Ugarit Krallarının Tarihi" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 14, Ankara 1963, s. 1–15

1967 "Yamhad Krallığı" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt V, Sayı 8, Ankara 1967, s. 195–211

1969 "Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, Ankara 1969, s. 1–15

1982 "Hititlerde Ceza Hukuku" **AÜDTCF Dergisi Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Özel Sayısı**, Ankara 1982, s. 431–439

1983 **"Eski Mezopotamya Tarihi"** AÜDTCF Yayınları, Ankara 1983

1990 "Kültepe Tabletleri Üzerinde Çalışmalar ve Yeni İki Evlilik Vesikası" **X. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt I, Ankara 1990, s. 423–427

1991 **"Eski Anadolu Tarihi**" T. T.K. Basımevi, Ankara, 1991

KOÇAK, Kürşat

2009 "Asur Ticaret Koloniler Çağında Ticareti Yapılan Mallar ve Vergiler" **E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt II, Sayı 27, Kayseri 2009, s. 209–226

KRAMER, Samuel Noah

1999 **"Tarih Sumerde Başlar"** Çev. Hamide KOYUKAN, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999

KUZUOĞLU, Remzi

2000 "Koloni Devrinde Kaniš Krallığı ve Komşuları" **III. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2000, s. 325–335

2005 "Eski Anadolu'da İpotek Kavramının İlk İzleri" **Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Cilt I, Sayı 1, İstanbul 2005, s 77–87

2007 "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu Kraliçeleri" **Belleten**, Cilt LXXI. Sayı 262,T.T.K. Yay. Ankara 2007, s. 795–809

LLOYD, Seton

2007 **"Türkiye'nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları)"** Çev. Ender VARİNLİOĞLU**,** TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 50,(20. Baskı) Ankara 2007

MARTİNO, De Stefano

2006 **"Hititler"** Çev. Erendiz ÖZBAYOĞLU, Dost Kitapevi, Ankara 2006

MEMİŞ, Ekrem

1994 "Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü" **Belleten**, Cilt LVIII, Sayı 222, Ankara 1994, s. 279–292

1999 "Asur Devletinin Anadolu Politikası" **XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara 1999, s. 65–73.

2002 **"Genel Tarih"** Tablet Yayınları, Konya 2002 (3. Basım)

2003 **"Eskiçağ Türkiye Tarihi"** Çizgi Kitapevi, Konya, 2003 (5. Basım)

ÖZ, Esma

2005 **"Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun Etnik ve Sosyal Yapısı"** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005

2008 "Kültepe Tabletleri Işığında M.Ö. II. Binde Kadının İş Hayatındaki Yeri" **E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 25, Kayseri 2008, s. 47–57

ÖZ, Esma, ALBAYRAK, İrfan

2005 "1963 Yılı Kültepe Kazısında Ele Geçen Altı Yeni Tablet" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Cilt VIII, Sayı 2, Ankara 2003, s. 21–45

ÖZÇELİK, Nazmi

2004 **"İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı**" Nobel Yayınları, Ankara 2004

REYHAN, Esma

1998 "Ana Hatlarıyla Hitit İdari Sistemi**" AÜDTCF Dergisi**, Ankara 1998, s. 189–211

1998a "Hititlerde Toprak Tahsisi" **III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Çorum 1998, s. 481–489

2003 "Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Cilt VI, Sayı 2, Ankara 2003, s. 111–142

2008 "Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük" **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt II, Sayı 3, Ankara 2008, s. 227–242

2009 " Anadolu'da Hitit Dönemine Ait İki Meclis; Panku ve Tuliya" **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Sayı 130, İstanbul 2009, s. 1–20

2009a **"Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım"** Gazi Akademik Bakış Dergisi, Sayı 4, Cilt 2, Ankara 2009, s. 157–174

ROAF, Michael

1996 **" Mezopotamya ve Eski Yakındoğu"** Çev. Zühal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul 1996

UZUNALİMOĞLU, Ayşe

1992 "1950 Yıllında Kültepe Kazısında Bulunan 5 Adet Mahkeme Kararı" **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1990 Yıllığı**, Ankara 1992, s. 44–53

1993 "Kārum"un II. Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi" **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı**, Ankara 1993, s. 51–64

ÜNAL, Ahmet

1997 "Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla İlgili Kayıt ve Anımsamalar" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 3, Ankara 1997, s. 341–356

1999 **"Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları"** Etibank Yayınları, Ankara 1999

2002 **"Hititler Devrinde Anadolu I"** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002

2003 **"Hititler Devrinde Anadolu II"** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003

2005 **"Hititler Devrinde Anadolu III"** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005

RİEMSHNEİDER, K. Kaspar

1991 "Eski Anadolu'da Hapishane ve Cezalar" Çev. Turgut, YİĞİT **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XV, Sayı 26, Ankara 1991, s. 341–351

SEVER, Hüseyin

1986 "Kültepe Metinlerine Göre Biltum Kelimesinin Yeni Anlamı" **X. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt II, Ankara 1986, s. 467–479

1987 "Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXXI, Sayı 1–2, Ankara 1987, s. 421–428

1990 "Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı Kronolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi" **I. Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Çorum 1990, s. 134–136

1992 "Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniš Kārumu Kararı" **Belleten**, Cilt LVI, Sayı 217, Ankara 1992, s. 667–673

1994 "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1970–1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler" **XII. Türk Tarih Kurumu Bildirileri**, Cilt I, Ankara 1994, s. 85–94

1995 "Yeni Belgeler Işığında Koloni Çağında (M.Ö.1970–1750) Yerli

Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler" **Belleten,** Cilt LIX. Sayı 224, Ankara 1995, s. 1–16

1995a "Anadolu'da Borsa ve Enflasyonun İlk Şekilleri" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 1, Ankara 1995, s. 123–133

1996 "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da Madenler Ve Maden Çeşitleri" **III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Ankara 1996, s. 525–533

1997 "Amutum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda, Asur Şehir Meclisince Verilmiş Bir Ruhsatname" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 3, Ankara 1997, s. 293–298

1998 "Köle Satışı Hakkında Yeni Kültepe Metinleri" **XXXIV. Uluslararası Assiriliyoloji Kongresi Bildirileri**, T.T.K. Basımevi Ankara 1998, s. 485–494

2003 "Kültepe Tabletlerinde Yemin Konusu" **IV. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2003, s. 450–462

SEVER, Hüseyin; ÇEÇEN, Salih

1990 "Kültepe'deki II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu'nun Siyasi Tarihi İle İlgili Yeni Gelişmeler" **XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri**, Cilt I, Ankara 1990, s. 201–209

2000 "'NARUQQUM' –Ortaklığı Hakkında Yeni Bir Belge" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 4, Ankara 2000, s. 167–174

SEVİNÇ, Fatma

2008 "Hititlerde Yeraltı Dünyası" **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt IX, Sayı 1, Eskişehir 2008, s. 231–247

SOYSAL, Oğuz

1995 "III. Hattušili Büyük Metni Bir Hitit Belgesini Tanımlama Denemesi" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 1, Ankara 1995, s. 135–150

SUGİYAMA, Tsuyoshi

2003 **"Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu'da Hukuk Anlayışı"** Basılmamış Doktora Tezi,(Danışman: Prof. Dr. Cahit Günbattı) Ankara 2003

SÜEL, Aygül

1990 "Hitit Kadınının Hukuki Durumu" **I. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, Çorum 1990, s.239–253

ŞAHİN, Muhammet

2002 **"Uygarlık Tarihi"** Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2002

ŞAHİN, Hasan Ali

1998 "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kaniš Şehrinde Dini Hayat" **II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri,** Kayseri 1998, s. 405–417

2000 "Kültepe Metinlerinde Geçen Rahiplerin Aile ve Toplumdaki Konumu" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XX, Sayı 31, Ankara 2000, s. 233–241

2000a "Kaniš Kārum Mahkemesi" **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2000, s. 459–473

2000b "Kültepe Metinlerine Göre Sin Rahiplerinin Anadolu'daki Faaliyetleri" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 4, Ankara 2000, s. 237–243

2002 "Eski Asur ve Anadolu'da Kaššum Görevlisi" **Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri) Ar-An**, Sayı 5, Ankara 2002, s. 203–211

2002a "Koloni Çağında (M.Ö. 2000–1750) Anadolu'da Bulunan Asurlu Görevliler" **E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, Kayseri 2002, s. 69–88

2003 "Kültepe Metinlerinde Geçen mar ummeanim / kenim Tabirinin Anlamı" **IV. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 2003, s. 483–492

2004 **"Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri 1975–1725"** Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları

Merkezi Yayın no:7, Kayseri 2004

2005 "Asurlu Tüccarların M.Ö. 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Faiz Uygulaması" **Belleten**, Cilt: LXIX, Sayı 255, Ankara 2005, s. 425–438

2008 "Wahşuşana Krallığı" **Belleten,** Cilt: LXXII, Sayı 265, Ankara 2008, s. 685–708

ŞAHİN Tülay

2007 **" Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Ulaşım Ve Haberleşme"** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM) Ankara 2007

TOSUN, Mebrure

1963 "Hammurabi'nin Toprak Kanunları" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 3–4, Ankara 1963, s. 127–141

TOSUN, Mebrure; YALVAÇ, Kadriye

1975 "**Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi- Şaduqa Fermanı**" T.T.K. Basımevi, Ankara 1975

UHLİG, Helmut

2007 **" Avrupa'nın Anası Anadolu"** Çev. Nilgün ERSOY, Telos Yayınları, İstanbul 2007

YALVAÇ, Kadriye

1965 "Eski Babil'de Kız Evladın Miras Meselesi" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXIII, Sayı 1–2, Ankara 1963, s. 31–36

YILDIZ, Başak

2006 "**Hititlerde Aile Hukuku**" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yasemin ARIKAN) Ankara 2006

YILDIRIM, Recep

2004 **"Uygarlık Tarihine Giriş"** Asil Yay. Ankara 2004

YILMAZ, Şerife Gül

1998 "Köle Satışı Üzerine Yeni Belgeler" **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1998 Yıllığı,** Ankara 1998, s. 103–110

2001 **"Kervan Güzergâhlarına Işık Tutan Kültepe Metinleri Ve Bunlardan Elde Edilen Sonuçlar"** Basılmamış Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Cahit Günbattı) Ankara 2001

YİĞİT, Turgut

1996 "Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinliği Üzerine" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 29, Ankara 1996, s. 233–245

1999 "Çivi Yazılı Kanunlarda Kölelik" **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt III, Sayı 2, Ankara 1999, s. 53–69.

2000 "Tabal" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXXX, Sayı 3–4, Ankara 2000, s. 177–189

2000a "Akadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXXX, Sayı 3–4, Ankara 2000, s. 13–28

2003 "Hitit Krallığında Veliahdın Belirlenmesi Üzerine" **AÜDTCF Dergisi**, Cilt XXII, Sayı 34, Ankara 2003, s. 141–147

2003a "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü," **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 33, Ankara, 2003, s. 167–182

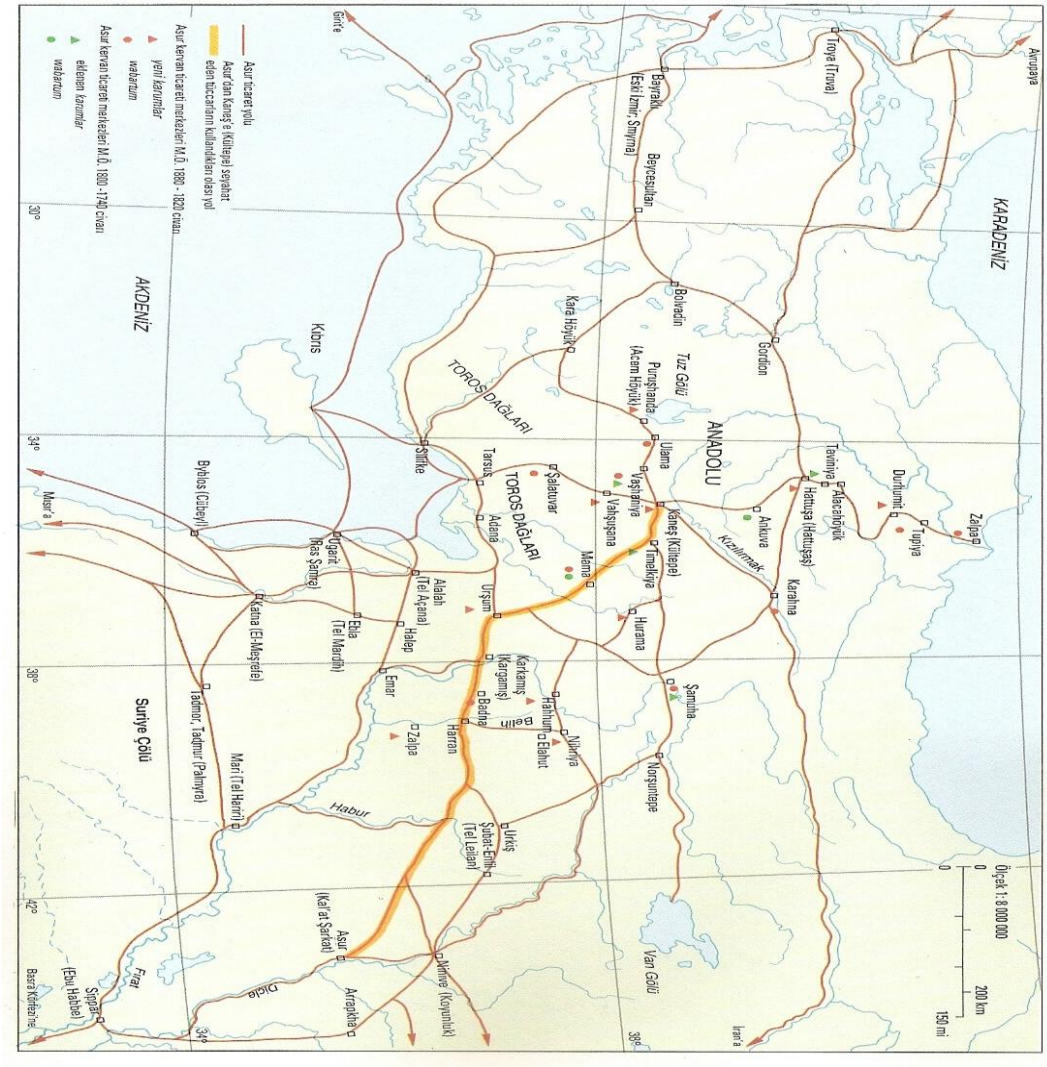
2004 "Hitit Krallığında Yönetim Sistemleri Üzerine Bir Not" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XXII, Sayı 35, Ankara 2004, s. 119–126

2007 "Eski Hitit Dönemine Ait Bir Ferman" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XXVI, Sayı 41, Ankara 2007, s. 1–9

HARİTALAR VE RESİMLER

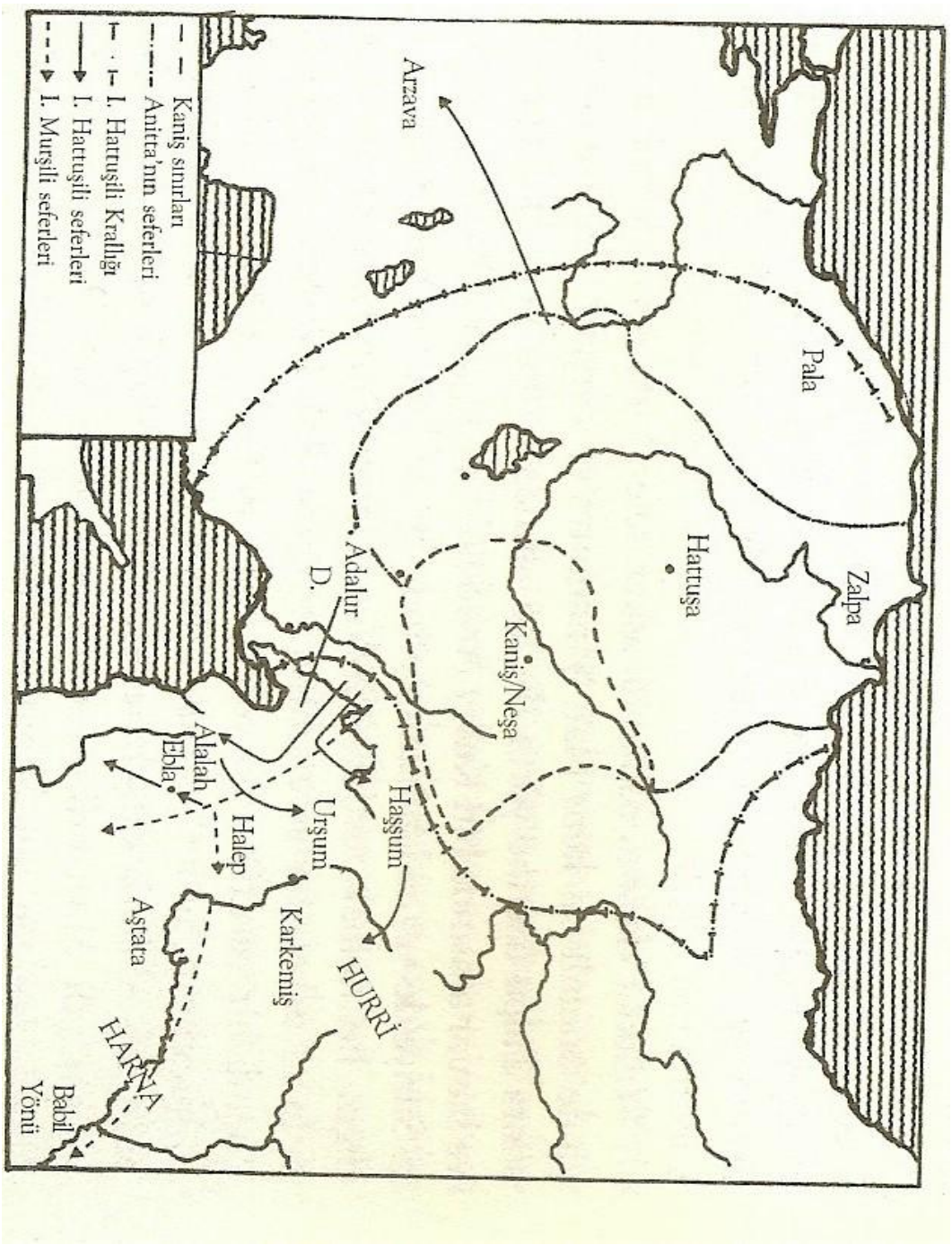
HARİTALAR

Harita: 1

Kaynak: Michael ROAF **"Mezopotamya ve Eski Yakındoğu"** Çev. Zühal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 113

Harita: 2

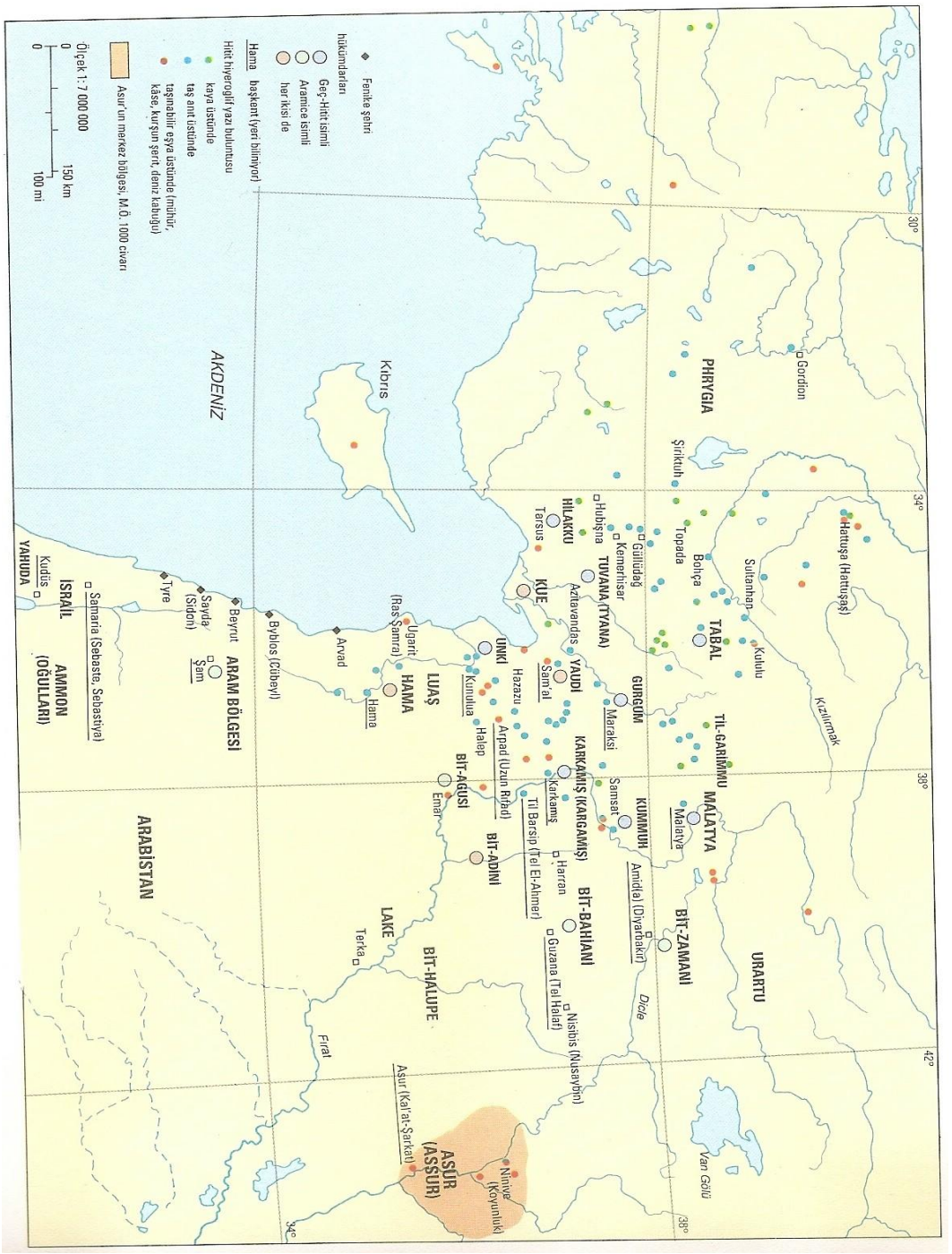
Kaynak: Stefano De MARTİNO **"Hititler"** Çev. Erendiz ÖZBAYOĞLU, Dost Kitapevi, Ankara 2003, s. 37

Harita: 3

Kaynak: Michael ROAF**“ Mezopotamya ve Eski Yakındoğu”** Çev. Zühal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 139

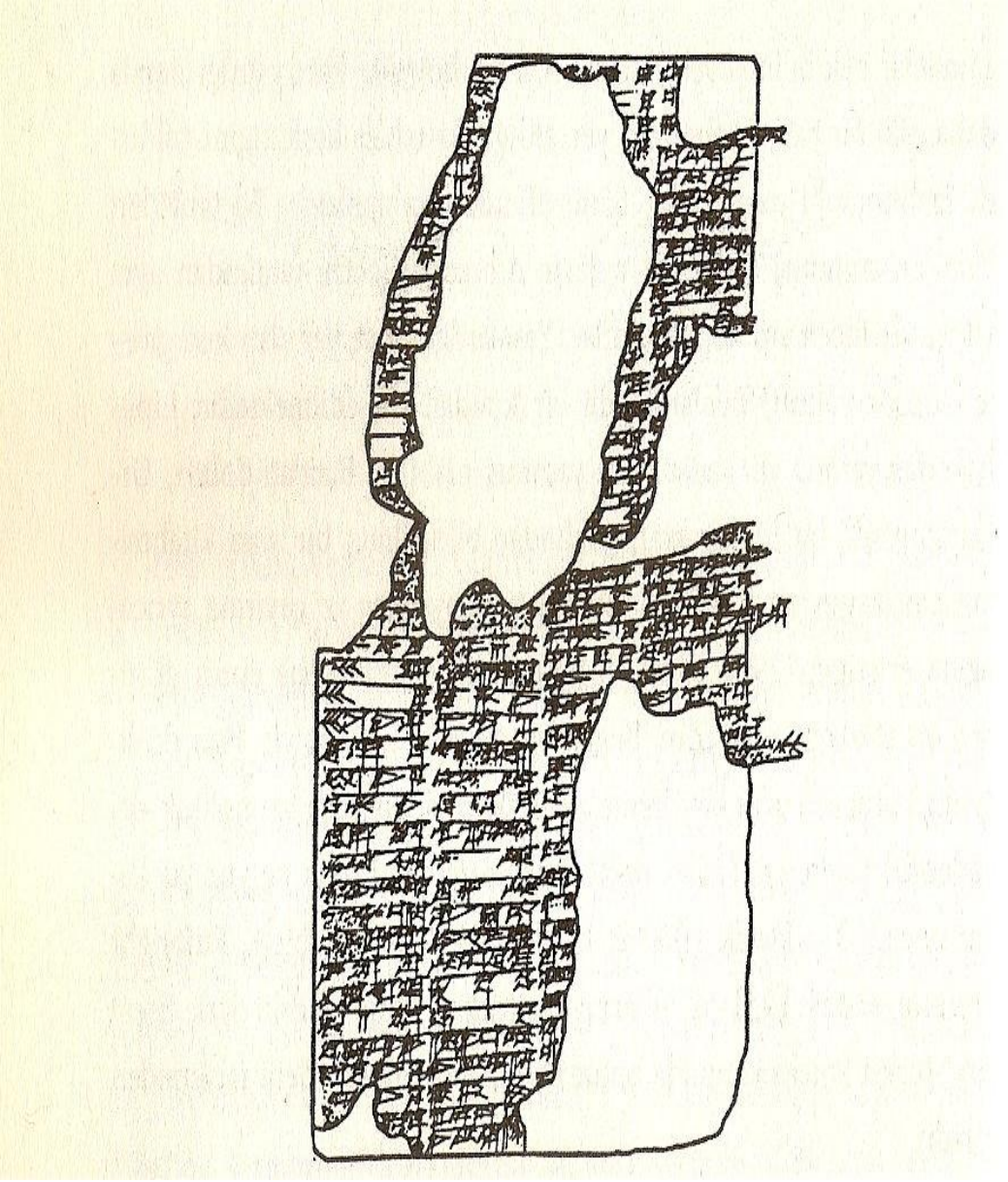
Harita: 4

Kaynak: Michael ROAF**“ Mezopotamya ve Eski Yakındoğu”** Çev. Zühal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 160

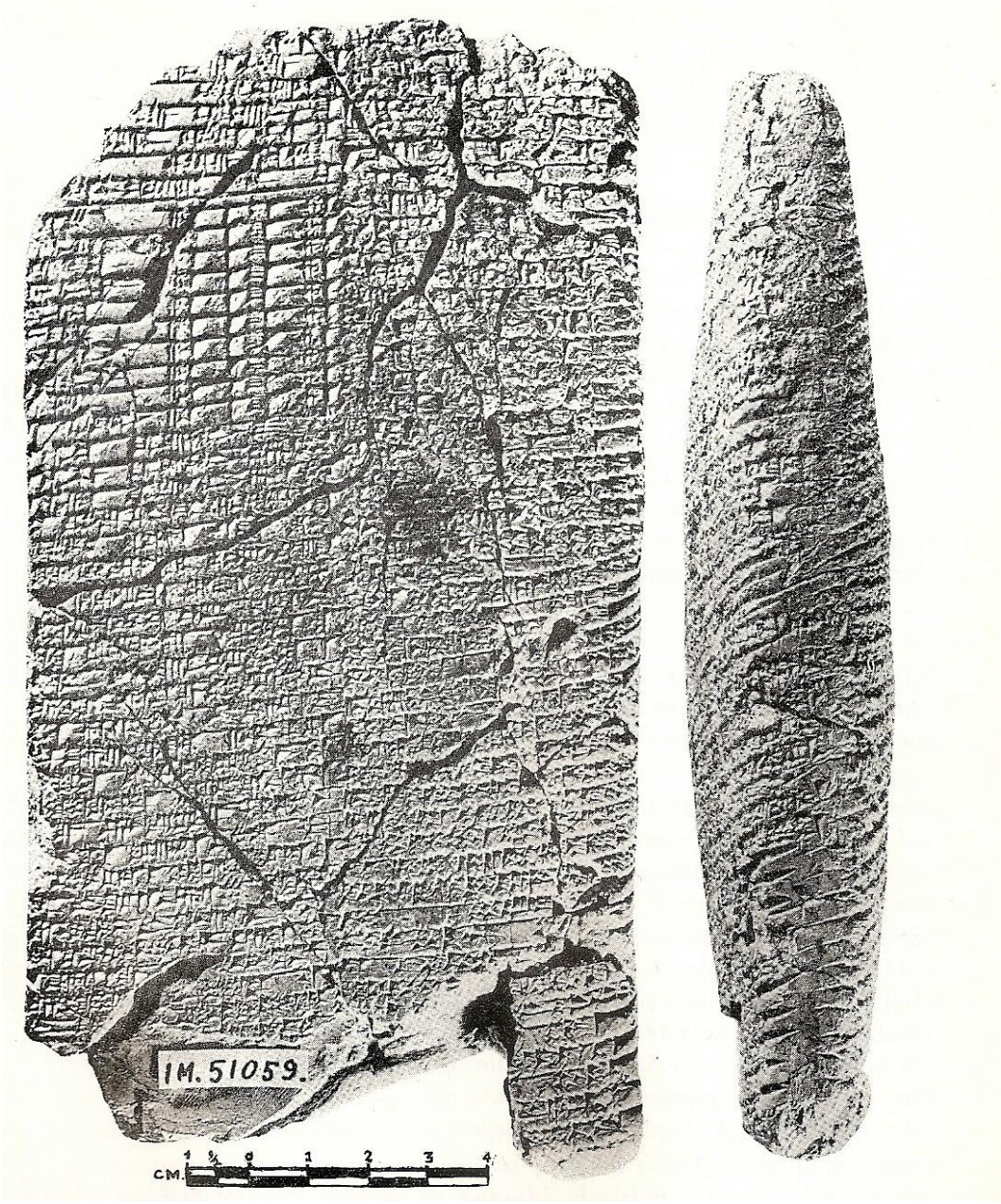
RESİMLER

Resim 1

Ur-Nammu Kanun kitabesi. **Kaynak:** Sanuel Noah KRAMER" **"Tarih Sümer'de Başlar"** Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı yay. (2. Baskı) İstanbul 2002, s. 78

Resim 2

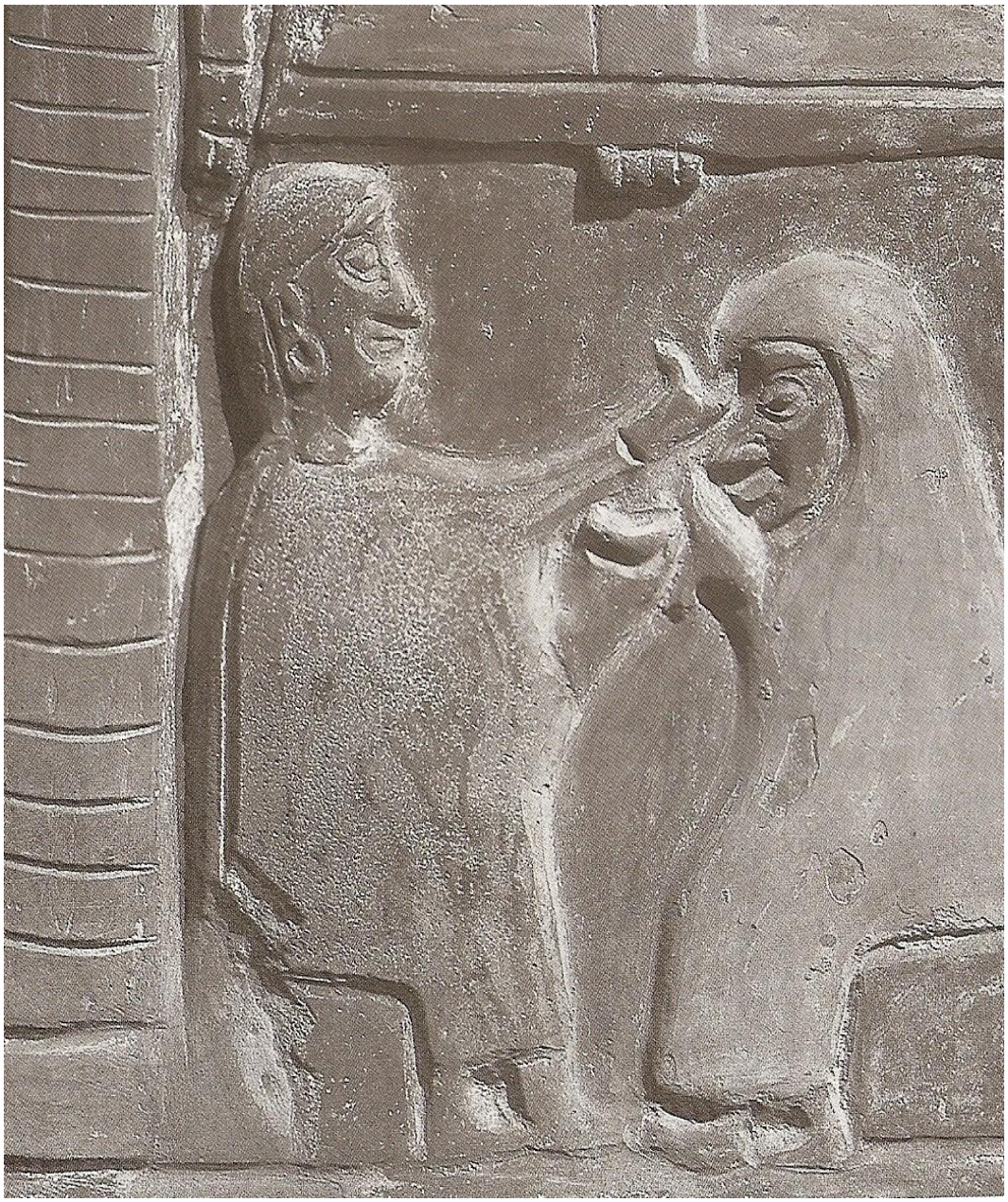
Ešnunna Kanun kitabesi. **Kaynak:** Mebrure TOSUN, Kadriye YALVAÇ **"Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi- Şaduqa Fermanı"** T.T.K. Basımevi, Ankara 1975: Kitabın girişinde

Resim 3

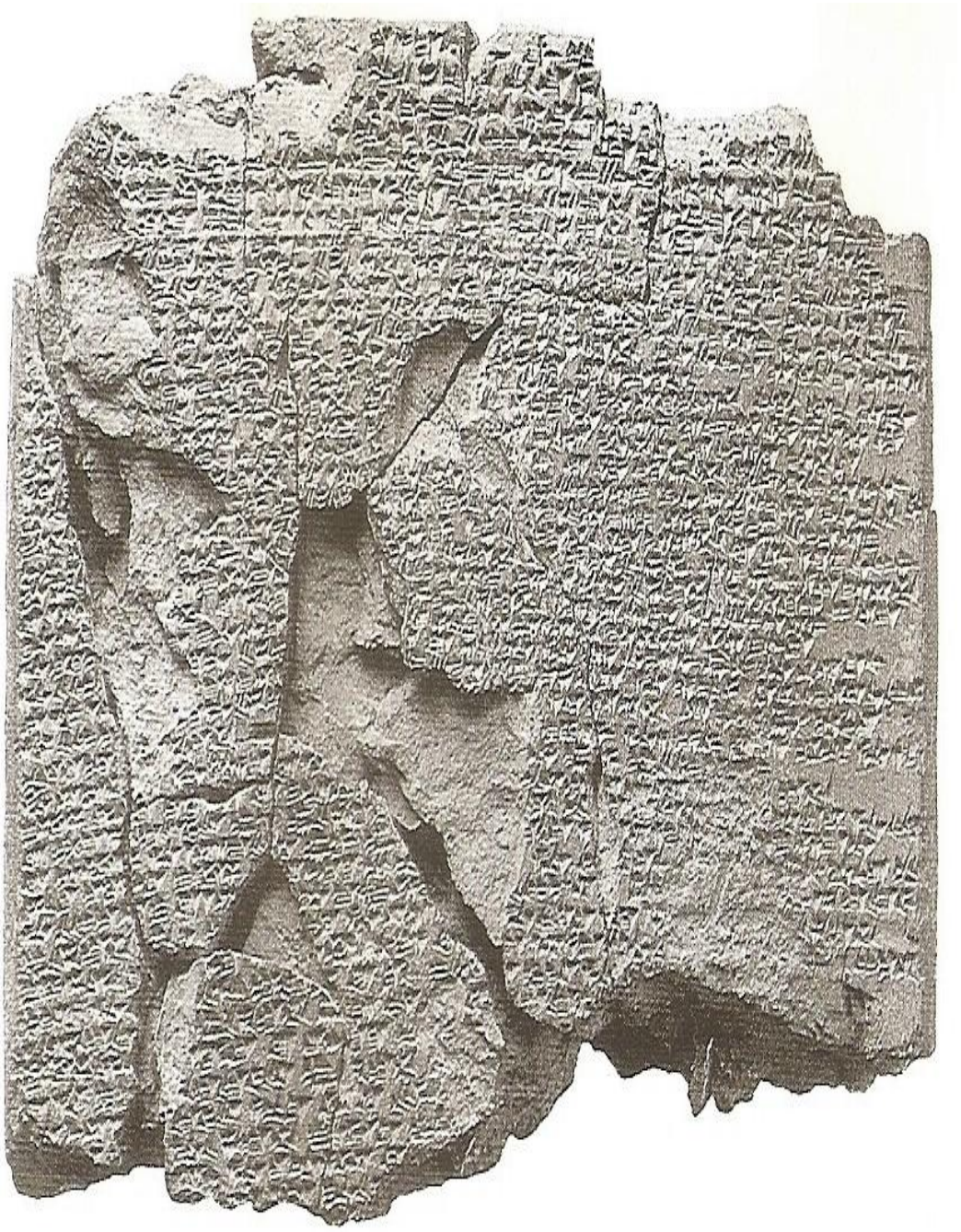
Hammurabi Kanunu'na ilişkin stel. Stelin üst bölümündeki kabartmada Hammurabi güneş, adalet ve eşitlik tanrısı Şamaş'ın buyruklarına bağlı olduğunu belirtmektedir. **Kaynak:** Altay GÜNDÜZ: **"Mezopotamya ve Eski Mısır Bilim (teknoloji, toplumsal yapı ve kültür)"** Büke Yay. İstanbul 2002: s. 65

Resim 4

Muhtemelen bir düğün sahnesi. Bitik Vazosu. **Kaynak:** Ekrem AKURGAL **"Anadolu Kültür Tarihi"** TÜBİTAK Yayınları, (19. Baskı) Ankara 2005, s. 132

Resim 5

Mısır ile Hititler arasında yapılan Kadeš Antlaşması'nın metni. **Kaynak:** Ekrem AKURGAL **"Anadolu Kültür Tarihi"** TÜBİTAK Yayınları, (19. Baskı) Ankara 2005, s. 166

ÖZET

BOZCA, Hüseyin. Eski Anadolu'da Suçlar ve Cezaları (Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Dönemi), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Yaşantımızda önemli bir yer teşkil eden hukukun önemi büyüktür. Öyle ki topluluktaki bireyler arasındaki ilişkiler mevcut kanunlara da yansımıştır. Tezimizde konu ile ilgili makaleler, kitaplar, Hitit ve Mezopotamya kanunları dikkate alınarak Eski Anadolu'da Suçlar ve Cezaları incelenmiştir.

Tezimizin giriş kısmında, Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelişi, Hititlerin Anadolu'da büyük bir imparatorluk kurması, bu devletin yıkılışı ve ortaya çıkan şehir devletleri, Mezopotamya ve Hitit kanunları hakkında kısa bilgi vermeye çalıştık.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda suçlar ve cezaları başlığı altında Aile hukukunda, Ticaret hukukunda ve Uluslararası hukukta suçlar ve cezaları verilmiştir.

Hititlerde suçlar ve cezaları konusunu içeren ikinci bölümde ise yine aile hukukunda, ceza hukukunda ve Uluslararası hukukta suçlar ve cezaları kanun metinleri ve belgeler dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise aile hukukunda, ceza hukukunda suçlar ve cezaları diğer kanunları Hitit kanunları ile karşılaştırılarak Hitit kanunlarının daha insancıl olduğu gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler

1- Asur

2- Hitit

3- Kanun

4- Suç

5- Ceza

ABSTRACT

BOZCA, Hüseyin. Crimes and their Penalties in Ancient Anatolia (Assyrian Trading Colonies and Hittite Era), Master Thesis, Ankara, 2010.

The emphasis of the laws taking part in our life is of capital importance in so much as the cumulative interrelationship among the individuals are highly reflected to the existing laws. In our thesis, the articles and books on crimes and their punishments in Ancient Anatolia are examined taking Hittite and Mesopotamian Laws into consideration.

The introduction of our thesis covers the first tread of Assyrian merchants to Anatolian territories, the foundation of a great empire by Hittites, the decendance of this state, the subsequently emerged city states and finally a brief look through the Mesopotamian and Hittite Laws.

In the first chapther of our study, the crimes and penalties that are valid in domestic, trading and transnational laws are put forward under the topic of “The Crime and Punishments”.

Through the second chapter which covers crimes and penalties in Hittites of the study, we aimed to account for the domestic, criminal and transnational laws taking the law texts and transcripts into consideration.

In our last chapter finally, the main focus is to manifest (point out) that the Hittite law is more humanistic than the others, by the comparison of Hittite law with the altered laws within the scope of the crimes and penalties in domestic and criminal law.

Key words

1. Assiria / Assirian
2. Hittite
3. Law
4. Crime
5. Penalty